

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

З. Ф. САМЧУК
І. О. ЛЕОНТЬЄВ

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
У ДЗЕРКАЛІ ПРОБЛЕМНИХ ЛАКУН:
ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Монографія

Київ
2025

УДК: 355.48(477:(470+571)):316.75

Р 74

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (протокол №5 від 25 листопада 2025 року)

Рецензенти

Григор О. О. – доктор політичних наук, професор, ректор Черкаського державного технологічного університету

Захаренко К. В. – доктор політичних наук, професор, директор навчально-аналітичного центру "Інститут соціально-правових і політичних досліджень імені Олександра Яременка"

Корнієнко В. О. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технологічного університету

Самчук З. Ф., Леонтєв І. О.

Р 74 Російсько-українська війна у дзеркалі проблемних лакун: ідеологічний аспект. Монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 248 с.

ISBN: 978-617-14-0497-7

У монографії досліджено проблемні лакуни російсько-української війни крізь призму ідеологічної складової. Систематизовано причинно-наслідкові зв'язки проблемних лакун російсько-української війни. Увиразнено змістовно-критеріальне масштабування російсько-української війни. Уточнено методологічне значення феноменології воєн для предметного оперування проблемними лакунами російсько-української війни. Окреслено вплив контексту світопорядкової кризи на специфіку перебігу російсько-української війни. Розкрито значення принципу реалізму як критеріальної основи перемоги у війні. Узагальнено значення ідеї європейського вибору як ідеологічного інструменту протистояння України Росії. Проаналізовано специфіку інформаційної війни як істотної складової війни класичного типу. Осмислено політику завершення війни як важливу сферу міждисциплінарних знань. Концептуалізовано значення дискусивного середовища, організованого на принципах деліберативної демократії, для потреб генерування ефективної стратегії і тактики протистояння України Росії.

Цільовою аудиторією зацікавленого дослідження є науковці суспільно-політичного профілю, викладачі закладів вищої освіти, політики, управлінці, студенти.

УДК: 355.48(477:(470+571)):316.75

ISBN: 978-617-14-0497-7

©Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025

DOI: 10.53317/ 978-617-14-0497-7

© Самчук З. Ф., Леонтєв І. О., 2025

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies

Zoreslav SAMCHUK
Ivan LEONTIEV

**THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE
MIRROR OF PROBLEMATIC LACUNAS:
THE IDEOLOGICAL ASPECT**

Monograph

Kyiv
2025

UDC 355.48(477:(470+571)):316.75

R 74

Recommended for publication by the Academic Council of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine (protocol 5, November 25, 2025)

Reviewers:

Grygor O. O. – Doctor of Political Sciences, Professor, Rector of Cherkasy State Technological University

Zakharenko K. V. – Doctor of Political Sciences, Professor, Director of the Educational and Analytical Center "Olexandr Yaremenko Institute of Socio-Legal and Political Studies"

Kornienko V. O. – Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Socio-Political Sciences of Vinnytsia National Technological University

Samchuk Z. F., Leontiev I. O.

R 74 The Russian-Ukrainian War in the Mirror of Problematic lacunas: the Ideological Aspect. Monograph. Kyiv : Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine. 2025. 248 p.

ISBN: 978-617-14-0497-7

The monograph explores the problematic lacunas of the Russian-Ukrainian war through the prism of ideology. It systematises the cause-and-effect relationships of the problematic lacunas of the Russian-Ukrainian war. It highlights the substantive and criteria-based scaling of the Russian-Ukrainian war. The methodological significance of the phenomenology of wars for the objective handling of problematic gaps in the Russian-Ukrainian war is clarified. The influence of the context of the world order crisis on the specifics of the course of the Russian-Ukrainian war is outlined. The significance of the principle of realism as a criterion for victory in war is revealed. The significance of the idea of the European choice as an ideological tool for Ukraine's confrontation with Russia is generalised. The specifics of information warfare as an essential component of classical warfare are analysed. The policy of ending the war is understood as an important area of interdisciplinary knowledge. The significance of a discursive environment, organised on the principles of deliberative democracy, for the needs of generating effective strategies and tactics for Ukraine's confrontation with Russia is conceptualised.

The target audience of this research is social and political scientists, teachers of higher education institutions, politicians, executives, and students.

UDC:355.48(477:(470+571)):316.75

ISBN: 978-617-14-0497-7

© Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, 2025

DOI: 10.53317/ 978-617-14-0497-7

© Samchuk Z. F., Leontiev I. O., 2025

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Російсько-українська війна крізь призму змістовно-критеріального масштабування.....	17
Розділ 2. Феноменологія воєн як концептуальне та емпіричне дзеркало російсько-української війни	26
Розділ 3. Україна: експериментальний майданчик епохи кризи світопорядку	51
Розділ 4. <i>Realpolitik</i> як сприйняття світу на умовах світу і російсько-українська війна як краш-тест ілюзій	81
Розділ 5. Ідея європейського вибору України як товар: до питання про термін придатності	107
Розділ 6. Ідеологічне забезпечення війни: "сіра зона" між наукою та пропагандою	136
Розділ 7. Дегуманізація ворога: чи є правила в грі без правил?	150
Розділ 8. Піррова перемога в інформаційній війні: випадковість чи закономірність?	169
Розділ 9. Політика завершення війни: симбіоз наукометрії та мистецтва	185
Розділ 10. Предметні запитання завжди на часі, або За ким дзвенить дзвін війни Росії проти України?	199
Висновки та рекомендації	222
Бібліографічні посилання	233

CONTENTS

Introduction	7
Chapter 1. The Russian-Ukrainian War Through the Lens of Content-Criteria Scaling	17
Chapter 2. The Phenomenology of Wars as a Conceptual and Empirical Mirror of the Russian-Ukrainian War	26
Chapter 3. Ukraine: a Testing Ground for an Era of Crisis in the World Order	51
Chapter 4. Realpolitik as a Perception of the World under Conditions of Peace and the Russian-Ukrainian War as a Crash Test of Illusions	81
Chapter 5. The Idea of Ukraine`s European Choice as a Commodity: on the Question of Shelf Life	107
Chapter 6. The Ideological Underpinnings of War: The "Gray Zone" Between Science and Propaganda	136
Chapter 7. Dehumanization of the Enemy: Are There Rules in a Game Without Rules?	150
Chapter 8. A Pyrrhic Victory in the Information War: Coincidence or Consistency?	169
Chapter 9. The Politics of Ending the War: A Symbiosis of Scientometrics and Art	185
Chapter 10. Substantive Questions Are Always Timely, or For Whom Does the Bell Toll in Russia`s War Against Ukraine?	199
Conclusions and Recommendations	222
Bibliography	233

ВСТУП

*Тільки життєвий досвід підказує,
що в зачинені двері треба стукати
і не в усі відчинені – входити.*

Луцій Анней Сенека

Кожна війна самим фактом своєї наявності увиразнює проблемну ієрархію, загострює її сприйняття і спонукає до розв'язання. Втім, деякі проблеми з різних причин замість свого розв'язання набувають хронічних форм, заганняючи суспільну думку на аргументаційні манівці та загрожуючи програшем у війні внаслідок нерозуміння визначальних причинно-наслідкових зв'язків суспільством і тими, хто наділений повноваженнями приймати політико-управлінські рішення. Щоб адекватно сприймати такі причинно-наслідкові зв'язки, потрібно сформулювати переконливу та аргументаційно верифіковану відповідь на ключове в цьому разі запитання: **чим російсько-українська війна є в контексті визначальних явищ, процесів і (ретро)перспектив?**

Саме з труднощами відповіді на це запитання пов'язане явище, яке в перекладі з англійської має назву "туман війни". В основі такого "туману війни" лежить фактор релятивізму, який є закономірним і неухильним наслідком відсутності (несформованості чи атрофії) смисло-значенневих і критеріальних рецепторів щодо конкретної предметної сфери. Цей *status quo* за принципом логічної симетрії актуалізує потребу увиразнення смисло-значенневих і критеріальних ознак, засобом яких відбувається коректна демаркація всієї сукупності явищ і процесів, пов'язаних із російсько-українською війною.

Якщо *проблема змісту* пов'язана з відсутністю (несформованістю, розмитістю, ерозією, девальвацією тощо) смисло-значенневих і критеріальних орієнтирів, то *проблема форми* обумовлена насамперед намірами не виходити за межі так званих конвенційних форм і методів ведення війни, однак, даруйте за іронічну тавтологію, відсутня конвенційність розуміння конвенційних форм і методів ведення цієї війни.

Для України ситуація ускладнюється ще й тією обставиною, що партнери, від яких вона перебуває в критичній фінансовій і військово-технічній залежності, її не завжди і не в повному обсязі посвячують у своє розуміння параметрів і діапазону конвенційних форм ведення бойових дій. Іншими словами, наші західні партнери майже напевно узгоджували буквально в онлайн-режимі найдрібніші деталі таких форм і методів ведення цієї війни з Росією, а якщо й доводили їх до відома України, то лише *post factum* і частково (про попереднє узгодження з Україною хоча б рамкових параметрів таких форм годі й говорити).

У середовищі фахівців у галузі суспільствознавства ледь не трюїстичними ознаками наділений вердикт, згідно з яким в основі кожної війни лежить *конфлікт інтересів*. Інколи це концептуальне положення конкретизують за рахунок таких критеріальних маркерів, як *національні інтереси*, *(geo)політичні інтереси*, *особисті інтереси*. Доводиться визнати, що наведений підхід містить два фундаментальні аргументаційні недоліки: *по-перше*, типологія інтересів є практично безмежною, тому інтерпретативне середовище автоматично опиняється заручником усе нових "істотних" і "визначальних" інтересів, які спонукають до ледь не перманентного перегляду ієрархії конкретно-історичної значущості різних типів інтересів як необхідної і достатньої передумови початку війни; *по-друге*, навіть якщо уявити ситуацію взаємопотенціуючого ефекту всіх можливих інтересів, то не викликає сумніву, що така феноменальна сукупність аргументів на користь війни все ж не означає невідворотності війни.

Іншими словами, **окрім багатоманітних інтересів в основі початку практично кожної війни, її перебігу й завершення лежить масив периферійних факторів, які через різні причини ігноруються або недооцінюються, проте насправді є ключовими, визначальними для перспектив будь-якої війни.** Віддати дослідницьке належне таким факторам – означає зробити крок назустріч тій істині, яка є місійним покликанням науки.

Причини, що зумовили виникнення російсько-української війни, визначають її перебіг і окреслюють найбільш вірогідні перспективи, не вичерпуються фізичними факторами військової

техніки, озброєнь і мобілізаційного ресурсу: значною мірою вони є похідними від ідеологічного супроводу війни загалом та його багатоманітного втілення засобами інформаційних технологій, панівних нарративів, стратегем, аргументацій і навіть того симптоматичного мовчання (замовчування), яке в багатьох випадках набуває більш промовистих і переконливих ознак, ніж розлогі обґрунтування. Треба розуміти, що *війна в усіх її онтологічних перипетіях – це завжди наслідок утілення на практиці певної ідеї війни, теоретико-концептуального й стратегемного підґрунтя війни.*

Тому інколи не буває нічого складнішого й безнадійнішого, ніж формально-логічні спроби "збагнути війну із самої війни": оскільки війна не наділена статусом самодостатньої суб'єктності, то її підказки часто є химерами, генерованими неповноцінним онтологічним статусом цього феномену. Безперечно, кожній війні притаманна певна "внутрішня логіка процесу", однак як саме розгортатиметься процес, залежить не стільки від внутрішньої логіки війни, скільки від тих, хто наділений *суб'єктністю* щодо війни – зокрема й насамперед від політико-управлінських вертикалей сторін протистояння, уповноважених приймати рішення щодо війни. А війна як підлеглий *об'єкт* лише виконує розпорядження, що надходять на її адресу "згори", від *суб'єктів*.

Однак ідеологічний фундамент війни не має нічого спільного із вітриною для зручного огляду публікою всіх "товарних принад" ідеологічної пропозиційності: ця сфера з різних причин значно частіше уникає публічності, ніж анонсує свої мотиви й пріоритети. Тому предметний аналіз ідеологічного підґрунтя війни може перетворюватися на невдячну сізифову роботу, що відбирає безліч зусиль, а натомість так і не приносить упевненості, що апробована в процесі дослідження причинно-наслідкова сітка смислів і значень повною мірою валідна реальному стану справ. Це актуалізує потребу осмислення проблемних лакун російсько-української війни крізь призму ідеологічної складової.

Стан дослідження окресленої предметної сфери тісно пов'язаний зі стереотипною інерцією мислення, яка виходить із тих міркувань, що ідеологічна, світоглядно-аксіологічна й загалом

духовна сфера суспільно-політичної життєдіяльності нібито є другорядною, що вона обслуговує потреби й інтереси матеріальної та виробничої сфер. Насправді ж в епоху інформаційного суспільства такий підхід засвідчує очевидні розбіжності з фактичним станом речей, а тому потребує докорінної реінтерпретації відповідно до реального, а не уявного *status quo*.

Метою дослідження є концептуалізація значення ідеологічного аспекту проблемних лакун російсько-української війни.

Перспективними засобами досягнення окресленої мети слід визнати таку сукупність **завдань**:

а) систематизувати причини, які зробили можливим існування проблемних лакун російсько-української війни і чинників, що призвели до транзиту цих лакун зі стану *в принципі можливих* до функціонального статусу **цілком об'єктивних, закономірних і значною мірою навіть безальтернативних у межах існуючої системи політико-управлінських координат**;

б) увиразнити змістовно-критеріальне масштабування російсько-української війни;

в) уточнити методологічне значення феноменології воєн для предметного оперування проблемними лакунами російсько-української війни;

г) окреслити вплив контексту світопорядкової кризи на специфіку перебігу російсько-української війни;

д) розкрити значення принципу реалізму як критеріальної основи перемоги у війні;

е) узагальнити значення ідеї європейського вибору як ідеологічного інструменту протистояння України Росії;

є) проаналізувати специфіку інформаційної війни як істотної складової війни класичного типу;

ж) осмислити політику завершення війни як важливу сферу міждисциплінарних знань;

з) концептуалізувати значення дискусивного середовища, організованого на принципах деліберативної демократії, для потреб генерування ефективної стратегії і тактики протистояння України Росії.

Для досягнення окресленої мети і виконання визначених завдань пріоритетного значення набуває такий **методологічний інструментарій**:

1) *системний підхід* – для розгляду ідеологічного аспекту проблемних лакун російсько-української війни як системного явища, що складається із взаємопотенціюючих елементів;

2) *функціонально-інструментальний підхід* – задля осмислення факторів і чинників російсько-української війни крізь призму функціонально-інструментальної впливовості;

3) *феноменологічний підхід* – задля виявлення варіативного діапазону російсько-української війни;

4) *проблемний метод* – для окреслення факторів і тенденцій, які стоять на заваді змістовній визначеності предметної сфери дослідження;

5) *метод компаративного аналізу* – для потреб ієрархізації значущості факторів впливу на перебіг російсько-української війни;

6) *метод ідеалізації* – з метою окреслення ідеальної моделі підготовки до війни і ведення воєнної кампанії та порівняння з цим критеріальним взірцем фактичного статус-кво російсько-української війни;

7) *метод екстраполяцій і аналогій* – задля поширення на підставі функціонально-інструментальної спорідненості висновків щодо одних предметних кейсів, які вже набули консенсусного визнання, на інші предметні кейси, котрі все ще перебувають на периферії уваги;

8) *метод каузального аналізу* – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі тенденцій і перспектив російсько-української війни;

9) *метод єдності історичного та логічного* – задля з'ясування особливостей виникнення та закономірностей становлення ідеологічного каркасу російсько-української війни.

Доводиться констатувати, що з приводу наведених проблемних аспектів на рівні масової свідомості України відсутнє поле дискусійної напруги, яке в англійських середовищах позначається терміном "*great debate*". Такий негативний стан речей додатково

посилюється дефіцитом виразного предметного дискурсу у вітчизняному фаховому кластері. Зрозуміло, що окреслений стан речей виник не випадково і має тенденцію до хронічного загострення так само з цілком об'єктивних причин.

У цьому контексті **першочергового осмислення** потребує розгляд явища лакун – тих порожнин, які не дозволяють скласти до купи пазл війни, його внутрішню логіку, причинно-наслідкові зв'язки, інтенції, мотиви й принципову несумісність позицій антагоністів. У випадку російсько-української війни доводиться мати справу з розлогим різнопрофільним діапазоном таких лакун: тут і *лакуни інформаційні* (у форматі замовчування одних аспектів і надання гіпертрофованого значення іншим), і *лакуни наукові* (коли з мовчазної згоди академічного середовища освячуються й канонізуються лакуни інформаційні), і *лакуни політико-управлінські* (які значною мірою регламентують функціонування абсолютної більшості інших лакун).

Визначальність політико-управлінських лакун (чи пак – лакун, які функціонують під омофором політико-управлінського прикриття й забезпечення) спонукає до пріоритетного осмислення феномену політичної візантійщини, який функціонує у форматі культивованої практики "змітання проблем під килим". Фундаментальна проблема пов'язана з тим, що у випадку українського прикладного кейсу цей феномен не має нічого спільного ні з декларованими західними цінностями як безальтернативним взірцем політичної практики, ні з натхненним і ентузіастичним "рухом у Європу", ні, врешті-решт, із вірою в Україну як перспективний політичний проєкт.

У системі смислових координат політичної візантійщини демократія (точніше – демократична риторика) є лише декорацією політичного спектаклю. А найгірше те, що такий спектакль усе частіше апробує алгоритм політичного рекету, себто діє за принципом цинізму найвищого ґатунку: **або** ви припиняєте спроби загальнонаціонального деліберативного дискурсу щодо ключових причин і наслідків наших негараздів, **або** Україна остаточно опиниться у прірві.

Коли в середині квітня 2025 року форпости російської армії знаходилися вже в 12 км від південних околиць Покровська, міський голова цього населеного пункту, якому ніяк не давали спокою лаври "міцного господарника", вирішив у стилі Остапа Бендера "ударить автопробегом по бездорозжю" – замість будівництва бетонних укріплень хоча б на основних перехрестях міста він розпорядився завезти сотні тонн чорнозему, висадити тисячі різнокольорових тюльпанів і увиразнити всю цю сюрреалістичну красу керамогранітними бордюрами.

В інтерв'ю столичним журналістам очільник Покровська пояснив свої пріоритети напрочуд патетично – мовляв, наша впевненість у майбутньому спроможна деморалізувати російських загарбників і перекреслити їхні плани на захоплення міста. З огляду на стислий формат інтерв'ю, чимало очевидних запитань виявилися невисвітленими, залишаючи простір для різнотлумачень – зокрема, вибір на користь керамогранітних бордюрів із високою вірогідністю можна пояснити логічним припущенням, що звичайні бетонні бордюри були визнані недостатньо пафосними, щоб справити деморалізуюче враження на російських агресорів.

Але чи то кількість "освоєної краси" виявилася недостатньою, чи з якихось інших причин, проте російських загарбників таке натужне лицедійство українських містечкових можновладців не надто деморалізувало – й через кілька місяців Покровськ перетворився на "Бахмут-2", а міський голова цього населеного пункту дивовижним чином зник, залишивши без відповіді запитання слідчих органів щодо трикратного завищення кошторису виконаних робіт із благоустрою міста навесні 2025 року.

Не скажеш, що така політична драматургія дивує чи вражає – вона радше дратує з огляду на свою типовість для українських політичних широт: у ній, як у краплині поведінкової квінтесенції, без зайвих труднощів простежується роками й десятиліттями культивованій інструментарій шахрайської демагогії, яким зручно прикриваються астрономічні розкрадання, безпрецедентна некомпетентність і кричуща безвідповідальність.

Напрошується запитання: з яких причин така шахрайська демагогія виявляється в принципі можливою і що забезпечує

феєричну імплементацію цієї теоретичної можливості на рівні суспільно-політичного праксису України? Відповідь не потребує розлогої аргументації: абсолютна більшість українських негараздів доби державної незалежності є цілком закономірним наслідком смислових лакун, які почасти вже набувають екстремальних форм вакууму здорового глузду. Поза будь-яким сумнівом, Україна володіє феноменальним запасом міцності та регенеративним потенціалом, проте навіть вона може, врешті-решт, втомитися від десятиліть донкіхотського протистояння вітрякам абсурду – поки сонце зійде, роса очі виїсть.

То що ж лежить в основі нестачі, порожнин, вакууму уваги до проблемних викликів, з якими має справу Україна під час відбиття російської агресії? Предметна й аргументаційно переконлива відповідь на це запитання вкрай необхідна з огляду як на корекцію фактичного стану справ, так і задля превентивних потреб, бо якщо не засвоїти причину негативного явища і не створити відповідні перешкоди на його шляху, то залишається ризик постійного відтворення зазначеного негативізму.

Ґрунтового аналізу потребують аспекти війни, які англійською мають назву "*blind spot*" – тобто "сліпі плями". Йдеться про ті істотні аспекти й значущу контекстуальність російсько-української війни, котра з причин концентрації уваги на чомусь іншому, перебуває на периферії уваги не лише суспільної свідомості, а й навіть дослідницького середовища.

Необхідність такого пріоритету доволі тривіальна: те, що випадає з поля зору аналітики, рефлексії і смисло-значеннєвого масштабування, приречене на продовження "жити власним життям", а вплив інерції такого процесу на суспільство може коливатися в широкому діапазоні (від нейтральної, амбівалентної й до зовсім згубної), однак серед опцій такого впливу достеменно не може бути цілеспрямованого й своєчасного політико-управлінського коригування, яке вважається імперативною ознакою будь-якої форми суспільного буття, а прецінь – організованого під егідою держави та її політико-управлінської вертикалі.

Обраний дослідницький ракурс покликаний допомогти політико-управлінській вертикалі України сфокусувати свою увагу

на тих значущих аспектах воєнного протистояння Росії, які, попри свою істотність і навіть визначальність, і надалі залишають у статусі замовчуваних, ігнорованих або принаймні таких, яким приділяється недостатній рівень уваги.

На жаль, станом на сьогодні доводиться констатувати суцільний паліатив, **половинчастість розуміння найвищими щаблями української влади визначальних причинно-наслідкових зв'язків**, ігнорування яких може ледь не в автоматичному режимі призвести як до фактичної поразки у війні, так і до втрати державності. Особливу тривогу після трьох із половиною років війни викликає "змова мовчання" щодо розгляду всіх значущих аспектів, які стосуються цієї війни, на терезах можливостей: наскільки можливості не втрачені, наскільки їхній потенціал реалізовано, актуалізовано на практиці?

І, звичайно ж, на пріоритетну увагу заслуговує *аспект війни як управлінсько-функціональної взаємодії – точніше, ефективності такої взаємодії*, до якої існує безліч запитань і катма відповідей. Тут справа навіть не в тому, що відсутність артикулятивних зусиль з боку влади ставить під сумнів демократичний статус політичного режиму – проблема в іншому: покроково **розмивається фундамент національного солідаризму, що є закономірним наслідком небажання громадян бути заручниками непереконливих аргументаційних сентенцій і волюнтаристських рішень**, у контексті яких народ виявляється позбавленим права обговорення альтернатив, зате наділений усіма обов'язками виконання прийнятих рішень – причому, не гірша частина народу змушена виконувати ці рішення під кулями, вибухами снарядів, стоячи в окопах по коліно у воді.

Іоган Гете слушно зауважив, що, на відміну від стереотипізованого уявлення, між двома протилежними точками зору знаходиться не *істина*, а **проблема**. Виразна специфічна ознака сучасної України пов'язана з тим, що тут – з огляду на відсутність повноцінного дискурсивного середовища – важко натрапити на протилежні точки зору, проте це зовсім не ознає відсутності проблем.

Із вердиктом І. Гете концептуально перегукується японська мудрість, яка наполягає на необхідності шукати проблему, а не винного, бо, якщо знайти проблему, то вина кожного буде зрозуміла, а якщо скерувати зусилля лише на пошук винних, то проблема ризикує бути нерозв'язаною, щоразу утворюючи зачаровані кола чергових "винних", які насправді взагалі непричетні.

Саме проблемно-орієнтований методологічний підхід (*Problem-Based Learning*) постає запорукою дослідницької ефективності – тим магічним кристалом, який дозволяє сфокусувати, розгледіти крізь цю критеріальну призму сутність та ієрархію наших негараздів, яких російсько-українська війна аж ніяк не породила, а лише увиразнила й загострила.

З огляду на поширену в середовищі як практичної політики, так і теоретичного її осмислення ваду аналітичної відстороненості від ключових причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі російсько-української війни, вочевидь актуальних ознак набуває науково-теоретична **потреба комплексного, системного осмислення тих проблемних лакун, які зробили російсько-українську війну не лише в принципі можливою, а й де-факто неухильною**. Очевидно, не варто розлого пояснювати, що ігнорування справжніх причин, а натомість зведення їх виключно до зручних, комфортних загальних фраз "про все й про ніщо водночас" стає на заваді й фактично унеможливорює коректне діагностування як чинного статус-кво, так і найбільш вірогідних наслідків в оглядовій перспективі.

Попри небезпеки, апріорно притаманні суспільству в разі загострення такої категорії соціальних явищ, як проблемні виклики, загрози й небезпеки, саме цей кластер феноменів володіє вирішальною для перспектив функціонування соціуму переваг: він оголює смислову сутність тенденцій і процесів, викриває фатальні для суспільних перспектив збочення маніпуляцій і пропаганди, робить очевидною недоречність популізму й постправди.

РОЗДІЛ 1.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗМІСТОВНО-КРИТЕРІАЛЬНОГО
МАСШТАБУВАННЯ

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжю.*

Іван Франко

Адекватність осмислення істотних (визначальних) реалій війни можлива насамперед і в основному за рахунок залучення опцій функціонально-інструментального дослідницького підходу – тобто з огляду на те, яким є діапазон функціональної дієздатності того чи іншого інструменту й наскільки ефективно застосовується той чи інший інструмент. У прикладному кейсі російсько-української війни першочергового значення набуває проблема змісту та форми кризів призму феноменології воєн.

Кожну війну (і російсько-українська війна не є винятком із загального правила) можна цілком коректно подати у вигляді аналогії з текстом, а смисло-значеннєвий рельєф кожного *тексту* (у форматі події, явища, тенденції та війни зокрема) значною мірою (а інколи й повністю) визначається його *підтекстами* й *контекстами* (соціокультурними, конкретно-історичними, світоглядними, стереотипними, ментальними, концептуальними, аксіологічними тощо) [Гірц, 2001; Vattimo, 1997].

Як переконливо доводить Тарас Лаврук, "ключовим для з'ясування сутності інформаційної картини світу і особливостей позиціонування, репрезентації геополітики в умовах інформаційного суспільства є *категорія "текст"*. Визначаючи культуру як систему текстів, спадкову пам'ять колективу дослідники називають однією з фундаментальних демаркаційних ліній, котрі відокремлюють сферу культури від природи" [Лаврук, 2013, с. 268].

Іншими словами, історична специфіка та соціокультурна спадкоємність є тими смисловими маркерами й демаркаторами, які істотно урізноманітнюють не лише сприйняття загроз війни і самої

війни соціокультурними (етнічними, національними, корпоративними тощо) середовищами, а й конкретно-історичне реагування на виклики війни в межах навіть одного й того ж соціуму.

За таких обставин не зайве уточнити смислові параметри базових концептів, а саме: **"Важливою сутнісною ознакою практично кожного тексту є його культурно-цивілізаційна контекстуальність і підтекстуальність:** якщо *контекст* здебільшого є прямим і наочним, то *підтекст* – латентним, апріорним і часто непомітним, але, разом із тим, так само впливовим і визначальним. Цей аспект перекидає асоціативний місток до тематики і проблематики фреймів – власне кажучи, фрейм (від англ. *frame* – концептуальна рамка, призма, каркас) і є змістовно-функціональним позначенням контексту в сучасній теорії і практиці інформаційно-комунікативних впливів. Це не означає, що такого явища, як фрейм, фреймування і т. п. не існувало раніше, – просто концептуалізація цього аспекту як важливого інструменту інформаційно-комунікативних обмінів набула безпрецедентної динаміки впродовж попередньої чверті століття" [Петренко, 2024, с. 250].

Звичайно, існують деякі універсальні й трансісторичні закономірності (чи пак – імперативи), які окреслюють змістовно-критеріальне масштабування воєн загалом, у цілому. Це, зокрема, генетично притаманний кожному суспільно-політичному ареалу *інстинкт розширення сфери впливу*, а також *латентна змагальність за гегемонію* (в певному регіоні чи світі в цілому). Втім, такими інваріантними закономірностями суть справи й проблемних викликів не вичерпується – на локальному й конкретно-історичному рівні вона доповнюється значною кількістю особливостей, сукупний регламентаційний вплив яких може істотно перевищувати вплив закономірнісних канонів.

Виразним ілюстративним прикладом може слугувати непоступливість України на тлі агресивних намірів Росії: це протистояння є принциповим, трансісторичним і екзистенційним тому, що воно вкарбоване в український етнічний і культурно-цивілізаційний генотип кров'ю, потом і слізьми кількасотлітнього спротиву, а тому набуває виразних ознак латентної доктрини, яка англійською позначається словосполученням *enough is never*

enough і втілюється в життя цілком спонтанно, стихійно, органічно, навіть без жодної спонуки і організаційних заходів "згори".

Принагідно зазначимо, що *переконливість цілей та засобів їх досягнення* є хоч і недостатньою, проте категорично необхідною передумовою перемоги у війні. Якщо в цій предметній сфері панує туман релятивізму, то доводиться мати справу зі згубним для суспільних перспектив явищем самодостатності війни – війни заради війни. Тож **потрібна якомога виразніша кореляція, релевантність між цілями війни та засобами їх реалізації.**

У листах до Марка Аврелія Луцій Анней Сенека влучно зауважив, що за наявності справжньої *мети* засіб її досягнення так чи інакше знайдеться, а якщо він усе-таки не знаходиться, то це – виразний симптом того, що **насправді мети не існувало, що її лише імітували, симулювали.** Йдеться про надзвичайно важливий методологічний аспект знаходження коректних *засобів* досягнення *мети*. Тут ми маємо справу з *проблемним викликом когерентності й валідності* – міри адекватності дослідницьких інструментів (методик, процедур вимірювання тощо) тим завданням, для виконання яких вони створені. Цей показник з'ясовує, чи справді той чи інший інструмент є адекватним і ефективним засобом досягнення поставленої мети.

Труднощі синхронізації (чи хоча б виразної кореляції) цільових орієнтирів та засобів досягнення мети пов'язані, зокрема, з тим, що *не існує засобів-панацей, які володіють універсальною, інваріантною ефективністю в досягненні мети.* Тому ключового значення набуває знаходження оптимальних балансів між **загальнометодологічним (стратегічним)** та **конкретно-історичним (тактичним)** підходами.

У цьому контексті варто застерегти від приділення гіпертрофованої уваги прикладним проблемним кейсам, викликам і загрозам: попри їхню виразну "прикладну спрямованість" таке безроздільне домінування таїть небезпеку ситуації, яку народна мудрість позначає формулою "за деревами не видно лісу". Треба розуміти, що адекватне сприйняття кожного "дерева" є можливим лише в разі його позиціонування як невід'ємної складової частини, елемента системи "лісу".

Необхідність загальнонаціонального дискурсу щодо цільових пріоритетів війни проти Росії і *засобів* досягнення такої *мети* нібито не викликає ні сумнівів, ні заперечень. За замовчуванням мета України проти Росії має виразно корелювати із забезпеченням національних інтересів України. Однак таке "замовчування" є доволі підступним за критерієм як вірогідних, так і вже наочних наслідків – зокрема, воно не стоїть на заваді виникненню того вакууму смислових параметрів національних інтересів України, в межах якого відбуваються курйозні "суміщення несумісного". Тому вкрай необхідно хоча б у загальних рисах розробити ту дорожню карту (*road map*) смислів і значень, яка забезпечує консенсус принаймні фахового середовища стосовно того, де пролягає принциповий вододіл між національними інтересами України та тим, що не є національними інтересами України, а прецінь – що категорично суперечить національним інтересам України, що загрожує їм.

Такий, з дозволу сказати, *протокол діагностування* істотно сприятиме уникненню контрпродуктивних різнотлумачень і дискусивних протистоянь, а натомість створить передумови для визначення в робочому режимі, чим є той чи інший прикладний кейс російсько-української війни, чи не девальювалася *мета*, яку в шахрайський спосіб намагаються замінити *засобами* процесу війни, потрібними для досягнення інтересів *не національних, а кон'юнктурних, індивідуальних та корпоративних*, котрі якщо інколи й збігаються з національними інтересами України, то лише випадково й спорадично.

Тут виникає низка суміжних запитань, кожне з яких може виявитися доленосним для України. Наприклад, які *засоби* непридатні для досягнення *мети* перемоги у війні проти Росії? Що та чому не відповідає потребам і перспективам перемоги України в цій війні? Війна, на яких принципах та з використанням яких засобів уже вичерпала себе або з високою вірогідністю невдовзі вичерпає себе? Ці запитання настільки тривалий час буквально застигли в повітрі, що вони вже встигли відійти на периферію уваги, поступившись місцем менш значущому, проте не менш інтригуючому запитанню: а чому вони досі застигли в повітрі,

чому їх не заземлили в спосіб предметного дискурсу, організованого на принципах транспарентності й деліберативної демократії?

Попри небезпеки, апіорно притаманні суспільству в разі загострення такої категорії соціальних явищ, як проблеми, виклики, загрози й конфлікти, саме цей кластер феноменів володіє унікальною і в багатьох випадках вирішальною для перспектив функціонування соціуму перевагою: він оголює смислову сутність тенденцій і процесів, викриває фатальні для соціальної форми буття збочення маніпуляцій і пропаганди, робить очевидною недоречність популізму й постправди. І саме "нездатність усвідомити масштаб проблем часто призводить до фатальних наслідків, – до того, що Фарід Закарія називає „трагікомізмом перестановки шезлонгів на палубі „Титаніка””" [Самчук, 2020, с. 18].

Принагідно зазначимо, що "відсутність бачення проблем опосередковано (а інколи й безпосередньо) свідчить про поверховий рівень розуміння предмета дослідження (дискурсу, полеміки тощо). Не випадково, що найбільш вразливим місцем дисертацій гуманітарного профілю в наш час є невиразне формулювання автором наукової проблеми (чи сукупності проблем), на розв'язання яких скероване дисертаційне дослідження" [Левкулич, 2022, с. 148]. Для політичної думки сучасності загалом і для вітчизняної зокрема зазначений аспект має пріоритетне значення, оскільки коректне розуміння проблемного поля (а прецінь – ієрархії значущості проблемного рельєфу) віддзеркалює рівень політичної культури, кваліфікованості й компетентності в сфері оперування політичною дійсністю й евентуальністю.

Іншими словами, якщо осмисленню політичних реалій у діапазоні від практикуючих політиків і до академічних політологів не притаманне аргументоване позиціонування щодо сукупності (а краще – ієрархії) проблемних факторів, загроз і викликів, то це автоматично засвідчує неприйнятно низьку компетентність суб'єктів такого осмислення у предметній сфері політики. І тут не має особливого значення, що саме стало на заваді переконливому висвітленню проблемних реалій: сам факт таких реалій є своєрідним вироком, підтвердженням кваліфікаційної неієдатності.

Можна погодитися з В. Левкуличем, що "справа тут не у відсутності проблем (насправді їх значно більше, ніж хотілося б мати) й навіть не в труднощах їх розгледіти, верифікувати та ієрархізувати – здебільшого все зводиться до підсвідомого *небажання визнати наявність проблем*, оскільки це автоматично тягне за собою потребу авторського бачення їх розв'язання; якщо ж проблем нема чи вони ефемерні, то й перейматися особливо нема чим: усе „дослідження” можна звести до загальних фраз, поєднаних між собою в довільний спосіб" [Левкулич, 2022, с. 148]. Це – зразок дуже влучного діагностування як евфеміністичної та політкоректної збоченості домінуючих наративів, так і причинно-наслідкових зв'язків, внутрішня логіка й послідовність розгортання яких призводить до негативних і навіть фатальних наслідків для суспільства, масова свідомість якого опинилася в статусі своєрідного заручника інформаційного пресингу, здійснюваного на принципах тенденційності, упередженості й політичної доцільності в особистих, групових, корпоративних і партійних, а не в загальносуспільних інтересах.

Артикулювання авторської позиції щодо буттєвих реалій лежить в основі кожного типу світоглядної культури загалом, а політичної культури зокрема й насамперед із огляду на апріорну проблемну насиченість суспільно-політичної сфери та конфлікту (відмінностей, ідейної антагоністичності та аргументаційної несумісності) інтересів як органічного *status quo* концептуальних та ідеологічних відмінностей (різнутлумачень) у питанні оптимізації існуючих реалій за рахунок вибору на користь саме такої, а не будь-якої іншої наявної альтернативи.

Наведена особливість набуває особливої значущості в контексті потреби напрацювання ефективної дослідницької призми змістовно-критеріального масштабування російсько-української війни в найрізноманітніших форматах і найширших інтерпретативних діапазонах – від стислих коментарів щодо поточних подій і до концептуалізації ґрунтовних стратегем превентивної політики України, які самим фактом свого існування унеможливають у майбутньому абсолютну більшість загроз, драм і трагедій, з якими нашої країні довелося мати справу після 24 лютого 2022 року.

Ключова і універсальна для окресленого предметного поля проблема пов'язана з когнітивними спотвореннями й упередженнями, зумовленими *ідеологічною навантаженістю* інтерпретації суспільно-політичної дійсності загалом і російсько-української війни зокрема. В свою чергу, ця проблема труднощів адекватного сприйняття реалій істотно детермінована *соціокультурною навантаженістю*. На практиці така специфічна особливість призводить до ефекту, окресленого П. Бергером та Т. Лукманом концептом "конфлікт інтерпретацій": ідеться про явище, коли одне й те саме рішення навіть партнерами конфлікту (не кажучи вже про антиподів і антагоністів) витлумачується, виходячи з різної системи аксіологічних, етичних і аргументаційних координат, унаслідок чого кожна зі сторін оперує "власною правдою" (здебільшого для потреб внутрішнього інформаційно-комунікативного споживання), а назагал доводиться мати справу із клаптиковою мозаїкою несумісних елементів, які засвідчують апофеоз смислових різнотлумачень і значенневих непорозумінь.

Ідеологічна навантаженість інтерпретації суспільно-політичної дійсності загалом і російсько-української війни зокрема додатково посилюється змістовно-критеріальною розмитістю самої ідеології. З цього приводу "на думку спадає іронічний вислів Сеймура Ліпсета про те, що, сформулювавши перед десятима суспільствознавцями запитання стосовно сутності та функціональних особливостей ідеології, ви швидше за все отримаєте десять дуже різних відповідей або навіть одинадцять, якщо один із опитаних – випускник Гарварду" [Самчук, 2009, с. 21].

Окреслений стан речей стає на заваді взаєморозумінню, оскільки прискорено розвивається сфера не лише консенсусних, а й навіть конвенційно погоджених істин. За таких обставин у найгіршій ситуації опиняються ті сторони конфлікту, чий ресурсний (в широкому сенсі – військово-технічний, фінансово-економічний, демографічний тощо) потенціал поступається їхнім антагоністам-візаві. У випадку російсько-української війни такою стороною є Україна, яка не може дозволити собі розкіш ні різнотлумачень, які дезорієнтують і деморалізують суспільну думку, ні того іконічного російського "єдиноміслия", яке перетворює ініціативне суспільство на слухняний інерційний натовп.

Зрештою, такий стан речей не викликає здивувань, якщо взяти до уваги, що "діапазон феноменологічної буттєвості ідеології надзвичайно розлогий. Наприклад, вона може бути як *ілюзорною*, так і *креативно-евристичною* свідомістю, як *консолідуєчим*, так і *дезінтегруєчим* соціум парадигмальним вектором, як *інтелектуальною технологією* (Юрген Габермас), так і *псевдоінтелектуальною спекуляцією, паразитуванням на політичних інтересах* (Мішель Фуко). Також не підлягає сумніву, що ідеологія є різновидом корпоративної свідомості зі схильністю до духовного експансіонізму та маскуванням безсвідомих колективних мотивацій (Карл Мангейм, „Ідеологія та утопія”, 1929)" [Самчук, 2009, с. 12].

Неодмінною ознакою кожної війни є безроздільне домінування в її сприйнятті *рефлекторики* – умовних і безумовних рефлексів; натомість *рефлексія* як поглиблене осмислення причинно-наслідкових зв'язків і значущих обставин із різних причин опиняється на далекій периферії уваги чи навіть із різних причин узагалі ігнорується як дієвий інструмент і засіб оперування поточною проблематикою війни. Відтак побудова рефлекторики рефлексією набуває ознак чи не основного теоретико-праксеологічного виклику, пов'язаного з коректним визначенням проблемних лакун війни.

У абсолютній більшості випадків маргінальний статус рефлексії зумовлений фактором цейтноту: коли абсолютна більшість дій із забезпечення поточних потреб війни відбувається з гарячковим поспіхом, у режимі, скажімо так, "з коліс", то апеляції до рефлексії, компаративного аналізу і пошуку історичних аналогій (які можуть слугувати важливими підказками для формування стратегії і тактики перемоги у війні, що відбувається буквально на наших очах) наражаються або на неприховане роздратування, або, в кращому разі, на дипломатичний вердикт, окреслений евфеміністичною формулою "не на часі".

У цьому контексті академічне середовище володіє безпрецедентною перевагою: на нього вердикт "не на часі" не поширюється; воно може дозволити собі розкіш оперувати практично будь-якими засобами й альтернативами, які стосуються предмета дослідження – головне, щоб ці засоби й альтернативи були належним чином упорядковані, систематизовані та аргументаційно

підкріплені. Як слушно зауважував К. Поппер у "Критиці концептуального каркасу", найбільш вражаючого поступу на шляху до мирного й заможного життя людством було досягнуто завдяки перманентній війні слів: **транспарентний і аргументований дискурс має безпрецедентне значення для прогресивного поступу людства взагалі, а людства сучасного – зокрема й насамперед.** Цю формулу успіху треба сприймати саме в такому повному, а не в секвестрованому й дегенерованому форматі – тобто тут істотне значення має як потреба дискурсу, так і його імперативи транспарентності й аргументованості, які, власне, й легітимізують дискурс у такому номінативному статусі.

Що ж стосується ефективності дослідницьких процедур, то вона залежить щонайменше від двох факторів: по-перше, від міри когерентності дослідницького інструментарію (насамперед методологічного оснащення) предметові дослідження і його проблемній симптоматиці, по-друге, від компетентності, кваліфікованості застосування дослідницького інструментарію. Іншими словами, якщо обрані *засоби* дослідження не відповідають *мети* дослідження – себто є не релевантними їй, то не варто розраховувати на вражаючий дослідницький ефект; так само результати дослідження виявляться нижчими від очікуваних у тому разі, якщо коректний інструментарій дослідження використовується неефективно, нераціонально, необ'єктивно, тенденційно.

Між іншим, такі вердикти мають загальнометодологічне значення – тобто вони коректні як для здійснення дослідницьких процедур щодо війни, так і для генерування ефективної стратегії і тактики ведення війни, а також логістики, яка забезпечує переможний результат. У цьому разі йдеться як про релевантність *засобів* досягненню *мети*, так і про корелятивну відповідність *намірів* наявним *можливостям*. Дисбаланс у цих аспектах є тією *причиною*, яка має болісні практичні *наслідки*.

Загалом же війна за відсутності чітких цільових орієнтирів – це те класичне "болото" теорії воєн, в якому з високою вірогідністю тонуть усі більш-менш значущі національні інтереси, а зберігають примарні шанси бути задоволеними лише інтереси особисті, групові й корпоративні.

РОЗДІЛ 2.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВОЄН ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ТА ЕМПІРИЧНЕ ДЗЕРКАЛО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ви можете бути щиро не зацікавленими у війні, однак це жодним чином не означає, що війна не буде зацікавлена у вас.

Марк Аврелій

Мета увиразнення смисло-значенневих і критеріальних ознак, засобом яких відбувається коректна демаркація всієї сукупності явищ і процесів, пов'язаних із російсько-українською війною, виразно корелює з фактором і операційним інструментарієм політичної культури, функціональне покликання якої полягає в максимально адекватному, коректному сприйнятті політичних реалій – не лише й не стільки у форматі статичного *status quo*, скільки у подійній динаміці багатоманітних ретроспектив та перспектив.

Не викликає сумнівів, що досягнення означеної мети за своєю сутністю є достеменно методологічним – у тому розумінні, що метод – це не що інше, як шлях у напрямі досягнення мети, а специфіка шляху, вибір на користь того чи іншого вектора руху в такому разі має пріоритетне значення, є визначальним. Перспективним початковим методологічним кроком і одним із найбільш очевидних засобів досягнення *мети* адекватного розуміння внутрішньої логіки і причинно-наслідкових зв'язків кожної війни (принагідно зазначимо, що сьогочасна російсько-українська війна не є винятком із загального правила) є дослідницька оптика (формат) феноменології, яка розглядає війну крізь призму діапазону вірогідних станів – тобто у форматі відповіді на запитання: наслідком чого і чим на рівні вірогідної специфіки війна може бути в принципі (за різних умов і обставин), яких форм і чому вона може набувати? Іншими словами, *феноменологічний підхід* окреслює вірогіднісний діапазон війни – тобто те, чим війна може бути в принципі за тих чи інших обставин.

Напрошується запитання: в чому полягає методологічна доцільність застосування феноменологічного підходу, від чого залежить ефективність і евристика використання феноменологічного інструментарію? Методологічний потенціал феноменологічного підходу пов'язаний насамперед із формуванням своєрідного концептуального та емпіричного дзеркала, в якому за потреби і вміння можна простежити аналогії практично з будь-яким кейсом наявної чи навіть суто гіпотетичної війни.

Принагідно зазначимо, що розв'язана Росією 24 лютого 2022 року війна проти України не є винятком із наведеного загального правила: практично кожній перипетії цієї війни можна знайти повчального відповідника в історичній феноменології воєн, які випали на долю людства впродовж кількох попередніх тисячоліть. І в цьому сенсі феноменологічний екскурс постає не обтяжливим і недоречним баластом, а тим "золотим фондом" емпірії, який дозволяє не "відкривати" давно відкриті Америки, не наступати на граблі й не накопичувати трагічні помилки, щодо яких Її Величність Історія вже давно винесла свої категоричні вердикти.

Однак треба розуміти, що коректність таких аналогій залежить не від самого феноменологічного підходу, а від кваліфікаційного вміння дослідника, від коректності здійснених ним екстраполятивних процедур. Зрештою, така особливість не повинна викликати труднощів для розуміння, оскільки феноменологічний підхід – це класичний інструмент, ефективність застосування якого залежить не від самого інструменту, а від *суб'єкта-дослідника*, який вдається до послуг *об'єкта-інструменту*.

Цінність феноменологічного підходу полягає в тому, що він спроможний надати максимально розлогу, універсальну картину практично кожної предметної сфери (у цьому випадку – війни), яка підлягає коректному поширенню, екстраполяції в її істотних методологічних і методичних рекомендаціях на будь-який прикладний випадок війни. Безперечно, *не варто ставити під сумнів епохальну (темпоральну) та соціокультурну специфіку і значущі контексти кожного конкретно-історичного випадку війни, проте ця специфіка не в змозі поставити під сумнів, девальвувати чи*

еліминувати значущість і визначальність універсалістських закономірностей, систематизованих під егідою феноменології.

У такий спосіб можна аргументаційно переконливо вийти на рівень історичної неминучості нападу Росії на Україну [Олександр Алфьоров, 2024]. Щоправда, в подібних випадках варто ретельно враховувати феномен, який Карл Ясперс позначив маркером "пастка *post hoc*": ідеться про поширену ваду людської свідомості сприймати дійсність за аргументаційним принципом *post hoc ergo propter hoc* (якщо після чогось, то значить – саме з тієї причини); насправді ж, якщо щось трапляється *після* чогось, то це зовсім не означає, що воно виникло **внаслідок** такого "чогось" – визначальність причинно-наслідкових зв'язків може полягати в зовсім іншому, тобто вона може не мати жодного стосунку до конкретного "чогось", після якого досліджуване нами явище чи процес набули реальних онтологічних і функціональних ознак.

Також слід враховувати наявність розлогого діапазону вірогідностей і альтернатив, що лежать в основі можливостей не лише сповзання конфлікту у фазу війни, а й залучення превентивних засобів (заходів), які виявляться необхідними й достатніми для упередження розгортання конфліктологічної спіралі за сценарієм повноцінної війни – тобто насамперед і в основному значною мірою спростують привід для вторгнення, істотно знівелюють його і поставлять під раціональний сумнів доцільність війни як засобу досягнення політичної, геополітичної, психосоматичної, культурно-цивілізаційної, конфесійної та іншої мети воєнними засобами.

Які причини війни? У вже хрестоматійній праці "Людина, держава та війна: теоретичний аналіз" один із фундаторів теорії неореалізму (структурного реалізму) К. Уолтц здійснив системне осмислення природи конфлікту між державами загалом і війни як найвищої фази такого конфлікту зокрема [Waltz, 2018]. Його книга є наслідком генерування змістовної концептуалістики Св. Августина, Т. Гоббса, І. Канта, Ж.-Ж. Руссо, а також психологів та антропологів першої половини ХХ століття.

Автор дійшов висновку про три основні причини походження війни, на які припадає лівова частка всіх випадків, зафіксованих

історією воєн: перша причина стосується психотипу політичних лідерів та деструктивної специфіки людської природи; друга причина пов'язана з особливостями внутрішньополітичної ситуації, яка підштовхує до чогось на кшталт "маленької переможної війни"; третя причина стосується розбалансованості світопорядку, міжнародної системи безпеки, яка підвищує градус напруги і вірогідність вибору на користь воєнного інструментарію розблокування конфліктних ситуацій.

Наведений діапазон вірогідних детермінант розгортання подій за сценарієм війни підводить до думки про **недоцільність висновків щодо незначної вірогідності війни в тому чи іншому конкретно-історичному випадку, а тим більше – про неможливість війни в принципі: насправді завжди існують латентні причини війни, які можуть активуватися за реактивним сценарієм у дуже стислі терміни, внаслідок чого війна, яка ще вчора здавалася "неможливою в принципі", сьогодні набуває ознак очевидної і безальтернативної реальності.**

У 1964 році археолог Ф. Вендорф знайшов доісторичне поховання, яке містило 61 скелет біля кордону між Єгиптом і Суданом. Це місце поховання під назвою Джебель-Сахаба було побудовано представниками культури Кадан близько 14 тисяч років тому. Оскільки майже всі скелети мали виразні ознаки фізичних травм, Ф. Вендорф та його колеги зробили логічне припущення, що знайшли найдавніше поле битви в історії [SandRroman History, 2023].

К. фон Клаузевіцу належить авторство багатьох афоризмів, найвідоміший з яких сформульовано так: "Війна – це продовження політичних відносин іншими засобами". Це визначення війни здобуло широке визнання, однак воно прикро відтінило більш повчальні сентенції – на кшталт тієї, що **"прелюдією до війни часто бувають не стільки підготовчі дії агресора, скільки хибні дії та бездіяльність жертви агресії"** [von Clausewitz, 2010, с. 73]. Між іншим, цей аналітичний висновок у різних модифікаціях притаманний десяткам політичних, філософських та релігійних текстів, узагальнених та систематизованих Р. Грінном у книзі "33 стратегії війни" [Greene, 2007]. Безпрецедентна за обсягом аналітична праця цього дослідника охоплює емпіричний масив

десятьків світових цивілізацій та досвід тисяч років насильницьких конфліктів.

Професор історії Єльського університету Д. Каган також звертає увагу на той факт, що війна є атрибутивною ознакою людства впродовж століть і навіть тисячоліть [Kagan, 1996]. Це спонукає до висновку про, щонайменше, її не випадковість, а, можливо, навіть імперативність і принципову неусувність. Розкриваючи глибинну зумовленість, що пов'язує протистояння між Афінами та Спартою, а також між Римом та Карфагеном з двома катастрофічними світовими війнами ХХ століття, автор відкриває нові розуміння природи війни та миру.

Чому люди роблять вибір на користь війни, який, на перший погляд, є ірраціональним і навіть абсурдним? Прийняття такого рішення генеалогічно вкорінене в людській природі чи є еволюційно набутим соціокультурним винаходом, контекстуальним епіфеноменом? Чим є війна в ХХІ столітті – явищем, привабливістю якого сходить нанівець, чи просто воно змінює свою форму і ракурси атрактивності? У масштабному дослідженні війни та цивілізації А. Гат намагається сформулювати аргументовані відповіді на наведені питання, щоб розгадати загадку війни впродовж усієї історії людства – від ранніх мисливців-збирачів епохи неоліту, для яких захист ареалу життєдіяльності був питанням життя та смерті, й аж до нетрадиційного тероризму ХХІ століття, що використовує засіб зброї для досягнення мети, котра здебільшого не корелює зі зброєю та війською жодним чином [Gat, 2008].

Р. Овері – не перший науковець, який взявся за формулювання відповіді на запитання щодо причин, які лежать в основі феномену війни: у 1931 році на прохання Ліги Націй Альберт Ейнштейн попросив З. Фрейда співпрацювати над лаконічною роботою, присвяченою дослідженню того, чи існує "спосіб позбавлення людства від загрози війни". Оpubлікована наступного року як брошура за назвою "Чому війна?", вона передала висновок З. Фрейда про те, що "прагнення смерті" робить перспективи викорінення воєн нереалістичними, а розпочата невдовзі Друга світова війна слугувала переконливим доказом цього похмурого висновку [Overy, 2024].

Видатний історик воєн Р. Овері залучає багаторічний досвід розплутування складних мотивів війни. Його підхід полягає в тому, щоб розділити основні рушійні сили та мотиви та розглянути способи, якими кожен з них сприяв організованому конфлікту. Вони варіюються від імпульсів, закладених у людській біології та психології, до стимулів щодо конфліктів, що розвинулися в процесі культурної еволюції, до конкуренції за ресурси – конфліктів, спричинених пристрастями віри, наслідків екологічних стресів, прагнення до влади у лідерів та націй. Авторський аналіз демонструє різючий діапазон, заглиблюючись у неолітичне минуле, через світові війни ХХ століття і аж до нинішнього конфлікту в Україні. Приклади захоплюють: від ненажерливого апетиту Римської імперії до ресурсів й до патологічного прагнення влади, очевидного в Олександра Македонського, Наполеона та А. Гітлера. Висновок не обнадійливий, але книга Р. Овері робить вагомий внесок у дослідження фундаментального питання.

У книзі "Війна, мир і війна" П. Турчин використовує свій досвід в еволюційній біології, щоб запропонувати сміливу нову теорію про перебіг всесвітньої історії [Turchin, 2007]. Автор стверджує, що ключем до формування імперії є здатність суспільства до колективних дій, а високий рівень співпраці досягається там, де люди повинні об'єднуватися для боротьби зі спільним ворогом, і що саме така співпраця призвела до формування Римської та Російської імперій, а також Сполучених Штатів. Однак у процесі зростання імперій багаті стають багатшими, а бідні – біднішими, конфлікт замінює співпрацю, тому неминуче настає розпад.

Професор еволюційної біології та антропології Університету Коннектикут та віцепрезидент Інституту еволюції Пітер Турчин відштовхується від концептуального засновку, згідно з яким співпраця – надзвичайно потужна еволюційна сила [Turchin, 2015]. На Землі існує чимало видів, які добре співпрацюють (приміром, оси, бджоли, терміти та мурахи), однак людська здатність працювати разом залишає решту видів далеко позаду: люди організуються в спільноти, що складаються з мільярдів особин, вони населяють

кожен континент і відправляють своїх представників у космос. Іншими словами, люди – найкращі командні гравці природи.

Це сходження на вершину рейтингу відбулося впродовж попередніх 10 тисяч років. Закономірно, напрошується запитання: що цьому посприяло, як ми стали ультрасоціальними тваринами? Як з'ясовує автор, уся історія людства (від перших розсіяних груп *homo sapiens* і до найбільших імперій в історії) і всі дивовижні здібності людей до співпраці з'явилися й були загартовані у вогні війни. Історія людства виявляє парадоксальну закономірність: перші люди були набагато більш егалітарними, ніж інші примати, безжально усуваючи будь-якого вискочку, який хотів стати альфасамцем. Але якщо людська природа на генетичному рівні запрограмована на преференції для рівності, то чому, внаслідок чого виникли еліти, чії претензії на першість і безроздільне домінування виявилися успішними?

Цей курйозний кейс пояснюється одним фактором війни: саме загроза бути знищеними внаслідок агресії змусила людей знехтувати генетичною компліментарністю на адресу егалітаризму й надати карт-бланш безроздільного домінування тим, хто виказував готовність захистити спільноту від тотального знищення чи поневолення ворогом. Іншими словами, перехід від егалітаризму до елітаризму був зумовлений потребами фізичного виживання, а елітаризм є ціною, сплаченою за таке виживання.

Як і кожна ціна, вона не є психологічно приємною і комфортною: вона категорично необхідна для уникнення проблем значно масштабніших, ніж психологічний дискомфорт відмови від тотального егалітаризму. Не більше й не менше. Із часом таке розуміння було закріплене на рівні історичної пам'яті, вкарбоване трагічним досвідом у його генеалогію. Відтоді воно використовується пересічним представником масової свідомості за замовчуванням, без історичних аналогій і рефлексій, як хоч і психологічно дискомфортна, проте безальтернативність.

Істотна методологічна перевага феноменологічного підходу обумовлена тим, що емпірична багатоманітність *фактографії воєн* перекидає діалектичний місток переходу кількісних накопичень у якісні зміни у форматі *фактологія воєн*. Однак доводиться

констатувати, що для значної частини дослідницького середовища фактологія воєн залишається все ще чимось на кшталт *tabula rasa*, а на рівні політичних персоналій справи ще гірші: навіть у випадку інформаційного ресурсу "*Britannica kids. Homework help*" маємо справу зі значно більш інтелектуалоємними сентенціями.

Для фахового середовища цілком зрозуміло, що чим більш розлогою є емпірична база *фактографії*, тим більш обґрунтовані підстави для *фактології* – *теоретико-концептуальних вердиктів щодо ключових різномудрачень та інтерпретативних амбівалентностей того чи іншого конкретно-історичного випадку*. А той факт, що в українському дослідницькому середовищі фактологія російсько-української війни залишається все ще чимось на кшталт *tabula rasa*, мимоволі підводить до думки, що емпірична (феноменологічна) фактографія воєн або все ще незасвоєна на належному рівні систематизації, або з якихось причин ігнорується, не береться до уваги.

Власне, за відсутності хоча б побіжного огляду наявної в розпорядженні історії людства феноменології воєн напрацювання ефективної дослідницької призми змістовно-критеріального масштабування російсько-української війни є доволі сумнівним і ризикованим, позаяк саме такі фоктографічні й фактологічні дані постають своєрідним концептуальним та емпіричним дзеркалом, в якому реалії та перспективи російсько-української війни набувають якщо не концептуально респектабельних, то принаймні аргументаційно несуперечливих та інтерпретативно струнких ознак.

І все ж, мозаїчна багатоманітність феноменологічної фактографії воєн багатьма дослідниками сприймається з неприхованим роздратуванням на тій підставі, що в цій сфері інколи дуже складно виявити визначальні причинно-наслідкові зв'язки, а ще важче – впорядкувати й систематизувати те, що має назву "хаос випадковості", який призводить до курйозів і колізій, що їх практично неможливо підвести під спільний знаменник виразних закономірностей. Для аргументації цієї тези часто наводять приклад війни з причин вкраденого дубового відра, яка відбулася в

1325 році між італійськими містами-державами Болонья та Модена.

Лаконічна фабула прелюдії цієї війни полягає ось у чому: однієї ночі кільком воїнам Модени вдалося пробратися непоміченими через мури Болоньї й викрасти дубове відро з колодязя на центральній площі міста; наступного ранку це відро було виставлене поблизу ратуші Модени на всезагальний огляд як символічний трофей; ще через кілька днів Болонья вийшла з ультиматумом: або відро буде повернуте впродовж трьох діб, або автоматично розпочнеться війна. Відро не повернули вчасно, тому розпочалися анонсовані Болоньею бойові дії, які призвели до загибелі понад 10 тисяч осіб з обох боків. Багатьма аналітиками воєн цю війну було відрекомендовано як найбільш абсурдну в історії людства.

Однак недооцінювати фактор символічного статусу відра з центрального колодязя та репутаційних втрат, яких зазнала Модена, не вберігши свій талісман, також не варто. Тому з висновками щодо абсурдності тієї війни поспішати не варто: якщо в наш час ієрархія смислів і значень заперечує сакральне значення відра, це означає лише спроби нашої інерції мислення "натягти сову на глобус" – себто поширити критеріальну сітку сьогодення на сприйняття тогочасних реалій, а це некоректно з позицій наукового (тобто об'єктивного й неупередженого) сприйняття будь-якого предметного кейса, оскільки він передбачає неухильне дотримання вимог конкретно-історичної автентики.

Ця автентика зводилася насамперед і в основному до того, що викрадене дубове відро було символічним оберегом Болоньї: за місцевими переказами, вода, набрана цим відром із колодязя, набувала лікувальних і живильних властивостей, тому цим відром набирали воду для особливих випадків – щоб хворі швидше видужали, а в поранених без ускладнень загоїлися рани. Якщо взяти до уваги наведений фактор, то війна з причин такого відра вже не здається настільки абсурдною, як спочатку.

А втім, це ще не весь значущий контекст: річ у тім, що Модена та Болонья тривалий час ворогували на підставі прихильності до різних зовнішніх авторитетів – прихильники

імператора Фрідріха Барбаросси були гіпелінами (Модена), а той, хто вважав гарантом безпеки Папу Іоанна XXII, називав себе гвельфами (Болонья). Саме цей фактор взаємної непоступливості й ворожнечі був ключовим, а вкрадене дубове відро можна вважати лише формальним приводом до війни, функцію якого могло виконати (і виконало б!) практично будь-що інше, будь-яка дрібничка, а якщо навіть її не існувало б, то з високою вірогідністю її вигадали б і спромоглися б переконливо донести до масової свідомості навіть за відсутності навіювальних можливостей телебачення, Інтернету і соціальних мереж.

Тут напрошуються аналогії з фізичним явищем сили повертального натягу: у відрі міг поміститися мільярд крапель води, а перелилася вода з відра після мільярд першої краплі, яка, за іронією, могла б бути найменшою з-поміж усіх попередніх, але, усе ж, цього виявилось достатньо для ефекту переливання води. Наведена аналогія цілком коректна для адекватного розуміння сукупності суспільно-політичних причин, які визначають перехід кожної війни із суто гіпотетичного стану у доконаний, фактичний *status quo*.

Чому це важливо для перспектив дослідження воєн загалом і конкретної російсько-української війни зокрема? Та тому, що **кожна війна є системним явищем – наслідком не однієї причини, а сукупності причин, котрі, як правило, ще й утворюють системну взаємозумовленість. Тому в разі неврахування такого контексту розраховувати на об'єктивне, адекватне й верифікаційно доказове дослідження будь-якої війни не доводиться.**

Це підводить до такого проміжного рефлексійного висновку: якщо слідувати фундаментальним канонам філософії науки, то курйозів і парадоксів практично не існує, а кожен випадок позиціонування чогось як курйозу чи парадоксу засвідчує конкретно-історичну міру невігластва – незнання чи неврахування системної сукупності причинно-наслідкових зв'язків і значущих контекстуальних факторів, які зумовили виникнення нібито курйозного чи парадоксального феномену, який насправді є цілком об'єктивним, закономірним і навіть тривіальним за критерієм внутрішньої

логіки історичного та суспільно-політичного процесу [Sideprojects, 2023].

Перелік явищ і процесів, які нібито підпадають під дефінітивну номінацію курйозів і парадоксів, навіть у фаховому середовищі розширюють за рахунок випадків спільних бойових операцій поляків та бандерівців проти радянських та німецьких окупаційних військ [Kurier Historyczny, 2022]. Такі випадки є справді незвичними, якщо взяти до уваги непрості перипетії Волинської трагедії та операції "Вісла" 1947 року [Kurier Historyczny, 2023].

Однак аналітичні вердикти зазнають істотних змін у разі врахування деяких значущих контекстів, які передували зазначеним подіям. Із цією метою варто повернутися до початку Другої світової війни, хронологічні витoki якої сягають 1 вересня 1939 року: саме тоді о 4 год. 45 хв. відбувся напад Німеччини на Польщу. "Гітлер спрямував на Польщу 62 дивізії, з них 6 танкових, 2 800 танків, понад 2 000 бойових літаків, гармат і мінометів, загалом 1,8 мільйона солдатів і офіцерів. Польське військо мало у своєму складі 24 піхотні дивізії, 8 кінних і одну моторизовану бригади, 781 танк, 407 бойових літаків, майже 4 500 гармат і мінометів, загалом 440 тисяч жовнірів. У ході загальної мобілізації, оголошеної 31 серпня, військовому командуванню вдалося сформувати ще 15 піхотних дивізій і довести чисельність армії до 1 мільйона вояків. Волиняни становили в польському війську 10–15% особового складу" [Кучерепа, 2006, с. 23].

Окрім волинян, у польському війську було також чимало галичан, унаслідок чого чисельність українців у польському війську за станом на 1 вересня 1939 року коливалася в межах 20–25%. Чимало з них згодом утворили кістяк бойових груп ОУН (б) і зберегли сентименти воєнного побратимства до поляків і Польщі, тому не варто дивуватися випадкам спільних бойових операцій поляків та бандерівців проти радянських та німецьких окупаційних військ. Так розвіюється черговий міф про курйози й парадокси у сфері воєн: належні обсяги *фактографії* дають підстави для *фактології*, яка на підставі виявлення внутрішньої логіки явищ і процесів війни приводить до висновку про жорстку

причинно-наслідкову зумовленість і закономірність перебігу подій, пов'язаних із війною.

На номінацію чи не найбільш показового втілення абсурду, курйозів і парадоксів у сфері воєн тривалий час претендує Парагвайська війна (1864–1870), внаслідок якої Парагвай втратив понад 50% свого населення й близько 90% дорослого населення чоловічої статі. І тут, здавалося б, заперечити проти такого статусу неможливо, бо як інакше відрекомендувати цю війну, якщо взяти до уваги навіть не її апостеріорні наслідки, а апріорні передумови: Парагваю довелося вести війну одночасно проти Бразилії, Аргентини і Уругваю, територія і населення яких перевищували відповідні показники Парагваю в десятки разів. Єдине раціональне пояснення цієї війни стосується "гіпертрофованих амбіцій" і "ментальної збоченості" президента Парагваю Франциско Солано Лопеса, який наприкінці війни почав мобілізувати навіть жінок і хлопчиків 8–15 років, наклеюючи їм бороди.

А втім, навіть у трагічному й гротескному випадку існує чимало "але", які ставлять під сумнів результати попередньої діагностики.

По-перше, Парагваю був конче необхідний вихід до Атлантичного океану, а Бразилія та Аргентина, як буфери на шляху до Атлантики, не давали дозволу парагвайцям просуватися ріками на своїй території й відхиляли можливість купівлі цих земель навіть за значно вищими ціновими пропозиціями, ніж типові для того часу. Тому на певному етапі усвідомлення всієї сукупності реалій війна набула статусу безальтернативного способу розв'язання окресленої проблеми.

По-друге, попри величезні демографічні й територіальні диспропорції на користь суперників, на початок війни Парагвай мав перевагу як за чисельністю збройних сил, так і якістю озброєнь: у його розпорядженні було 38 000 солдатів і офіцерів, тоді як армія Бразилії становила 16 000 осіб, армія Аргентини – 8 500, а армія Уругваю – 2 000. Баланс сил істотно змінився лише тоді, коли Бразилія та Аргентина провели в своїх країнах тотальну мобілізацію, а доти впродовж року Парагвай мав непогані шанси на успіх.

По-третє, на початковій стадії війна мала зовсім інший формат: нейтральний Уругвай в обмін на обіцянку надати в розпорядження Парагваю свої океанічні порти попросив допомоги у відбитті агресії Бразилії. Парагвай погодився, однак в останній момент Аргентина скасувала "добро" на перекидання парагвайських військ своєю територією до Уругваю. А далі була *інерція принципу доміно*: Парагвай об'явив війну Аргентині, й поки його армія з боями просувалася на допомогу Уругваю, там Бразилія організувала переворот і вже всі три країни почали консолідовані бойові дії проти Парагваю.

Наведена контекстуальна специфіка загострює аспект аналізу воєн кризь призму перспектив сторін конфлікту: цей аспект хоч і не гарантує дослідницького успіху, проте відкриває непогані можливості для забезпечення під час аналізу воєн наукових принципів об'єктивності та всебічності. І така вимога зберігає своє концептуально-метологічне значення практично щодо будь-якої типології і хронології воєн – починаючи від Пунічних воєн із позицій перспектив Карфагену й завершуючи амбівалентним протистоянням хорватів та сербів під час Другої світової війни [The Armchair Historian, 2021; 2022; 2023; *Disturban History*, 2021].

На підставі феноменологічного підходу до аналізу фактографії і фактології воєн можна виокремити деякі інваріанти – найбільш поширених причин абсолютної більшості воєн в історії людства. Насамперед ідеться про ресурсну складову в широкому розумінні слова, яка означає не лише й не стільки грабунок сусідніх територій і привласнення матеріальних цінностей, скільки забезпечення сприятливих умов власного функціонування за рахунок підпорядкування собі транспортної і торговельної інфраструктури, а також перетворення сусідів на союзників і сателітів (проксі).

Іншими словами, війна – це так чи інакше змагання за гегемонію (в певному регіоні чи світі в цілому), а також перегляд сфер впливу (*spheres of influence*) з метою посилення переформатування на свою користь, поглиблення фактору стратегічної глибини (за рахунок того, що російською мовою має назву

"ближнее подбрюшье") й утвердження нового статус-кво у сфері політичного впливу.

Можна простежити ще одну показову корелятивну закономірність: чим більша війна (за масштабом учасників, територій, демографічних ресурсів тощо), тим ширшим є контекст ресурсної складової. І навпаки – чим локальнішим є воєнний конфлікт, тим конкретнішою є ресурсна мотивація протистояння: приміром, ледь не весь потенціал вірогідної війни Афганістану проти Ірану пов'язаний із невеличкою територією в іранському Белуджистані, де беруть початок ріки, що забезпечують водою майже половину Афганістану, тому наміри Ірану "оптимізувати" потоки води на свою користь сприймаються східними сусідами з неприхованими погрозами й ультиматумами.

Подібна ситуація склалася в стосунках між Ефіопією, Суданом та Єгиптом після того, як офіційна Аддіс-Абеба вирішила збудувати найбільшу на африканському континенті греблю, внаслідок чого близько половини водних ресурсів Нілу виявилися недоступними Судану та Єгипту. Ефіопію можна зрозуміти: збудована гідроелектростанція не лише розв'яже енергетичні проблеми цієї країни на оглядову перспективу, а й слугуватиме надійним джерелом експортних надходжень.

Однак Судан і Єгипет також можна зрозуміти, адже з часів перших династій фараонів Ніл відігравав у життєдіяльності цих країн ключове значення. Безперечно, в XXI столітті життєдіяльнісні алгоритми значно більш диверсифіковані, ніж у III–II тисячоліттях до нашої ери, проте з Нілом у Судану та Єгипту навіть у наш час пов'язані перспективи отримання понад 20% ВВП. Якби не громадянська війна в Судані, то, за висновками більшості експертно-аналітичних інституцій, ми вже були б свідками найбільш масштабної і кровопролитної війни на Африканському континенті – а так поки що громадянська війна в Судані стоїть на заваді перекиданню збройних сил Єгипту на кордон з Ефіопією.

Не викликає сумнівів ще одна корелятивна закономірність: чим вищий, масштабніший рівень претензійності, котра мотивує воєнний конфлікт, тим більшою є кількість значущих факторів впливу, які визначають його початок чи утримання від таких

намірів. Наприклад, коли найвищі військові чини Китаю стверджують, що вони "без вагань готові розпочати війну за Тайвань" [*Китай "без вагань розпочне ..."*, 2022], то це означає, що в оглядовій перспективі війни Китаю за Тайвань не буде через кілька причин: *по-перше*, згідно з усталеною традицією, генералітет Китаю не уповноважений приймати подібні рішення, оскільки це – виключна прерогатива вищого політичного керівництва, а якщо генерали все-таки вдаються до подібних публічних сентенцій, то це означає, що вони уповноважені вищим політичним керівництвом таким способом урятувати Китай від, скажімо так, втрати обличчя – мовляв, країна в цілому готова до війни, але з якихось тактичних причин вище політичне керівництво вважає, що проблему можна розв'язати в більш заощадливий спосіб; *по-друге*, "без вагань готові розпочати війну за Тайвань" Китаю, звичайно ж, можна, однак це зовсім не означає, так така війна буде переможною: насправді її наслідки для Китаю можуть виявитися фатальними, оскільки США недвозначно дають зрозуміти, що, попри формальне визнання формули "одного Китаю", вони не погодяться на "закриття цього гештальту" методом ведення війни Китаю проти Тайваню, тому автоматично залучать сили двох авіаносних груп для підтримки Тайваню.

Два авіаносні крила – це надзвичайно переконливий аргумент: можна як завгодно довго віддавати належне Китаю в його здатності досягти паритету зі США за показниками ВВП, однак у сучасних війнах перемогу здобувають не власники вищих рівнів ВВП, а країни, що володіють якісною зброєю та кваліфікованим військовим персоналом. Мобілізаційний ресурс Китаю обсягом 100 млн осіб може справити враження лише на дилетантів – більш-менш кваліфікована частина суспільно-політичної думки добре розуміє, що дві авіаносні групи США володіють таким вогневим ресурсом, який спроможний "розібрати на атоми" не лише всіх мобілізованих, а й Китай у цілому.

Ще одну прописну істину феноменології воєн можна сформулювати так: війна – це завжди побічний ефект, а сутність дослідницької інтриги полягає в тому, який із чинників лежить в основі конкретно-історичного побічного ефекту, є його детермінантою.

Квінтесенція труднощів пов'язана з тим, що діапазон можливих причин практично необмежений. Це призводить до того, що ті фактори, значущість яких є очевидною для одних часів і народів, можуть вважатися неістотними й маргінальними для інших епох. Така специфічна особливість істотно утруднює визначення та ієрархізацію певних універсальних інваріантів, які завжди володіють високим рейтингом значущості.

Іншими словами, **не існує інваріантної, трансісторичної ієрархії визначальності детермінант, які в усі часи й народи гарантовано призводять до запуску механізмів війни й жорстко регламентують перебіг воєнних дій.** З іншого боку, існує певна сукупність інваріантних факторів, які так чи інакше визначають "середню температуру по палаті", зумовлюючи певною мірою каузальність війни, перспективи її як виникнення, так і завершення. Але в умовах реальної "палати" у форматі війни за конкретними часовими й територіальними локаціями "середня температура" є фікцією (позаяк з такою температурою може не бути жодного "пацієнта"), тому, на відміну від інваріантності загального переліку факторів впливу, їхня ієрархія є *не інваріантною, а конкретно-історичною, актуальною для тут-і-тепер умов і обставин.*

Показовою ілюстрацією може слугувати випадок із найбагатшою людиною Стародавнього Риму – Марком Ліцинієм Красом, який розпочав ризиковану воєнну кампанію проти Парфянського царства, щоб підвищити свій репутаційний рівень. За різними аналітичними оцінками, статки цього, висловлюючись сучасним термінологічним ідентитетом, олігарха в перерахунку на сучасні гроші еквівалентні кільком трильйонам доларів. Проте в Стародавньому Римі слава полководця мала вищий соціальний статус, ніж гроші, тому М. Л. Крас організував придушення повстання Спартака. Однак це не допомогло його репутаційному статусу, оскільки безвідносно до рівня військової підготовки повсталі раби не вважалися гідним суперником для амбітних полководців. Тоді М. Л. Крас зробив публічну заяву, що він знищить Парфянське царство – основного антагоніста Риму на Близькому Сході. Прагнення Марка Ліцинія Краса слави було

настільки всеохопним і маніакальним, що, замість ретельної підготовки походу, він за великі гонорари нашвидкуруч зібрав військо і рушив у похід на парфян. Поспіх і відсутність бойового злагодження призвели до того, що військо римлян потрапило у пастку поблизу містечка Карри й було повністю розбито ворогом. М. Л. Крас також загинув, так і не потрапивши до пантеону найбільш шанованих полководців Стародавнього Риму.

Ще один повчальний аспект феноменології воєн стосується невизначеності, яка трапляється в багатьох доленосних війнах буквально до останніх хвилин. Цей аспект віддзеркалює таку специфіку феноменології воєн, яка утворює рубрику під назвою "точка біфуркації". Він постає наочним запереченням стереотипізованого уявлення з приводу того, що результати ледве не кожної війни були "очевидними" і "практично безальтернативними". Наприклад, у битві на Капітолійських висотах шеститисячній армії Риму протистояла десятитисячна армія етрусських царів. Сучасні комп'ютерні симуляції воєн стверджують, що вірогідність перемоги римлян коливалася в діапазоні від 1:3 до в кращому для римлян разі 1,5:4 [Масштабні Битви, 2022]. І все ж, римлянам вдалося перемогти і набути статусу повністю незалежної держави, а не васала Етрурії. А тепер уявімо, наскільки непередбачуваною була б уся подальша історія людства, якби перемогу святкувало військо етрусської коаліції.

Ще одна класична точка цивілізаційної біфуркації у сфері феноменології воєн пов'язана з битвою при Пуатьє (732 рік), за результатами якої влада арабських халіфів могла поширитися не лише на Піренейський півострів, а й на всю Європу. В разі реалізації такого на той час найбільш вірогідного сценарію сьогодні ми жили б у зовсім іншому світі – починаючи від політичних та етичних цінностей і закінчуючи архітектурною специфікою, яка в Марселі, Парижі й Мілані була б більше схожою на іспанську Гранаду та Севілью.

Однак завдяки лідерському генію майорда Франкської держави Карла Мартелла найбільш вірогідний сценарій битви при Пуатьє було переглянуто, а нащадки К. Мартелла ввійшли в історію як королівська династія Каролінгів. Між інший,

Карл Великий, який у 800 році заснував Франкську імперію, був онуком К. Мартелла: за переказами сучасників, він намагався в усьому бути схожим на свого діда і навіть попри свій статус імператора завжди вважав себе блідою подобою свого легендарного попередника. Не виключено, що саме завдяки такому самокритичному підходу і повсякчасному самовдосконаленню Карлу Великому вдалося створити Франкську імперію, яку не спромігся створити його батько і яку не змогли втримати в успадкованих територіальних межах троє його синів.

Один із повчальних уроків феноменології воєн полягає в тому, що кожна війна постає своєрідною *точкою неповернення* – в тому розумінні, що відбувається істотне переформатування стереотипованих уявлень і чимало реалій, які мали на рівні масової свідомості очевидний статус до війни, з початком війни і після неї з не меншою очевидністю вже є нереальними, ілюзорними і фантазмагоричними. Приміром, однією з найбільш виразних точок неповернення була війна між Візантійською та Сасанідською (Перською) імперіями 602–628 років, а її фінальний акорд (650 рік) ознаменував завершення епохи античності [Toldinstone, 2022].

Тобто саме війна, а не те чи інше явище суспільно-політичного, господарсько-економічного та духовного життя античних соціумів, підвела результуючу риску під Античність як історично-цивілізаційним феноменом. Принагідно зазначимо, що **війни не лише підбивають підсумок епох, а й слугують відправною точкою далекосяжних тенденцій**, які з часом набувають всезагального поширення. Саме такою була війна 1980 року, яку Лівія вела на півночі Чаду: тоді лівійський генерал Халіфа Хафтар (нині фельдмаршал, який безроздільно править східною частиною Лівії), будучи озброєним радянськими танками Т-55, "примудрився" програти противнику, на озброєнні якого з'явилися маневрені пікапи "Toyota", посилені турелями для використання кулеметів та гранатометів [The Front, 2022]. Відтоді такий спосіб ведення бойових дій набув безпрецедентного поширення: він практикувався в усіх конфліктах на Півночі Африки (особливо в зоні Сахелю), у Сирії, Лівані, Афганістані,

Мьянмі, а також у 44-денній війні Азербайджану проти Вірменії за повернення Карабаху.

Між іншим, в епоху Середньовіччя мистецтвом можливого була не лише політика, а й намір здатися в полон: історії відомо чимало трагікомічних випадків, коли лицар не встигав одягти всі свої обладунки, і коли, будучи пораненим, уже не міг вести бій, то здавався в полон, але його протикали списом, бо він мав недостатньо пафосний вигляд і вороги не вірили в його лицарський статус, а тому вважали, що за нього неможливо отримати викуп. Якщо ж полонений лицар справляв хороше естетичне враження, то за нього навіть часто влаштовували бійку, бо викуп за такого полоненого означав гарантію безбідного існування на десятки років. Крім того, відповідно до соціального статусу лицар не міг здатися в полон простолюдинам, тому він просив солдат противника покликати свого командира, який мав формалізувати процедуру полону. Якщо ж командира належного соціального статусу не було поблизу, лицар опинявся перед такими альтернативами: або загинути, або поступитися честю, або здійснювати процедуру посвяти в лицарський орден того, хто його брав у полон.

Істотний аспект феноменології воєн пов'язаний із аналізом *війни на терезах можливостей*: наскільки можливості не втрачені, наскільки їхній потенціал реалізовано, актуалізовано на практиці. У цьому випадку йдеться насамперед про те, що нехтування правовими критеріями розблокування конфліктних ситуацій на міждержавному рівні призводить спочатку до латентного сповзання конфлікту в прірву ескалації, згодом – до війни, а ще згодом до фактичного руйнування попереднього світопорядку, до вірусного поширення на регіональному рівні точок біфуркації і, врешті-решт, до поширення конфлікту на глобальний рівень.

Одне з найбільш рейтингових запитань стосується причин непоступливості у війнах – тобто чому війни тривають навіть тоді, коли, здавалося б, вони подолали Рубікон здорового глузду і змістилися в сферу ірраціонального? Цей феномен пояснюється формулою *vae victis*, тобто горе переможеним. Виразною ілюстрацією такої формули може слугувати повчальна історична

аналогія, пов'язана з Марком Фурієм Камілом, який подвоїв території, підвладні Риму, але сенатори розгледіли в його шаленій популярності загрозу своєму суспільно-політичному статусу, тому звинуватили Камілла у привласненні частини здобутих трофеїв і вислали його з Риму. Це призвело до деморалізації римського війська, чим скористалися галли, які завдали римлянам кілька дошкульних поразок, взяли місто в облогу й підпалили його.

Сенатори вирішили зняти облогу за рахунок сплати галлам кількох тонн золота. Втім, апетит приходить під час їжі: в процесі зважування золотих виробів з'ясувалося, що галли шахраюють із вагами. На таке викриття вождь галлів Брен відреагував зухвало: він кинув на терези ще й свій меч, наполягаючи на компенсації переможеними ваги цього символічного аргументу. Сенаторам нічого не залишилося, як почати пошуки додаткових обсягів золота. Тим часом до Риму повернувся вигнанець Марк Фурій Каміл – він вишикував усі боездатні частини й виголосив надзвичайно мотиваційну промову, квінтесенція якої полягала в наступному: уявлення Риму про честь і гідність змушує його захищатися залізом, а не золотом. Промова справила враження: як наслідок – за кілька годин галли були розбиті воїнами М. Ф. Каміла.

Випадок із Марком Фурієм Камілом загострює потребу ретельнішого осмислення воєн крізь призму *ефективності суспільно-політичного управління*, а також аспект лідерства і кваліфікованого керівництва як визначальних детермінант успішного ведення бойових дій. **Війна – це не в останню чергу, а інколи насамперед і в основному управлінсько-функціональна взаємодія, точніше, ефективність такої взаємодії.** Це форсмажорний лакмус змістовно-функціонального статус-кво.

Війна – це так чи інакше, більшою чи меншою мірою, проте завжди протистояння Давидів та Голіафів. Така специфічна ознака обумовлює неусувну асиметричність воєн і пояснює поширеність асиметричних засобів ведення бойових дій, адже Давиди та Голіафи мають у своєму розпорядженні різні засоби досягнення мети війни і покладаються на різний інструментарій, а те, що англійською мовою позначається терміном "*turning point*" (тобто

"поворотний момент"), засвідчує вирішальне значення певного інструменту ведення бойових дій.

Показовим і повчальним фактором феноменології воєн є *окреслення істотних і визначальних передумов воєн*, а особливо – воєн масштабних і світових. Існує чимало історичних свідчень із приводу того, що Перша світова війна розпочалася "буквально з нічого", однак ми вже з'ясували, що фінальний привід може бути навіть неістотним, випадковим, "одним із" – це не має особливого значення, бо кожна війна є системним явищем і для коректного розгляду потребує максимального врахування всіх значущих елементів, що утворюють цю систему або справляють вплив на систему ззовні.

Якщо ж дотриматися вимоги максимального врахування всіх значущих елементів системної єдності, котра окреслює етіологію Першої світової війни, то виявиться, як свідчили заголовки найбільш тиражних газет Європи 1899–1900 років, що "світ скучив за війною". Звичайно, така туга за війною не була самодостатнім явищем – це певний наслідок, зумовлений відповідними причинами, основними з яких слід визнати соціальну поляризацію, підвищення рівня революційних настроїв і, звичайно ж, помикові уявлення про ефективні способи відповідей на проблемні виклики часу.

Показовою в цьому сенсі є рекомендація дійсного статського радника імператорського двору Росії Олександра Безобразова, який доволі аргументовано стверджував, "маленька переможна війна – найкращий спосіб скинення із суспільства революційних чар". А оскільки в європейській частині втілення на практиці ідеї "маленької переможної війни" було справою не надто реалістичною, то вибір довелося зробити на Схід – Манчжурію, Корею і Японію. Однак на практиці з'ясувалося, що навіть на такому маргінальному за мірками тодішнього світопорядку театрі ведення бойових дій "маленька війна" може призвести до появи великих проблем для імперії. Саме з цим неприємним відкриттям практично в один і той же час Росія мала справу в Порт-Артурі, а Великобританія – в процесі Англо-Бурської війни.

Quick win (тобто швидка перемога) є найбільш жагучою потребою початкової фази практично кожної війни. Це зумовлено багатьма резонами, а насамперед ефектом неочікуваності й неспроможності противника оперативно мобілізувати свої ресурси. Якщо застосувати метод вільних асоціацій, то на рівні масової свідомості нашого часу плани здобуття швидкої перемоги пов'язуються насамперед із планом "Барбаросса", відповідно до якого гітлерівська Німеччина мала намір перемогти у війні з Радянським Союзом. Окрім ефекту неочікуваності, А. Гітлер зробив вибір на користь блицкригу (*Blitzkrieg*) з огляду на одну просту причину – обмеженість ресурсів нафти: запаси цих вуглеводнів вичерпувалися після півроку ведення інтенсивних бойових дій, тому *Blitzkrieg* і було відформатовано під такі параметри: згідно з первісною версією, війна мала розпочатися 1 травня 1941 року й закінчитися до 1 листопада того ж року (коли в північній частині театру ведення бойових дій починалися морози). Зрештою, *Blitzkrieg* мав також запасний план "Б": якщо за півроку не вдасться досягти капітуляції СРСР, то треба хоча б захопити нафтові родовища в районі Чечні та азербайджанського Апшерону і, поповнивши запаси нафти, продовжити військову кампанію навесні 1942 року.

Утім, найбільш вражаючим прикладом застосування методу *Blitzkrieg* був легендарний похід Олександра Македонського на Персію: співвідношення сил особового складу військ становило 1:20 на користь персів (50 тисяч македонян проти 1 мільйона воїнів у перському війську). За таких обставин тривалі позиційні бойові дії для македонців були рівнозначні смерті, тому кидати виклик Персії можна було лише в розрахунку на *Blitzkrieg*. І Олександр Македонському вдалося те, що здавалося немислимим як у його часи, так і нині: він з найменшими втратами переміг не лише персів, а й армії інших правителів, кожна з яких чисельно також перевищувала армію македонців.

Однак теорія і практика швидкої перемоги не є безальтернативною при плануванні війни: *по-перше*, сукупність різноманітних форс-мажорних обставин може призвести до того, що плани, передбачені блицкригом, не вдається втілити в життя, тому

мимоволі доводиться переходити до іншої моделі ведення бойових дій; *по-друге*, історії воєн відомі чимало випадків, коли застосовується метод війни на виснаження як геополітична, воєнна та господарсько-економічна стратегема. Загалом ключовим фактором війни на виснаження є аналіз ресурсної бази для ведення війни, порівняння ресурсних перспектив суперника та себе.

Тут ситуація діаметрально протилежна тій, з якою мали справу Олександр Македонський та гітлерівська Німеччина: якби О. Македонський мав у своєму розпорядженні мільйонну армію і воював проти 50-тисячного війська персів, то з високою вірогідністю він нікуди не поспішав би, розуміючи, що час працює на нього. Так само, якби А. Гітлер мав удосталь нафти, то він методично, педантично й без зайвого поспіху вирізував би військові підрозділи Червоної Армії, не наражаючи своїх солдатів і офіцерів на небажані випадковості та збіги обставин. Таким чином, **тактика ведення бойових дій визначається не стільки метою війни, скільки наявними засобами, ресурсами: саме ресурсний потенціал генерує інструментальну базу досягнення мети війни й навіть більше – здійснює регулярну корекцію уявлень про таку мету.**

Та все-таки загальним висновком теорії і практики ведення воєн є вердикт, згідно з яким **участь у тривалій війні сама по собі вже є поразкою**. Як стверджує з цього приводу чорний гумор сучасності, тікатимеш від снайпера – помреш утомленим. Ще Сунь-Цзи у "Мистецтві війни" наголошував: **чим довше триває війна, тим більшого значення набуває фактор тієї невизначеності, яку неможливо ні достовірно передбачити, ні верифіковано спрогнозувати її наслідки**. З цього приводу Е. Бацевич у резонансній книзі "Порушення довіри" зазначав: тривала воєнна кампанія призводить до того, що збройний конфлікт, за словами колишнього міністра оборони США Р. Гейтса, перетворюється на "абстракцію", а військова служба – "щось для інших" [Bacevich, 2013]. Іншими словами, йдеться про симбіоз непередбачуваності та деморалізуючого ефекту – вочевидь не найкращі опції для перемоги у війні. Принагідно зазначимо, що історії воєн відомі чимало випадків тривалих воєн – в Європі,

наприклад, такими були Тридцятилітня та Столітня війни. А найбільш тривалою війною в історії людства вважається війна між Ассирією та Аравією, яка точилася 470 років.

Феномен війни на виснаження (як запланованої моделі ведення бойових дій чи як "плану Б", до якого змусили обставини) актуалізує аспект варіативності результуючих ефектів війни: кожна війна так чи інакше є своєрідним рівнянням із багатьма невідомими – вона завжди коливається у вірогіднісному діапазоні від "все і зразу" до війни як гри з нульовою і навіть від'ємною сумою. Власне, вибір на користь доцільності чи неприйнятності війни визнається саме на підставі зваження вірогіднісних переваг та недоліків, зведення їх до спільного знаменника найбільш імовірного результату.

Окреслюючи вірогіднісний діапазон війни – тобто те, чим війна може бути в принципі за тих чи інших обставин – феноменологічний підхід постає своєрідним емпіричним і логічним дзеркалом, у якому кожна дійсна та евентуальна війна може себе розгледіти на предмет міри вірогідності тих чи інших предметно-тематичних кейсів. Саме в такій "інстанції дзеркала" полягає методологічна цінність та універсальність феноменологічного підходу.

Прикладний кейс російсько-української війни не є винятком із загального правила: він також може знайти чимало повчальних висновків і рекомендацій в емпіричному та аналітичному надбанні феноменологічного підходу. Насамперед треба розуміти, що десятки воєн із Московією – це та залізобетонна специфічна *особливість, котра водночас є закономірністю і навіть законом*, якому, за логікою речей, має бути (чи пак – мала б бути) підпорядкована логіка взаємин із Росією українським суспільством і владно-управлінською вертикаллю скрізь і завжди, а не лише після 24 лютого 2022 року [Ira Doroshenko, 2023]. А особливо плідними й евристичними є підказки історичних аналогій із Давидом та Голіафом, з істотною фактичною асиметрією ресурсів і можливостей ведення бойових дій, а також із неприйнятністю для України війни на виснаження.

Останній аспект, з огляду на різні причини, потребує дещо розлогіших коментарів: той факт, що Росія анонсувала наміри "за три дні взяти Київ", а на практиці після трьох з половиною років ведення бойових дій не може вибити українські підрозділи навіть із окремих частин Курщини, – це хороша нагода для ведення проти Кремля ефективної інформаційної війни, і такою нагодою Україні гріх не скористатися. І все ж, треба розуміти, що, з огляду на значні ресурсні переваги (демографічно-мобілізаційні, збройні, фінансово-економічні тощо), Росія в разі незахоплення Києва за три дні може собі дозволити розкіш ведення війни на виснаження, покладаючись на російську приказку "бодался телёнок с дубом" (сподіваюся, не варто розлого пояснювати, хто в цьому разі "телёнок", а хто – "дуб"). Натомість Україна, навіть маючи в своєму активі морально-психологічні переваги тривалого героїчного спротиву, об'єктивно не володіє необхідними людськими, технічними та фінансово-економічними ресурсами для ефективного ведення бойових дій на виснаження із виразною перспективою здобуття перемоги у форматі виходу на територіальний статус-кво, що був наявним до 2014 року.

Наведений факт спонукає до підвищення інтенсивності аналітичних зусиль політико-управлінської вертикалі України з метою асиметричного нівелювання переваг Росії і застосування інструментарію ведення бойових дій, який підпадає під смислові параметри того, що англійською називається *game changer*. Це перша, основна й, не виключено, що єдина вимога для подальшого ведення Україною бойових дій. Без обґрунтованої відповіді на такий проблемний виклик протистояння Росії чим далі, тим більше нагадуватиме акт героїчного колективного суїциду. Невідомо, *чи це зрозуміло країнам, які відрекомендовують себе партнерами України, але українському політичному керівництву це має бути зрозуміло достеменно.*

РОЗДІЛ 3.

УКРАЇНА: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ МАЙДАНЧИК
ЕПОХИ КРИЗИ СВІТОПОРЯДКУ

*Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!*

Василь Симоненко

Не лише істотним, а й у багатьох аспектах визначальним контекстом російсько-української війни є фактор світопорядкових реалій загалом і кризовий стан сучасного світопорядку зокрема. Більшість експертних і аналітичних висновків, підготовлених у країнах Заходу впродовж 2022–2025 років, погоджуються, що російсько-українська війна виявилася своєрідним фінальним акордом тривалої тенденції світопорядкової стагнації, виразні сигнали якої були зафіксовані ще 2008 року – під час глобальної фінансової кризи та анексії Росією Південної Осетії. Тоді Кремль зробив перше тестування готовності Заходу захистити своїх союзників і симпатиків, у 2014 році вторгнення Росії на Південний Схід України було втіленням другого краш-тесту натівської солідарності зі своїми потенційними неофітами, а 24 лютого 2022 року В. Путін збирався підвести результуючу ризиком під переформатуванням якщо не всього світопорядку на свою користь, то принаймні його геополітичної складової.

Мужність і непоступливість захисників України стала на заваді планам Кремля, однак навіть цей вражаючий здобуток не в змозі заперечити деякі не надто обнадійливі реалії: по-перше, Росія, хоч і не досягла своєї мети повністю підпорядкувати собі Україну, проте її територіальні здобутки станом на осінь 2025 року перевищують 20%; по-друге, навіть коштом безпрецедентного героїзму своїх кращих синів і дочок Україна не в змозі ні реанімувати попередній світопорядок, ні претендувати на роль головного архітектора нового світопорядку. Точніше, претендувати в принципі вона може, а от серйозно розраховувати на імплементацію своїх претензій – ні.

Кожен світопорядок, а сучасний світопорядок зокрема, можна структурувати на три ешелони: країни першого світопорядкового ешелону – це глобальні та регіональні центри сил і основні члени "ядерного клубу" (США, Китай, Росія, Британія, Франція, Індія); до переліку країн другого світопорядкового ешелону входять впливові регіональні гравці, які спроможні "робити геополітичну погоду" не лише по всьому периметру своїх кордонів, а й на відстань від 500 до 1500 км (Німеччина, Італія, Туреччина, Ізраїль, Єгипет, Саудівська Аравія, Пакистан, Іран, Японія, Австралія); до третього світопорядкового ешелону належить решта країн світу, чимало з яких гіпотетично можуть кинути виклик країнам другого ешелону, але вони не в змозі такий виклик тривалий час забезпечувати ресурсно, комплексно й системно.

Спроможність України "робити геополітичну погоду" на відстань від 500 до 1500 км ні в кого не викликає сумнівів, але високий рівень фінансово-економічної залежності від зовнішніх центрів прийняття рішень і критично низька автономність виробництва основної технологічної і військової номенклатури не дає змоги розраховувати на місце в когорті другого світопорядкового ешелону. А якщо ти не належиш хоча б до другого світопорядкового ешелону, то в такому разі годі й сподіватися на виконання функцій не лише головного архітектора нового світопорядку (статус якого все ще безроздільно закріплений за США), а й навіть його "виконробів" із країн першого та другого ешелонів. За цих умов і обставин доводиться просто брати до відома ідейно-концептуальні пріоритети головного архітектора нового світопорядку та їхню прикладну формалізацію "виконробами".

Зрештою, цією специфікою прикрості України не вичерпуються: замість нарощування потужностей соціально-економічної та виробничої сфер, країна зазнає все більших збитків, руйнувань інфраструктури, втрат особового складу ЗСУ, вкрай негативних демографічних тенденцій і т. п. У такій системі фактичних координат проблематичних ознак набуває навіть збереження статусу номінального суб'єкта світопорядкових реалій (до переліку таких країн належать ті, за ким хоча б ритуально зберігається місце за столом переговорів з визначення регіонального статусу-

кво). Для пролонгації і посилення статусу номінального суб'єкта світопорядкових реалій Україні потрібні максимально теплі й доброзичливі партнерські стосунки з головним архітектором нового світопорядку – зі Сполученими Штатами, однак стверджувати, що з цим аспектом усе гаразд, не наважиться навіть відчайдушний оптиміст.

Доволі поширених у фаховому середовищі ознак набуло ототожнення світопорядкової кризи з негативними наслідками *глобалізації* і невдоволеністю цим мегатрендом на рівні багатьох соціальних прошарків практично кожного соціуму. "Як іронічно зауважив Ален де Бенуа, нашим сучасникам доводиться мати справу з двома формами тоталітаризму, які хоч і мають різну каузальну природу, проте однаково небезпечні за своїми наслідками: якщо тоталітаризм Сходу переслідує, ув'язнює і вбиває, проте залишає надію, то тоталітаризм Заходу має своїм пріоритетом культивування щасливих роботів, він „кондиціонує” пекло і вбиває душу" [Сливінський, 2024а, с. 267].

Однак при детальному аналітичному препаруванні причинно-наслідковий зв'язок невдоволеності глобалізацією та крахом (чи пак – паралічем) світопорядку викликає обґрунтовані сумніви, оскільки детермінативний вплив *глобалізації* на **світопорядкові реалії** все-таки не може вважатися вирішальним: глобалізація – лише одна з функціональних складових світопорядкових реалій, які можуть зберігати свій універсальний регламентаційний статус-кво безвідносно до того, чи перебуває глобалізація на топових функціональних щаблях, чи вона сегментується й сходить нанівець.

Значно більшою мірою світопорядкова динаміка обумовлена ідейним та ідеологічним підґрунтям. Це відбувається з неухильністю дії закону природи тоді, коли сукупність смислів і значень такого підґрунтя у форматі певного симбіотичного кредо користується якщо не перевагами, то хоча б безперешкодним поширенням на глобальному рівні впродовж понад десятиліття. Власне, саме з таким явищем безроздільного домінування ідеологемі неолібералізму ми мали справу з часів падіння Берлінського муру.

Неолібералізму притаманні чимало парадигмальних наголосів, які виявилися фатальними для світопорядкового статус-кво, сформованого за результатами завершення Холодної війни на користь колективного Заходу. Основний помилковий засновок пов'язаний з ілюзійним уявленням про безальтернативність глобальної політичної перемоги лібералізму. У Ф.Фукуями така аргументаційна модель зводилася до такої логічної послідовності: позаяк у лібералізму як ідеологічної репрезентації переможців у Холодній війни не лише нема, а й не може бути в принципі дієвої глобальної альтернативи, то, відповідно, *перемога лібералізму є остаточною, перемогою назавжди*. Власне, така "перемога назавжди" й засвідчує еволюційну трансформацію *лібералізму в неолібералізм*.

Ця заколисуюча ілюзійна мантра з часом призвела до гірких іронічних наслідків, в основі яких – цілком об'єктивна каузальна послідовність: отже, якщо перемога лібералізму має статус "назавжди", то можна докорінно переглянути уявлення про національні інтереси, значною мірою поступившись ними на користь фактору максимізації господарсько-економічної ефективності й прибутків – тим більше, що глобалізація якраз і є непоганим засобом досягнення такої мети.

З цього приводу Дж. Монбіо та П. Гатчисон у книзі "Невидима доктрина" переконливо ілюструють, як маргінальна ідеологема 1930-х років, котра пропагувала конкуренцію як визначальну потребу людства, виявилася підпорядкованою заможними елітами потребам обслуговування своїх корпоративних інтересів, унаслідок чого аналітичні центри, ЗМІ, університетські кафедри та "прикормлені" політики були залучені для просування в масову свідомість ідеї, відповідно до якої "люди є споживачами, а не громадянами" [Monbiot & Hutchison, 2024]. Як доводять автори цієї алармістської праці, чи не найбільш негативним наслідком було те, що ледь не весь діапазон криз попередньої чверті століття – від кліматичних катастроф до економічних крахів, від деградації державних послуг до торгівлі людьми – насправді був істотно обумовлений "невидимою доктриною" неолібералізму, яка *підпорядковує демократію владі грошей*. Більше того: як доволі

аргументовано стверджують Монбіо та Гатчісон, у поглинанні держав корпораціями виразно простежується магістральна лінія від неолібералізму до фашизму, який паразитує на відчаї та безнадії людей.

Істерія глобалізаційної максимізації прибутків призвела до передислокації значної кількості виробництв (у тому числі й наукоємних) і відтоку капіталів із провідних країн Заходу в доти маргінальні регіони світу – насамперед у Китай, а також у Росію, Індію та інші країни, які забезпечували вищий рівень прибутку за рахунок насамперед нижчої вартості праці. Наслідки такої "лібералізації" для Заходу були жахливими – істотна втрата технологічного, індустріального й загалом виробничого потенціалу, внаслідок чого неможливо оперативнo наростити навіть виробництво критично необхідного асортименту зброї та боєприпасів. Опосередковано це засвідчили три з половиною роки протистояння України воєнному вторгненню Росії, коли наша країна часто не отримувала обіцяних Заходом обсягів зброї на тій підставі, що для передачі Україні навіть вживаної техніки її потрібно було замінити новою, щойно виготовленою.

Окрім фактичної втрати Заходом статусу індустріального гіганта, відбулася ще одна цілком закономірна тектонічна зміна: відтік капіталів і прискорене промислове виробництво в інших регіонах світу призвели до фінансового переформатування: наприклад, ВВП Китаю наприкінці другої декади XXI століття дозволив йому конкурувати практично на рівних зі США та Європейським Союзом, інвестувати в десятки країн Африки та Азії й кидати виклик колективному Заходу ледь не в будь-якому регіоні світу і чи не з будь-якого приводу. На цьому контекстуальному тлі пророцтва Ф. Фукуями про "нудне тисячоліття безальтернативного домінування лібералізму у всесвітньому масштабі" набули гротескного вигляду. Трагікомізм такого стану речей виразно змалювали А. Мікінтайр у книзі "Тотальна держава: як ліберальні демократії стають тираніями" [MacIntyre, 2024], М. Саваж у резонансній праці "Лібералізм – це психічний розлад: дикі рішення" [Savage, 2006] та Дж. Голдберг в алармістському

дослідженні "Ліберальний фашизм: Таємна історія американських лівих, від Муссоліні до політики змін" [Goldberg, 2009].

Чи не найбільш ґрунтовна праця за цією тематикою належить перу Дж. Міршаймера: у "Великій омані: ліберальні мрії та міжнародні реалії" автор зауважує, що на Заході превалює думка, нібито Сполучені Штати буквально зобов'язані поширювати ліберальну демократію по всьому світу, сприяти безбар'єрній економіці й торгівлі, а також забезпечувати функціонування взірцевих міжнародних інституцій [Mearsheimer, 2019]. Так спочатку виник, а згодом і глибоко вкоринився стереотип про очевидність і безальтернативність глобальної політики перетворення світу за подобою Америки. Однак як бути, якщо Сполучені Штати об'єктивно через ті чи інші причини неспроможні чи не бажають виконувати цю місію квазіліберальної гегемонії? Власне, це і є виразною ознакою кризи попереднього світопорядку.

Книга Д. Оррелла "Економіфі" побудована на дотепній грі слів *Economics / Economyths*, а її концептуальний наголос стосується необхідності уникати ілюзій нерозважливого ставлення до сучасної економіки [Orrell, 2010]. Приміром, абсолютна більшість фінансових аналітиків передбачили успішний 2008 рік для фінансових ринків, а в одному впливовому опитуванні середній прогноз був на рівні 11% зростання. Втім, до кінця року індекс *Standard and Poor's 500* – ключовий економічний барометр – не лише не зріс, а впав на 38%, призвівши до глобальної рецесії. Ще однією вагомою втратою було руйнування довіри до економіки, яка доти вважалася цілком раціоморфним, ефективним механізмом, яким керують на основі консенсусно визнаних законів і причинно-наслідкових зв'язків. Д. Оррелл простежує історію цієї ідеї від її витоків у часи Стародавньої Греції й до фінансових центрів Лондона та Нью-Йорка, зазначаючи, що економіка є результатом складних і в багатьох випадках непередбачуваних процесів, тому фінансові крахи – це не стільки Чорні лебеді Насіма Талеба, скільки невід'ємна частина ландшафту.

За таких обставин важко не погодитися з тезою, що "основною ознакою сучасного „духу епохи“ є тотальна розмитість критеріальних маркерів і змістовних ієрархій, унаслідок чого

невиразність смислових і функціональних контурів притаманна, здавалося б, абсолютно очевидним і фундаментальним явищам повсякденного буття" [Левкулич, 2018, с. 142–143]. Галопуюче прискорення "переосмислень" на рівні смислів і значень відбулося з початку першої президентської каденції Барака Обама: тоді неолібералізм у форматі сну розуму почав набувати відверто антиутопічних ознак. Вишукана іронія полягає в тому, що такий сон розуму практикується під ідеологічною егідою "парадигми пробудження", воукізму (*wokeism*), а також ліворадикальної "реновації" неолібералізму, втіленої в ідеологемах прогресизму, політики провини, культури відміни, позитивної дискримінації, нейромаркетингової популяризації DEI (*diversity, equity and inclusion*) та інших екстремальних експериментів на масовій свідомості США, які завдяки так званим корпоративним та мейнстрімним ЗМІ поширилися світом з вірусною швидкістю.

Може здатися, що розлога палітра ідеологічних експериментів неолібералізму, здійснюваних на живих людях, є доволі периферійним і навіть маргінальним фактором, щоб вважатися ключовою детермінантою краху сучасного світопорядку. В таких випадках ми маємо справу з інерційним відлунням марксистських стереотипів, обумовлених парадигмою базису та надбудови: в межах цього концептуального підходу ідейна, ідеологічна та, в цілому, духовна сфера є похідною від сфери матеріальної, а отже, і вторинною щодо неї.

Однак суспільно-політична практика людства вже впродовж століття неспростовно доводить невідповідність фактичному статус-кво уявлень про вторинність ідеологічного супроводу функціонування матеріальної сфери. Це виразно простежується на прикладі особливостей і водночас закономірностей.

По-перше, кожна матеріальна сфера набула свого втілення не випадково, не раптом і не внаслідок якоїсь магічної "внутрішньої логіки процесів" – вона є безпосереднім і закономірним результуючим ефектом ідейних (ідеологічних, світоглядних, аксіологічних, етичних та інших духовних за своєю природою) впливів, які мотивували, спонукали, "запліднювали" суспільну свідомість певною ієрархією пріоритетів, котрі, за версією цих ідейних

впливів, є доцільними чи, щонайменше, доречними за саме таких конкретно-історичних умов і обставин.

По-друге, якщо певна ідеологічна система координат набуває безроздільної підтримки на рівні мейнстрімних медіа і перетворюється на епічний мем соціальних мереж, то така ідеологічна пропозиційність не лише не поступається матеріальним і виробничим факторам за критерієм детермінативних впливів на суспільно-політичні процеси, а й перевершує впливовість матеріальної складової, регламентуючи її функціонування в найдрібніших деталях. Отже, можна стверджувати, що в умовах інформаційного суспільства і галопуючого прискорення інформаційного пресингу масової свідомості ми маємо справу з докорінними змінами (чи пак – тектонічними трансформаціями) марксистської парадигми базису та надбудови, а саме: в наш час претензії ідейної сфери на виконання функцій базису є значно більш переконливими, ніж аналогічна претензійність матеріальної сфери.

Оскільки Україна не належить до країн першого світопорядкового ешелону, а її суб'єктність як спроможність справляти відчутний вплив на формування глобального інформаційного порядку денного доволі обмежена, то загалом не варто дивуватися, що вона виконувала функцію слухняного реципієнта тих ідеологічних експериментів, які, врешті-решт, призвели до краху світопорядку. Втім, якби політичним фронтменам України було що сказати з приводу прогресуючого смислового й критеріального абсурду, то це все-таки варто було б зробити хоча б "для протоколу", адже, як відомо, "рукописи не горять": сьогодні дехто з українських можновладців міг би занести до свого активу дешифру здорового глузду – мовляв, а я попереджав... Але чи то зі здоровим глуздом не склалося, чи відваги забракло – одне слово, у нас все традиційно й до нудоти передбачувано: маємо те, що маємо.

Якби вся проблема неолібералізму та його ліворадикальних відгалужень вичерпувалася релятивізмом смислів та значень, то це було б півбіди, на яку в середовищі політичної сфери знань, можливо, й не варто було б звертати увагу. Але річ у тім, що **світоглядна тенденційність, яка межує з індокринациєю й ідеологічними диверсіями в глобальних масштабах, не могла**

не позначитися негативним чином на надійності світопорядкової будівлі: остання почала все більше нагадувати той біблійний "дім на піску", падіння якого було вражаючим. Власне, наші сучасники мають безцінну перевагу перед своїми як попередниками, так і послідовниками: вони є свідками такого падіння буквально в репортерському онлайн режимі. Це щось на кшталт досвіду Судного дня: якщо в тобі є задатки поета, драматурга, риторика чи філософа, то під впливом такого досвіду ти обов'язково реалізуєш свій потенціал.

Ідеологічний пресинг ілюзійності спочатку призвів до того, що, як в один голос кілька років тому визнавали західні аналітики, *"in Europe not one country wants to fight a war"*, тобто **в Європі нема жодної країни, яка виявляє готовність до війни, спроможність впоратися з таким викликом на належному, адекватному, валідному рівні.** Чи варто дивуватися, що за таких загальновищаних обставин у Росії виникла спокуса переформатувати європейський статус-кво на свою користь? І чи слід дивуватися, що засобом такого переформатування Кремль обрав саме Україну, за відсутності якої він залишається "недоімперією", а завдяки якій він цілком виправдано сподівається позбутися дискомфортного префікса "недо-".

У ситуації кризи, а прецінь – краху світопорядку розмивається сам фундамент світопорядкових правил, канонів і самоочевидностей, утілених у *принципі невідворотності покарання*. Саме фактор невідворотності покарання змушує всіх і кожного, в кого виникає зуд експансіонізму, будь-яким способом опанувати себе, обмежувати свої фантазії жорсткими табу. Якщо ж із приводу невідворотності покарання починають виникати сумніви, то це автоматично спонукає до спроб перевірити чинний світопорядковий статус-кво на міцність [Kissinger, 2002; Middle East Eye, 2023].

Дейтант як розрядка міжнародної напруги у форматі неконфронтаційного стримування визнає своє ідейне банкрутство, а натомість актуалізується тренд неконвенційних методів ведення бойових дій – те, що англійською позначається словосполученням *"unconventional strike"*. Цей термін є еквівалентом погоджених

правил гри. От тільки є одне істотне "але": такий конвенціоналізм має доволі умовні ознаки, оскільки чим далі, тим більше він обумовлений не формалізованими конвенціями, а неафішованими домовленостями, відповідно до яких сторони цих домовленостей щоразу оновлюють перелік конвенційних засобів. Якщо перевага такої моделі пов'язана з можливістю вносити корекції в перелік конвенційних засобів буквально в онлайн режимі, то очевидний недолік стосується непосвяченості решти світу в реалії новітніх домовленостей (не кажучи вже про згоду щодо предмета домовленості та його деталей) [Invicta, 2019].

У фундаментальній праці "Гра в світі: історія моделювання воєн, людей і фантастичних пригод, від шахів до рольових ігор" Дж. Пітерсон осмислив багатоманітну специфіку військових та рольових ігор крізь призму симуляції реального, вірогідного та неможливого в принципі [Peterson, 2012]. На основі компаративного огляду першоджерел, починаючи зі стратегів XIII століття й закінчуючи нашими сучасниками, автор ілюструє взаємозумовленість переходів від симуляції воєн до симуляції людей.

Криза сучасного світопорядку значною мірою зумовлена тією обставиною, що, висловлюючись терміном Збігнева Бжезінського, багатьма провідними грацями геополітичної шахівниці попередньої чверті століття силовий фактор через різні причини недооцінювався, внаслідок чого в інших гравців виникла спокуса переглянути світопорядкові реалії, переформатувати їх на свою користь. Серед причин недооцінки силових компоненти аналітики вказують на різний перелік та ієрархії значень. Здебільшого відштовхуються від світоглядної інфантильності, яка, щоправда, не зовсім притаманна й не надто типова для сфери так званої топової (*top, high level*) політики.

Ідеться, зокрема, про доктринальний засновок, концептуалізований Френсісом Фукуямою у вигляді формули щодо безальтернативності не лише на оглядову, а й віддалену перспективу лібералізму в його неоліберальній та глобалізаційній версії. Логіка сприйняття наведеної формули полягала в тому, що в умовах безальтернативного домінування Заходу нема потреби таку безальтернативність додатково посилювати й підкріплювати

належним рівнем видатків на оборону і жорстким реагуванням на латентні загрози маргінальних політичних груп і країн так званого другого світопорядкового ешелону, адже безальтернативність за замовчуванням передбачає, що тимчасові збурення й біфуркації не матимуть далекосяжних наслідків і "всі ріки невдовзі ввійдуть у свої береги".

Але, як з'ясувалося, ріки не поспішали входити в свої береги, а одним із виразних наочних прикладів цього фукуямівського "казусу безальтернативності" якраз і виявилось повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Після провального виходу військ західної коаліції з Афганістану і зведення до мінімуму військової присутності США на Близькому Сході у різних веж Кремля цілком передбачувано й навіть закономірно виникла непереборна спокуса переглянути на свою користь *status quo*, який утворився за результатами розпаду Варшавського договору та СРСР.

Китай у схожому стилі почав гарячково нарощувати військову присутність у районі архіпелагу Спратлі та Парасельських островів, кидаючи недвозначний виклик одразу декільком країнам регіону Південнокитайського моря (їдеться, зокрема, про В'єтнам, Філіппіни, Індонезію, Малайзію, Бруней та Сінгапур). А що стосується Тайваню, то офіційний Пекін по кілька разів щороку концентрує на Південному Сході своєї країни угруповання військ і озброєнь, необхідних і достатніх для силового розв'язання "тайванської проблеми" і "остаточного об'єднання Китаю". Лише два авіаносні з'єднання США, які оперативно "навідуються на вогник", слугують стримувальним фактором і жорсткою пересторогою від відвертого воєнного експансіонізму Піднебесної.

Інструментарій ефективних запобіжних заходів є ключовим імперативом надійних і усталених на тривалий період світопорядкових реалій. Тож, якщо присутнє нехтування цим інструментарієм чи зниження рівня його ефективності, то можна з високою вірогідністю опосередковано констатувати кризовий стан світопорядкових реалій. Запобіжні заходи – це Альтер-Его (друге Я) фактору сили, силової компоненти світопорядкового статус-кво.

Загалом у фаховому середовищі не існує різнотлумачень щодо основної гарантії миру, якою всіма вважається *фактор сили, силова компонента*. Саме цей фактор лежить в основі формули "мир – завдяки силі" та аббревіатури v. c. (*vi coactus*), тобто *під примусом* як універсального регулятора конфліктологічних практик. Консенсус щодо істотності фактору сили навіть у часи клінічного пацифізму цілком закономірний, адже **коли ти слабкий, то апріорі неможливий мир, бажаний тобі й на твоїх умовах**, бо в таких випадках, як кажуть англомовні, *no favorable peace – only capitulation* (себто, немає вигідного миру – лише капітуляція). Безперечно, той, хто змушений погодитися на таку капітуляцію, зробить усе від нього залежне, щоб підсолодити гірку пігулку, але це не змінює суті справи: **капітуляція залишається капітуляцією, а вся інтрига стосується лише сегментів національних інтересів, які підпадають під секвестр різними типами капітуляції**.

Складність об'єктивного оцінювання силової компоненти пов'язана з її багатоманітністю, комплексністю й системністю: в межах цієї системи координат значення одного з параметрів може перевищувати сукупний вплив десятка інших параметрів: наприклад, під час воєнної кампанії Ксеркса проти Греції в 480 р. до н. е. Делоський союз, очолюваний Афінами, за рівнем економічної потужності поступався Персії в понад 50 (!) разів, але, тим не менше, саме він здобув перемогу – між іншим, цілком відповідно до античної мудрості стосовно того, що перемагають не гроші й не мечі, а люди, які по-справжньому хочуть перемогти.

Щоправда, з часом акценти істотно зміщуються: під час Першої світової війни бажання перемогти вже було вочевидь недостатнім для забезпечення перемоги, а десятиліття, що минули відтоді, канонізували деякі імперативні вимоги на кшталт *фактору глибини* (себто ресурсного потенціалу, інструментальних можливостей тощо), *ультимативної зброї* (тобто зброї останнього аргументу як засобу нанесення високоточних ударів і того, що сучасна теорія ведення воєн називає інструментом "довгої руки"), а також необхідності завжди *розраховувати лише на себе*, бо, як

зауважила з цього приводу Дж. Вільсон, у такому разі будь-яка допомога ззовні виявиться приємним подарунком долі.

У наш час "індекс сили" розраховується на основі понад 50 показників (насамперед кількість збройних сил, обсяги та типи озброєнь, економічні ресурси, географічні фактори тощо). Принагідно зазначимо, що найвища позиція України (№15) у рейтингу *Global Firepower* була в 2023 році. З 2024 року почалося поступове, але невпинне зниження [*Global Firepower ...*, n.d.].

К. Манергейм наполягав, що високі *витрати на обороноздатність* виправдані в тому разі, якщо громадянам забезпечено такий *рівень життя*, який вони вважатимуть за потрібне захищати. Сентенція маршала Манергейма потребує деяких рефлексійних коментарів: її перевага полягає в латентній мотивації неухильного підвищення рівня життя, а очевидний недолік пов'язаний з деморалізаційним підтекстом низького рівня життя – мовляв, якщо він саме такий, то й захищати його способом належних видатків на оборону не варто.

Насправді ж необхідний і достатній рівень фінансового та технологічного забезпечення потреб оборони потрібен завжди – просто в умовах низького рівня життя його об'єктивно важче забезпечити. Це – виразний і вкрай непростий виклик на адресу політико-управлінської вертикалі, яка в таких випадках мусить якомога швидше визначитися: або вона формулює належну відповідь на означений виклик, або поступається місцем іншій політико-управлінській вертикалі, спроможній розв'язати окреслену проблему.

Відсутність реальної спроможності НАТО оперативно й ефективно реагувати на загрози вже призвела до того, що Польща, як одна з перших у черзі на "доброзичливість" Росії, почала в авральному порядку модернізувати свої збройні сили новітніми південнокорейськими танками та літаками п'ятого покоління F-35. Порівняно з цими зразками військової техніки і озброєнь кілька десятків сорокалітніх німецьких танків "Леопард" та шість одиниць (так-так, за станом на вересень 2024 року лише шість) тридцятилітніх літаків F-16 для України мають відверто сирітський вигляд, однак тут треба враховувати одне істотне "але": Польща

купує техніку власним коштом, а Україна або випрошує її під час чергової "коктейльної вечірки" в Рамштайні, або бере в кредит, який доведеться колись, комусь і якимось віддавати, тому, знову-таки, маємо те, що маємо.

Однією з визначальних причин того, чому більшість країн НАТО на певному етапі почали відверто нехтувати вимогами власної безпеки, слід визнати тривалу відсутність реальних загроз безпеці країн Альянсу. Навіть там і тоді, де і коли експедиційні сили Заходу були не надто переколивими (за приклад можна взяти Афганістан та Ірак), вони розв'язували проблему фінансових збитків і втрат особового складу своїх військ дуже просто – припиняли кампанію з "експорту демократії", залишаючи ту чи іншу територію напризволяще, хоча ще за якийсь місяць до таких "реверсних кульбітів" ледь не всі західні ЗМІ в один голос стверджували, що, наприклад, Афганістан – "це вже зовсім інша країна, ніж за часів правління талібів та Усами бен Ладена" (хоча, правду кажучи, Усама бен Ладен та керовані ним збройні підрозділи ніколи не мали під своїм контролем жодної з 34 вілайтів, себто провінцій Афганістану), що народ "зрозумів переваги демократії і тепер готовий зі зброєю в руках такі переваги захищати" і т. п.

Однак невдовзі з'ясувалося, що реальність не поспішає погоджуватися з уявленнями про неї, оприлюднюваними західними ЗМІ: майже 200-тисячні збройні сили Афганістану, нібито ретельно вишколені військовими західної коаліції й озброєні такими зразками техніки, які викликають заздрощі навіть в Україні зразка 2024 року, почали розсипатися як картковий будиночок під найменшим натиском 60-тисячних військових підрозділів "Талібану", які не мали в своєму арсеналі ні авіації, ні танків, ні, за великим рахунком, артилерії. США не спромоглися перед виведенням своїх військ навіть знищити картотеки персональних даних тих афганців, які співпрацювали з їхніми спецслужбами й силовими органами, внаслідок чого доля десятків тисяч афганців перебуває під реальною загрозою. А втім, що таке доля кількох десятків тисяч афганців, якщо вся амбітна кампанія загальною вартістю близько \$4 трлн пішла прахом?!

Утім, це лише погляд з одного боку, а можуть бути погляди з багатьох боків: приміром, як реагувати на подібну бюрократичну недбалість США неофітам західних цінностей уже не Афганістану, а інших країн, які опинилися в реєстрах ЦРУ й інших секретних служб Сполучених Штатів та їхніх союзників? Їм не позаздриш: вони тепер із неврастенічною ретельністю переглядають іконічні кадри з тим останнім літаком США, який піднімався в повітря з авіабази Баграм, а за його шасі у розпачі та відчаї намагалися вчепитися десятки афганців. Деяким особливо наполегливим це вдалося, але ті "щасливці" так і не встигли насолодитися радістю, бо попадали на бетонне летовище з висоти кількох сотень метрів. Після перегляду цих кадрів ледь не в кожного мимоволі починають закрадатися сумніви щодо доречності наполегливих зусиль у стосунках зі США та їхніми партнерами [Johnny Harris, 2022; TLDR News EU, 2024].

Однак проблеми неофітів західних цінностей не надто обходять США та їхніх партнерів: після виведення військ із чергової "гарячої точки" вони комфортно релаксували в межах своїх національних кордонів, будучи впевненими, що там їм ніхто й ніщо не завадить перевести подих. Тому, власне, **потреба дотримання вимог щодо рівня фінансування обороноздатності багатьма членами НАТО за замовчуванням сприймалася як недоречний формалістичний рудимент**. Так тривало доти, доки Росія не пішла повномасштабною війною на Україну і не почала оприлюднювати в телевізійних ефірах детальні плани захоплення Сувальського коридору та завдання ракетних ударів по ключових інфраструктурних вузлах Німеччини.

Лише після таких "моментів істини" західні аналітики почали проводити рефлексійні аналогії та екстраполятивні паралелі з подібними за логікою і повчальними за наслідками кейсами. Наприклад, друга поправка до Конституції США гарантує право громадянина на володіння вогнепальною зброєю як інструментом самозахисту й захисту національних інтересів. Але оскільки щороку в США відбувається понад 20 тисяч убивств і так само понад 20 тисяч самогубств із застосуванням вогнепальної зброї, то закономірно напрашується висновок про доцільність накладання

табу на приватне володіння вогнепальною зброєю. Однак, якщо діяти за такою логікою, то треба заборонити також і автомобільний транспорт, за участі якого (під колесами і в аваріях) щороку гине понад 45 тисяч громадян США. Але чомусь голосів щодо заборони автомобільного транспорту не чути. Чому? Та тому, що для всіх очевидний баланс *costs vs benefits* (витрат та прибутків), який, попри жахливу статистику смертності, все ж схиляє шальки терезів на користь повноцінного функціонування автомобільного транспорту, а не його заборони.

Якщо аналогічним чином застосувати *a cost-benefit analysis* до кейса вогнепальної зброї, то ситуація набуде ще більш виразних ознак, ніж у випадку з автомобільним транспортом: згідно з регулярними соціологічними опитуваннями, у США щороку використовують зброю як аргумент самозахисту від півтора до двох мільйонів разів (йдеться не лише й не стільки про застосування зброї за її прямим призначенням, скільки про демонстрацію зброї як аргумент у разі зазіхання на майно та життя). Консensusний висновок експертного середовища констатує, що за відсутності вогнепальної зброї як аргументу самозахисту в США щороку загинуло б понад 150 тисяч осіб. Таким чином, сукупний баланс *costs vs benefits* вочевидь на користь вогнепальної зброї, за відсутності якої жертв було б значно більше, ніж у разі її відсутності. А якщо сукупний баланс *costs vs benefits* застосувати до потреб дотримання вимог щодо рівня фінансування обороноздатності в певних консensusно погоджених обсягах, то матимемо так само позитивну відповідь на запитання з приводу такої доцільності.

Повертаючись до аспекту дисфункціонального за своїми наслідками вторгнення військ західної коаліції в Афганістан та Ірак, варто зазначити істотні відмінності фінансової оцінки цих операцій, що обумовлено застосуванням різних методик підрахунку. За станом на сьогодні однією з найбільш авторитетних є аналітична версія Стіва Беннона, який стверджує про \$9 трлн (\$7 трлн в Іраці та \$2 трлн в Афганістані) фінансових збитків для США, а також про 8 тисяч загиблих та 50 тисяч поранених американських військовослужбовців, за результатами цих воєнних кампаній [Tucker Carlson, 2025].

Треба розуміти, що кожен новий світовий порядок (чи пак – новий етап, нова фаза, новий щабель спіралі світового порядку) – це завжди глобальне переформатування, а невід'ємним атрибутом кожного світового порядку є певний формат (модель) міжнародної системи колективної безпеки. У контексті вищезазначеного закономірно напрошується запитання: чим зумовлений кризовий стан сучасного світопорядку: це наслідок послаблення США та їхніх союзників чи результат посилення їхніх геополітичних антагоністів і конкурентів в особі Росії, Китаю, Ірану та інших країн?

Об'єктивний аналіз потенціалів дає підстави для висновку, що ні США та їхні союзники не стали слабшими (зокрема, США все ще залишаються *world's most powerfull military*), ні геополітичні антагоністи й конкуренти США не стали сильнішими з часів розпаду Варшавського договору та СРСР. Звичайно, в абсолютних показниках силового потенціалу можна простежити чимало змін, але паритет тих часів у цілому залишився в силі. **Визначальним виявився не силовий фактор, а фактор надмірної впевненості країн Заходу в безальтернативності ліберального світопорядку і привабливості західного способу життя.**

Утім, як доводить досвід Афганістану та Іраку, навіть значні інфраструктурні проекти, інституційна модернізація та витрати трильйонів доларів на модернізацію цих країн за західним взірцем і еталоном виявилися недостатнім аргументом на користь їхнього слідування у фарватері політики США та їхніх партнерів по коаліції. Інколи світопорядкові переформатування є закономірною причиною ще більш прозаїчних наслідків – неоколоніального грабунку і примітивної корупції, яка на словах засуджується, а на практиці постає причиною глибокого обурення країн і народів, які тривалий час орієнтувалися на "вітрини" західних демократій.

На жаль, обуренням справа не обмежується й не вичерпується: наприклад, унаслідок того, що Франція десятиліттями різним способом змушувала Нігер продавати їй уранову руду лише за 7–10% ринкової вартості, відбувся військовий переворот, який звів французьку присутність до мінімуму. Щоб Франція не наважилася на експедиційну авантюру задля відновлення попереднього *status quo*, Нігер утворив із сусідніми Малі та Буркіна Фасо

конфедерацію, в межах якої об'єднав не лише господарсько-економічні комплекси, а й потенціали збройних сил. А для додаткової гарантії новоутворена конфедерація звернулася до Росії з проханням розмістити на території цих країн свої військові підрозділи [CaspianReport, 2024]. Так Кремль без найменших зусиль отримав грандіозний важіль впливу в регіоні Сахелю, доповнивши свою військову присутність у східній частині Лівії, на Півночі Чаду, на Заході Судану та в Центрально-Африканській Республіці.

Показовим у сенсі виявлення витоків кризи сучасного світопорядку є фундаментальне дослідження новітньої історії США "Американська імперія" [Hopkins, 2018]. Спираючись на досвід економічної та імперської історії Великобританії і Європи, А. Г. Хопкінс переносить читачів із колоніальної епохи до сьогодення з метою показати, як Сполучені Штати та Західна Європа йшли подібними траєкторіями протягом цього тривалого періоду.

А от провідний американський інтелектуал Е. Бацевич у книзі "Сутінки американського століття" критично осмислює реакцію США на події 11 вересня 2001 року та вплив цих процесів на те, як американці бачать себе та місце своєї нації в світі [Bacevich, 2018]. Цей дослідницький проєкт є продовженням тематики, порушеної в попередній книзі цього автора "Зловживання довірою: як американці підвели своїх солдатів і свою країну" [Bacevich, 2013].

Роберт Зеллік виокремлює п'ять глобальних традицій (мега-трендів), які з'явилися за результатами взаємин США із зовнішнім світом: важливість Північної Америки; особливу роль торговельних та технологічних відносин; зміну ставлення до союзів та способів упорядкування зв'язків між державами; необхідність державної підтримки; переконання, що американська політика повинна слугувати величній меті [Zoellick, 2020]. Цей всеосяжний посібник з американської дипломатії слугує надійним інформативним супутником та практичним порадиником читачам, які прагнуть зрозуміти сучасні стратегічні виклики на адресу США.

У книзі "Реквієм за американською мрією" Ноам Хомскі виокремлює десять принципів концентрації багатства та влади в сучасних США, що підривають фундамент американської мрії, на якому США були не лише збудовані, а й досягли безпрецедентних

успіхів [Chomsky, 2017b]. В іншій книзі з показовою назвою "Хто керує світом?" Н. Хомскі досліджує способи, завдяки яким Сполучені Штати, попри зростання Європи та Азії, все ще значною мірою визначають цільові пріоритети глобального дискурсу [Chomsky, 2017b]. Водночас, спираючись на широкий спектр прикладів, автор детально змальовує, як риторика США щодо свободи та прав людини часто відрізняється від їхніх дій і якими репутаційними та світопорядковими небезпеками це загрожує.

Висловлюючись шаховою термінологією, інтенсивно застосовуваною в політичній думці з часів виходу друком легендарної книги Збігнева Бжезінського, **треба завжди бути готовим навіть до розміну фігур на шахівниці, не кажучи вже про готовність пожертвувати пішаками задля отримання тієї асиметричної переваги, яка матиме значення стратегічної переваги** – ні, не для пішаків і навіть не для фігур на шахівниці глобальної політики, а для тих, хто є реальними суперниками в цій грі.

Це – слухна нагода для ґрунтовної рефлексії тих політичних режимів, які належать до категорії фігур на цій шахівниці глобальної політики. А що стосується пішаків, то їхній вочевидь неоптимістичний статус спонукає не лише до значних рефлексійних зусиль, а й також до карколомних спроб підвищити свій статус до рівня фігур. Політичні режими, які ігнорують ці реалії і нехтують такими потребами, здійснюють де-факто суїцидальну політику, прирікаючи свої країни і суспільства хіба що на донкіхотську боротьбу з вітряками, яка жодним чином не рятує ні від соціально-економічної стагнації, ні від ідейної та комунікативної ентропії, ні від остаточного політичного колапсу.

Отже, однією з найбільш визначальних проблемних лакун російсько-української війни є фактичний крах сучасного світопорядку: цей фактор постає тим поліаспектним явищем, у межах якого російсько-українська війна має статус показового наслідку й контексту. Це явище можна змістовно уподібнити легендарному вислову Т. Шевченка, зробленому в поезії "Юродивий": "А ти Всевидящеє око! Чи ти дивилося з висока...". Саме криза сучасного світопорядку виявилася однією з ключових детермінант російсько-української війни: вона навіяла кремлівському керівництву

впевненість у тому, що якщо не весь світ, то щонайменше "бліжнє подбрюш'є" можна й треба переформатувати на умовах і інтересах Росії.

Дослідницька потреба й актуальність розгляду цього ракурсу є тим більше очевидною, якщо врахувати традиційний для українських реалій дилетантський, наївний та ілюзорний підхід до зовнішньополітичного контексту української дійсності. Такий фактичний *status quo* слід визнати не стільки виною, скільки бідною України, зумовленою століттями бездержавності й табування Москвією будь-яких зовнішньополітичних зв'язків українства – так відбувалося закономірне еволюціонування явища за умовною назвою *деградація політичної культури загалом і зовнішньополітичної зокрема й насамперед*.

Цілком закономірним є відповідне (дилетантське, наївне та ілюзорне) віддзеркалення зовнішньополітичних стереотипів на рівні не лише масової свідомості України, а й загалом у сфері ідейного, інформаційного (насамперед і в основному медійного) та ідеологічного забезпечення суспільно-політичної життєдіяльності. Загальні негативні передумови додатково посилюються й загострюються через свідоме спотворення політичної картини світу з метою забезпечення особистих, корпоративних, партійних та інших партикулярних інтересів, унаслідок чого ставиться й досягається мета, яка не має нічого спільного з національними інтересами України, а вади **політичної культури як світоглядної оптики суспільно-політичної дійсності набувають ще більш хронічних ознак, загрожуючи Україні неспроможністю не лише здобути перемогу в нерівній боротьбі з Росією, а й навіть збагнути суспільною думкою умови й обставини, в межах яких така перемога набуває ознак у принципі можливої**.

У першій половині ХХ століття тематика світопорядку та його новітньої специфіки найбільш амбіційно була висвітлена американським президентом Вудро Вільсоном у його парадигмі "Нового світового порядку" (1919), Адольфом Гітлером у програмній промові 30 січня 1941 року та ще одним американським президентом – Френкліном Делано Рузвельтом. Власне, світопорядок під концептуальною егідою Ф. Д. Рузвельта та організаційним

забезпеченням США проіснував до падіння Берлінського муру, розпаду Варшавського пакту та Радянського Союзу.

Далі настала епоха світопорядку, в основу якого лягла ідеологія неолібералізму та господарсько-економічного глобалізму. Однак невдовзі з'ясувалося, що глобалізація як "обіцянка глобального (для всіх і кожного) щастя" – це не більше, ніж ілюзія, бо скористатися перевагами глобального економічного зростання можуть, по-перше, не всі, по-друге, не однаковою мірою. У нещодавно опублікованій книзі "Колапс глобалізації" Дж. Ролстон Соул лаконічно констатує: глобалізація мертва, національні держави відроджуються, міжнародна торгівля збагатила небагатьох, а демократичні цінності відступають [Saul, 2018].

Блискучий оптимізм відкритих, рівноправних суспільств поступився місцем цинічній демагогії та галопуючому популізму. Проблеми іміграції, екстремізму та економічних загроз спонукають до перезавантаження світопорядкових реалій на більш адекватних і прозорих принципах. Такі концептуальні вердикти не є чимось екстраординарним – вони віддзеркалюють домінуючий аналітичний висновок провідних фахівців у галузі суспільствознавства [Brown, 2019; Deneen, 2019; Nye & Welch, 2016; Slobodian, 2020; Stiglitz, 2017].

А що стосується неолібералізму, то в основі притаманного йому курйозного й парадоксального "поєднання непоєднуваного" (розмивання й девальвації фактичного статусу й повноважень держави та водночас посилення державної регуляції і патерналізму, який виходить далеко за межі концептуалістики "мінімальної держави" класичного лібералізму) лежить класичний шахрайський механізм: з *одного боку*, докладаються всі зусилля для маргіналізації статусу (реноме) і функціональних повноважень держави з метою надання переваги наддержавним утворенням, які *de facto* керовані неоліберальними кланами і обслуговують виключно або насамперед їхні інтереси; з *іншого боку*, здійснюється від імені держави і коштом держави перерозподіл бюджетних коштів у знову-таки своїх інтересах і задля забезпечення своїх потреб (передовсім PR-репутаційних, позаяк саме на них покладена місія з відбілювання репутації).

Показовим у цьому сенсі є фільм А. Руссо "Америка: шлях до фашизму" ("America: Freedom to Fascism" (2006)), в якому автор аналізує та виразно ілюструє, як американці позбулися своїх прав і свобод, як вони перетворилися на мимовільних спонсорів нового світового порядку, зиск з якого отримують зовсім не громадяни США чи інших країн "золотого мільярду", а окремі персони і корпоративні клани [Geopolitical Economy Report, 2024].

За версією неолібералів, якщо ідею встановлення глобальної гармонії розглядати як мету, то досягається вона засобом максимальної відмови від державного регулювання і загалом мінімізації функцій та інструментів впливу, що знаходяться в її руках. Прикро, що цей концептуально-ідеологічний конструкт неолібералізму втаємничив деякі істотні аспекти, а саме: по-перше, так звана *глобальна гармонія* на практиці означатиме максимізацію прибутків транснаціональних корпорацій; по-друге, в політико-управлінській сфері держава поступиться місцем уповноваженим транснаціонального капіталу в особі "умовного Сороса"; по-третє, в такій системі світопорядкових координат ні транснаціональні корпорації, ні "умовний Сорос" не нестимуть жодної відповідальності за всі проблеми, що виникнуть під егідою їхнього де-факто безроздільного управління світом.

У книзі з показовою назвою "Як ліберальні демократії перетворюються на тиранії" О. Макінтайр аналізує приклад сучасних США – країни, в якій донедавна правила бал цензура, тенденційні й абсурдні карантинні обмеження, бунти та політичні переслідування [Macintyre, 2024]. Закономірно виникає запитання: як вільна країна, взірць свободи слова і демократії перетворилася на територію, керовану невідповідними бюрократами? О. Макінтайр досліджує ерозію індивідуальних свобод в ім'я громадського здоров'я та новий тип американського авторитаризму, який виявив себе під час надзвичайного стану. Автор не пропонує простих відповідей, вважаючи їх неможливими за таких непростих обставин. Натомість він віддає перевагу формулюванню важливих запитань щодо траєкторії еволюціонування американської нації. З цією тематикою концептуально перегукуються знакові праці А. Лійпхарта та Я. Монка [Lijphart, 2012; Mounk, 2019].

Своєрідним підсумком цього тематичного напрямку можна вважати книгу К. Леша "Повстання еліт і зрада демократії", в якому автор скеровує першочергові зусилля на кричуще ігнорування космополітичним глобалізмом елементарної лояльності до місцевих умов: така зневага дискредитує тренд глобалізації і викликає неприховану зневагу до його репрезентантів [Lasch, 1996].

Тут простежуються паралелі з книгою К. Шмітта "Законність та легітимність", в якій здійснено гостру критику ліберальної політичної практики, а також поставлено під аргументований сумнів політичну життєздатність ліберального конституціоналізму, парламентського правління та верховенства права [Schmitt, 2004]. Ліберальні уряди, стверджував автор, не можуть ефективно реагувати на виклики з боку радикальних груп на кшталт нацистів та комуністів: лише президентський режим із незначними функціональними обмеженнями може гарантувати безпеку в плюралістичному суспільстві.

У книзі "Збройні та культурні битви, що проклали шлях могутності Заходу" В. Д. Хенсон пропонує такі змістовно-функціональні параметри Superpower: це країна, яка володіє, висловлюючись англійською, "*ultimate political power*", тобто має пріоритет у застосуванні своєї політичної влади, може розширювати сферу своїх політичних інтересів із найменшим ризиком дієвої протидії [Hanson, 2002].

Утім, як зазначають автори книги "Світова політика в нову еру", "*the era of Western dominance is over*", тобто епоха домінування Заходу відійшла в минуле [Spiegel et al., 2013]. Що це означає чи може означати? Насамперед те, що актуалізується аспект *Next Global Superpower* – себто того, хто виявиться спроможним відповідати жорстким вимогам наступної глобальної надпотуги [TED, 2023]. На не менш прискіпливу увагу заслуговують країни так званого другого й третього світопорядкового ешелону, із середовища яких, власне, й може бути рекрутовано індивідуального чи колективного кандидата на статус *Next Global Superpower*.

У кожній кризі світопорядку є свої сутнісні ознаки, критеріальні маркери і, висловлюючись терміном Откровения

Іоанна Богослова, "вершники апокаліпсису". **Криза і крах кожного світового порядку є насамперед наслідком некоректного, неадекватного, ілюзорного сприйняття причинно-наслідкових зв'язків, дійсності та перспектив.** Ідеться про невідповідність *світоглядної картини світу істотним і визначальним реаліям світу*. А що стосується закономірного наслідку системної деконструкції світопорядку, то ним є світопорядкове (геополітичне, статусне, репутаційне тощо) переформатування [Laune, 1993; Mansfield, 1993; Nye, 2002; Pape, 2005; Rasch, 2003; Rosecrance, 1966; Sorensen, 2006].

Симулятивний тренд, зауважений Ж. Бодріаром ще в 1981 році в "Симулякрах та симуляції" ("Simulacres et Simulation"), на етапі пікових позначок світопорядкової кризи на початку 2020-х втілюється в ілюзіях функціональної спроможності, у фантомній величчі та в прогресуючій некомпетентності найвищих політико-управлінських шаблів практично всіх країн, які виказували претензії на світопорядкову першість в тій чи іншій сферах життєдіяльності. В цьому сенсі доволі показово, що основний смисловий мотив роману Дж. Селінджера "Ловець у житті" полягає в тому, що для людини і людства війна є чи не основним шансом, поштовхом для усвідомлення небезпечної ілюзорності світосприйняття [Salinger, 1991].

Для фахового середовища, яке ретельно відстежує динаміку різних світопорядкових тенденцій, кризовий стан чи навіть колапс сучасного світопорядку є аж ніяк не випадковим. Показовим у цьому сенсі може вважатися фундаментальне дослідження Дж. Бернема, який ще в 1964 році опублікував резонансну книгу "Самогубство Заходу" [Burnham, 2014]. Фактично ця праця є діагностикою природи й причинно-наслідкових зв'язків сучасної епохи. Автор переконливо доводив, що ключова проблема Заходу полягає не стільки в нестачі ресурсів чи військової сили, скільки в суїцидальних суспільно-політичних тенденціях, у розмиванні інтелектуальних, моральних і духовних ресурсів як фундаментального підґрунтя західної ліберальної демократії зокрема і західного суспільства загалом.

Зрештою, ще в 1941 році з-під пера того ж Дж. Бернема вийшла друком книга "Менеджеріальська революція: що відбувається зі світом", в якій переконливо обґрунтовувалася теза, що капіталізм мертвий, але його замінює не соціалізм, а нова економічна система, яку він називає "менеджералізмом" – тобто суспільним управлінням менеджерів [Burnham, 2019]. Він пояснює, як капіталізм фактично втратив свій контроль і був витіснений не робітництвом і не соціалізмом, а пануванням адміністраторів у бізнесі та в уряді.

Своєрідним продовженням цієї концептуальної тези є книга П. Е. Готфріда "Після лібералізму: масова демократія в державі, підконтрольній менеджерам", в якій здійснено прискіпливий аналіз вад, небезпек і викликів соціальної інженерії неолібералізму на адресу сучасного західного суспільства [Gottfried, 2021].

Фактично йдеться про *системну деконструкцію світопорядку, яка є наслідком тотального дилетантизму*. У фаховому середовищі це отримало різні змістовні ідентитети, найбільш поширеним із яких було словосполучення *deliberate egregious incompetence* (тобто навмисна кричуща некомпетентність). Утім, траплялися й більш відверті та, скажімо так, не зовсім парламентські висловлювання.

Попри номінативну багатоманітність у кожному разі йдеться фактично про номенклатуру (тобто де-факто про те, що сьогодні позначається англomовним терміном "*Deep State*"), котра, відповідно до цілком логічної еволюційної інерції, з часом спонтанно й латентно трансформується в квазіклас, якому притаманне кричуще відчуження від суспільства і, як наслідок, виразне й цинічне самоусвідомлення власних інтересів – цілком суверенних і значною мірою окремих від інтересів національних. За вишуканою іронією, блискуче діагностування функціональної специфіки цього явища здійснив ще в 1957 році М. Джилас в алармістській книзі "Новий клас: аналіз комуністичної системи" [Djilas, 1982]. Квінтесенція іронії полягає в тому, що все, що у Джиласа стосувалося комуністичної партійно-господарської бюрократії, через півстоліття повною мірою почало відповідати дійсності у випадку провідних країн Заходу.

Захід сучасного гатунку – це не що інше, як західний істеблішмент, сформований із номенклатури фактичних колаборантів в особі умовних Петенів і Квіслінгів, які готові в ім'я "стабільності" співпрацювати з ким завгодно – з гітлерівською Німеччиною, зі сталінським СРСР, з неототалітарною Росією. Олександр Невзоров влучно назвав цей соціальний прошарок "клубом анонімних імпотентів". У цьому словосполученні кожне слово є не випадковим: *клубний статус* означає організаційну закритість і фактичну непрозорість прийняття рішень попри натужні мантри нібито транспарентного й демократичного обговорення; *анонімність* передбачає максимальне уникнення персональної відповідальності; нарешті *імпотентність* віддзеркалює неспроможність приймати потрібні й своєчасні рішення.

Тут простежується вплив своєрідної "тіні батька Гамлета" у вигляді інерційного слідування в ар'єргарді двох законів – *Закону Фолкленда*, який рекомендує не приймати рішення доти, доки воно не є конче необхідним, а також *Закону ефекту*, згідно з яким люди схильні повторювати тип поведінки, котрий задовольняє їхні потреби (його автором і популяризатором є американський психолог Е. Л. Торндайк).

Сучасним апгрейдом політико-управлінської бюрократії є натужно популяризований мегатренд експертного аналізу, який покликаний приховати бюрократичний дилетантизм та посилити фактор анонімності (тут ми винесемо за дужки принципову можливість кваліфікованого експертного аналізу, а обмежимося тією абсолютною більшістю випадків, коли експертами "призначають" відповідно до політичного, ідеологічного та фінансово-економічного впливу).

Як іронізував із цього приводу Е. Фіштейн, цю категорію населення вибачає лише те, що вони – експерти, тобто квазі-фахівці, які *можуть пояснити все те, що не можуть зрозуміти*. Проблема псевдоекспертів як зручного механізму адвокатури політико-управлінських еліт, виправдання їхньої некомпетентності, бездіяльності, безвідповідальності й цинізму набула ознак глобального суспільно-політичного вірусу. Квінтесенція інтриги щодо цього предметного кейса стосується спроможності й

бажання виявити й своєчасно покласти край таким тенденціям суспільно-політичної ентропії: якимось соціумам це вдається краще, якимось – гірше, а деякі й надалі залишаються в стані інфантильного анабіозу, сприймаючи за щирю правду маніпулятивну складову абсолютної більшості квазіекспертного нарративу.

Швеція сучасного гатунку може слугувати наочним прикладом критичного й самокритичного сприйняття дійсності, яке, врешті, посприяло її вибору на користь членства в НАТО. Чи не вирішальним засобом на користь такої мети була низка гумористичних стендап-монологів і діалогів, в яких влучно розкривався внесок так званого експертного співтовариства у фактичну незахищеність на випадок агресії з боку Росії. Один із таких діалогів починався запитанням: "Чи спроможна Швеція ефективно відреагувати на воєнну загрозу з боку Росії?" Відповідь умовного високопосадовця шведського генерального штабу була такою: "Оскільки всі експерти схиляються до думки, що жодної воєнної загрози з боку Росії не існує, то ми повністю готові до такого розгортання подій". Іншими словами, було класичне шахраювання на рівні підміни понять, а саме: замість того, щоб відповідати по суті, бюрократ, управлінець, політик і високопосадовець вдається до предметного пересмикування: залучає "мильну бульбашку" штучно підживлювального авторитету кишенькових експертів, щоб не визнати самоочевидного факту – незахищеності Швеції на випадок агресії з боку Росії.

Між іншим, саме після вірусного поширення у медійному просторі таких гумористичних мініатюр суспільна думка Швеції остаточно схилилася на користь необхідності вступу до НАТО. А розпочата невдовзі повноцінна війна Росії проти України лише підтвердила слухність такого вибору *post factum*.

Останнім часом метастази дилетантства сягнули таких сфер діяльності та соціальних інституцій найбільш розвинених країн світу, яких ще кілька років тому не можна було навіть уявити. Приміром, Секретна Служба США (US Secret Service) донедавна вважалася найбільш фаховою силовою структурою світу в сегменті фізичної охорони. Не в останню чергу високий кваліфікаційний рівень був обумовлений унікальною спадкоєністю (капіталізацією)

навичок і методик, адже цей силовий підрозділ був утворений ще після замаху на президента Лінкольна. Втім, тотальна ерозія кваліфікаційного рівня часів неоліберального світопорядку не оминула своїм ентропійним впливом і Секретну Службу США: обійнявши посаду керівника цієї структури в 2020 році, Кімберлі Чітл запам'яталася публіці не піднесенням рівня кваліфікаційної досконалості її підлеглих на захмарні висоти, а натужним упровадженням стратегіями багатоманітності, рівності та інклюзивності (Diversity, Equity and Inclusion (DE&I) strategy) [WION, 2024].

Аналізуючи кадри перших хвилин після замаху на Д. Трампа 13 липня 2024 року, один із найбільш авторитетних світових експертів у сфері фізичної безпеки В. Геддес влучно зауважив, що антропометрія жінок Секретної Служби, які були в охороні Д. Трампа, викликає трагікомічні асоціації на кшталт риторичного запитання: *"Why were there 5'3" tall women (who were completely unprepared and panicked) assigned to protect Trump, a 6'3" man?"* (іншими словами, як жінки, які нижчі за Д. Трампа на цілий фут, можуть ефективно здійснювати його фізичну охорону, як у принципі досягти такої мети за умови, що голова Д. Трампа височіє над усіма "охоронцями" як провокативна мішень?) [TalkTV, 2024].

Коментуючи події 13 липня 2024 року, які цілком могли призвести до громадянської війни в США та непередбачуваних наслідків для всього світу, колишній помічник директора ФБР К. Свекер констатував, що це був безпрецедентний збій у системі безпеки (a former FBI Assistant Director Chris Swecker: *it was a total security breakdown from start to finish*) [Sky News Australia, 2024], а газетні шпальти рясніли заголовками на кшталт "Secret Service DEI Parody". З'ясувалося, що до свого призначення на посаду US Secret Service Chief К. Чітл очолювала службу безпеки корпорації "PepsiCo", а на посаді директора Секретної Служби вона фокусувалася не на підвищенні кваліфікаційного рівня підлеглих і не на технічному оснащенні підпорядкованої їй структури, а на новітньому маніпулятивному тренді "Diversity, Equity and Inclusion (DEI) policies", відповідно до якого кількість службовців жіночої статі в Секретній Службі США станом на 2030 рік має сягнути 30%.

З цього приводу напрошуються два запитання: чому саме 30% і як це позначиться на ефективності виконання Секретною Службою США своїх функціональних повноважень? Здавалося б, на такі прості запитання мають бути симетрично прості й аргументаційно переконливі відповіді. Однак їх не існує – принаймні К. Чітл не спромоглася відповісти на них ні разу – навіть тоді, коли відбувалися сенатські слухання за результатами замаху на Дональда Трампа.

Кризовий стан сучасного світопорядку часто пов'язують з тенденцією хаосу, з хаотизацією знакових сфер життєдіяльності країн, які на асоціативному рівні ще донедавна ототожнювалися з носіями порядку в глобальному масштабі. Однак якщо хаос триває роками, то це вже не хаос, а екстравагантна форма порядку, порядок у формі хаосу. Інша річ, що такий порядок може претендувати на виконання нормативних і регламентаційних функцій лише в локальних соціальних середовищах, але аж ніяк не на глобальному рівні. Власне, ця обставина й лежить в основі кризи світопорядку як порядку на глобальному рівні.

Через численні об'єктивні причини Україна не може бути ключовою фігурою на шахівниці сучасного світопорядку чи навіть того, що від світопорядку ще залишилося станом на кінець 2025 року. Однак окрім об'єктивних причин, існує безліч суб'єктивних факторів, які стають на заваді навіть тому світопорядковому статусу, на який Україна може й повинна розраховувати. Саме цьому аспекту доцільно приділити першочергову увагу й зусилля: якщо Україна не бажає змиритися зі своєю безславною загибеллю від фатального занурення у віртуальні та другорядні для її національних інтересів пріоритети, то вона має прокинутися – тобто послідовно й неухильно відстоювати маніфестований нею ж статус *світопорядкового суб'єкта*, а не *об'єкта й маріонетки*, яку довільним способом використовують і якою собі на користь маніпулюють інші світопорядкові суб'єкти. Саме тому так складно збагнути, що роблять зовнішні гравці (центри світової політики) – вони *грають на боці України* чи *грають Україною*, використовуючи її як розмінну монету для переформатування світопорядку і з забезпеченням для себе максимальної зони комфорту.

Найбільш прикро, що Україну, висловлюючись політичним жаргонізмом, "використовують втемну" і на декількох рівнях водночас: українська влада (чи пак – влада України) використовує народ, а суб'єкти зовнішнього впливу використовують владу цієї країни як добровільних проксі, готових "про всяк випадок підстелити соломку скрізь, де тільки можна". Геть як у Шевченковому "І мертвим, і живим, і ненародженим...", де німець каже: "Ви моголи". "Моголи! моголи!". І байдуже, що відколи Т. Шевченко писав ці рядки, минуло ледь не два століття – таке враження, що час зупинився, заляк у стані анабіозу. В англomовному середовищі для подібних випадків є розкішний термінологічний ідентитет – *the country frozen in time*.

І це навіть краще, що наведений змістовний маркер містить виразну метафоричну складову: таким способом з'являється можливість для плідних і навіть евристичних аналогій і екстраполяцій, за відсутність яких наука неможлива апіорі, бо неможливий її фундамент у форматі евристичних переходів від конкретного до абстрактного.

РОЗДІЛ 4.

**REALPOLITIK ЯК СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ НА УМОВАХ
СВІТУ І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
ЯК КРАШ-ТЕСТ ІЛЮЗІЙ**

*На цвинтарі розстріляних ілюзій
уже немає місця для могил.*

Василь Симоненко

Концептуалістика видатного японського стратега Міямото Мусаші про **перемогу без бою** поєднувала *стратегічне мислення, психологічну війну, самовладання та адаптивність*. Вона захочувала перемогу завдяки інтелекту, винахідливості та здатності контролювати ситуації, а не покладатися виключно на грубу силу. Однак М. Мусаші наполягав на комплексності зусиль: якщо ж вони відсутні, а натомість практикується профанативна ілюзорність, то матимемо справу не з перемогою без бою, а з поразкою ще до початку бою.

Тут доречним виявиться іронічне зауваження Р. Докінза в книзі "Бог як ілюзія": "Коли нав'язливі ілюзії з'являються в однієї людини, то це вважається божевіллям, а коли вони набувають ознак пандемії, то таке явище отримує статус релігії. Загалом фактор ілюзій справляє амбівалентний, а інколи й парадоксальний вплив на перспективи досягнення мети: з одного боку, відсутність ілюзій скорочує шлях до мети, а з іншого ж боку – часто змушує відмовитися від досягнення мети" [Левкулич, 2018, с. 35]. Схожим тематичним горизонтом керувалася й Рут Водак під час написання своєї книги "Дискурс політики в дії: політика як узвичаєність" [Wodak, 2009].

Війна наділена ознаками надійної оптики для критеріального масштабування політичної дійсності. Як ключовий виклик і безпрецедентна загроза, вона робить *зустріч із реальністю практично неминучою*: це Судний день політики у форматі переосмислення політичних ілюзій, екстремального випробування (*crash-test*) ілюзій, лакмусу реалізму й засобу "виведення на чисту воду"

постправди, демагогії, популізму тощо. Це можливість, урешті-решт, засвоїти прописні істини – на кшталт тієї, що наратив, вибудований на обслуговуванні й поширенні ілюзій, є опосередкованим визнанням беспорядності й безсилля, тому якщо вас такий діагноз не влаштовує, зробіть зусилля в напрямі одужання [Berger & Luckmann, 1967; Bourdieu, 1999; Burke, 1966; Langacker, 1990; Warnick, 2002].

Висловлюючись терміном, запозиченим із військової справи, ілюзії призводять до ефекту *каскадного обвалу*, коли прорив оборони в одному місці запускає в дію принцип доміно, внаслідок чого "сипиться" весь фронт. І все ж, війна може перетворюватися на фактор увиразнення так званої доповненої реальності й пароксизму як раптового посилення негативної симптоматики (зокрема, втечі від реальності). Чому так відбувається? Тому, що для багатьох політичних акторів війна – це щось на кшталт реаліті-шоу, яким гріх не скористатися для підвищення рівня впізнаваності за будь-яку ціну. Однак в абсолютній більшості випадків війна підводить до думки про необхідність оперування дійсністю на підставі демістифікації і звільнення від ілюзій. З чимось подібним Лані Зеркаль довелося мати справу у випадку вироку Суду ООН із приводу того, що Росія не зобов'язана відшкодувати Україні збитки за Крим та Донбас [Radio NV, 2024]. Що ж, як казав Славою Жижек у своїй резонансній книзі, ласкаво просимо в пустелю Реального.

Стосовно цього ілюстративно показовим є дослідження Д. Мачіна та А. Мейр за назвою "Як зробити аналіз критичного дискурсу: мультимодальний вступ", яке надає необхідні інструменти для аналізу й розуміння взаємозв'язку між мовою, дискурсом та соціальними практиками [Machin & Maugr, 2012]. Книга розкриває механізми взаємодії ідеологічних пріоритетів та артикулятивних засобів, завдяки яким ідейна складова суспільно-політичного життя прокладає собі шлях до "політичного розуму й серця" на рівні візуальних комунікацій, ЗМІ, реклами й закінчуючи *YouTube* та музичними відео.

У резонансному дослідженні "Межі влади" Е. Бацевич стверджує, що США потрібно **припинити жити ілюзіями**, які

керували американською політикою починаючи з ейфорії 1945 року: тільки **повернення до принципів реалізму** може створити основу для розв'язання нагальних проблем Америки [Vasevich, 2009]. У новітньому дослідженні "Епоха ілюзій: як Америка змарнувала перемогу в Холодній війні" цей же автор осмислює проблематику згубності ілюзій, їх категоричної непридатності для ефективного суспільно-політичного розвитку і неприйнятності поширеної практики нав'язування контрпродуктивного нарративу на кшталт того, що в ХХІ столітті, яке позиціонується як епоха торжества гуманізму, повноцінна війна в центрі Європи нібито неможлива в принципі [Vasevich, 2020].

Власне, фатальність таких ілюзій уже промовисто довела війна Росії проти України. Численні ілюзії щодо доцільності скорочення особового складу ЗСУ, а також із приводу прийнятності безпрецедентного розбазарювання (тут це оптимальний термінологічний відповідник фактичного стану справ) військової техніки і озброєнь розбилися об залізобетонну стіну реальності 24 лютого 2022 року. І все ж, наркотична привабливість теплої ванни ілюзій призводить до того, що на рівні як визначення стратегічних пріоритетів, так і в сфері повсякденних реалій політико-управлінська вертикаль України усе ще залишається за прапорцями здорового глузду.

Зрештою, наведена вище світоглядна діагностика і концептуалістика Ендрю Бацевича не є аж надто оригінальною: у 1965 році Ж. Еллюль опублікував книгу "Політичні ілюзії", в якій окреслив як загальнометодологічні виклики ілюзорного світосприйняття, так і прикладний політичний аспект цього явища [Ellul, 2015]. Відповідно до аргументації Ж. Еллюля, ілюзії є рудиментарним наслідком інфантилізму, а інфантилізм, у свою чергу, засвідчує неспроможність як адекватного сприйняття дійсності загалом і політичної дійсності зокрема, так і кваліфікованого, ефективного реагування на проблемні виклики, які виникають на адресу цієї дійсності. Отже, **демістифікація і звільнення від ілюзій постають нагальною потребою і неодмінною умовою повноцінної суб'єктності та дієздатності**. Принагідно зазначимо, що ця вимога зберігає свою коректність у найширшому діапазоні –

від індивідуального й до загальносуспільного й навіть глобального рівня.

Згодом Гі Дебор здійснив теоретико-концептуальну розробку видовищної складової ілюзійного імперативу сприйняття дійсності: в "Суспільстві спектаклю" він аргументовано довів неусуєвність ігрової, карнавальної і перфоменсної складової ілюзійності – мовляв, засобом таких захисних механізмів носії ілюзій перемикають увагу на другорядні аспекти, відволікаючи її від головного – ілюзійності, яка є згубною і навіть фатальною для потреб ефективної життєдіяльності в будь-якій сфері [Debord, 2002].

Істотний внесок в осмислення соціально-психологічної природи ілюзій зробила Карен Хорні: вона пояснила, здавалося б, парадоксальний феномен тотального поширення в суспільно-політичній сфері сентенцій, які співвідносяться з дійсністю на принципах абсолютного утопізму. Їй належить влучне уподібнення ілюзій концептуальній метафорі *заиморг на шії реалізації планів на майбутнє*: саме так – те, що нібито мало б полегшувати реалізацію планів за рахунок їх сприйняття у форматі ілюзійної "лайт-версії", насправді призводить до діаметрально протилежних наслідків – побудови непереборних перешкод на шляху до мети. Така специфічна особливість призводить до того, що К. Хорні позначила концептом "великі неврози", які, відповідно до її аналітичних розробок, у ХХ столітті перемістилися з периферії до "політичного серця", створюючи латентну світопорядкову напругу й призводячи до численних "принципів доміно", коли, здавалося б, неістотні причини виявляються цілком достатніми для глобальних, тектонічних у суспільно-політичному сенсі наслідків.

ХХІ століття зробило вагомий внесок в еволюціонування феномену суспільно-політичної ілюзійності: "ген ілюзійності" втілюється в імітаційно-симулятивний імператив епохи постмодерну, який поширює сферу своїх повноважень на всі сфери суспільної життєдіяльності, а насамперед і в основному дається взнаки в сфері політичного позиціонування, призводячи до явищ, які англійською мають назву *total idiots at work* (ідіоти на роботі) та *wishlists*, що українською можна перекласти сленговим маркером "забаганки".

Ж. Лакан і С. Жижек відреконструюють "реальність" епохи постмодерну симбіозом ілюзій, фантазій і фантазмів, а Х. Патнем у резонансній книзі 2004 року "The Collapse of the Fact / Value Dichotomy and Other Essays" уподібнює ілюзійність механізму генерування квазіреальності. Такі тенденції в аналітиці й концептуалістиці відкрили ящик Пандори багатьох ексцентричних розробок, деякі з них, щоправда, містять істотний потенціал евристичності. Зокрема, з'явився концептуальний тренд *Нової нормальності* (англійською *New Normal*), який віддзеркалює непередбачуваність, котра призводить до невизначеності причин та наслідків, а також до нестабільності (волатильності).

В епоху постмодерну з'ясувалося, що той смисловий компендіум, який ми ототожнюємо з реальністю (безвідносно до того, чи з реальністю взагалі, чи з її сегментом певного профілю – на кшталт реальності життєвої, політичної, культурно-цивілізаційної тощо), може не мати нічого спільного з реальністю автентично-ендемичною як симбіотичним поєднанням смислів і значень. У повсякденному житті автентичну реальність заміщають уявленнями про неї; сама ж реальність постає проєкцією нашої (під)свідомості.

Існує чимало пластів реальності, кожному з яких притаманний власний стиль утілення на рівні досвіду та ступінь уваги до життя (*attention to life*). Йдеться про кластери фізичних речей, ідеальних об'єктів науки, релігійних вірувань, етичних та аксіологічних преференцій, художніх образів тощо. Кожен з них "реальний" по-своєму. Як слушно зазначає В. Левкулич, "демаркація цих світів здійснена У. Джеймсом чітко: перебуваючи в одному з них, свідомість схильна "забувати" про інші; тому перехід з однієї реальності в іншу маніфестується як суб'єктивне відчуття шоку – щось на кшталт того, що ми відчуваємо, прокидаючись від сну або повертаючись у світ повсякденності після падіння театральної завіси" [Левкулич, 2017, с. 85–86].

Що стосується суспільно-політичної сфери, то тут в абсолютній більшості випадків "реальність" конституйована прагматичним інтересом. Ілюзорність "політичного серця" і релятивне розмивання змістовних ідентитетів реальності актуалізує аспект політики як царства *Realpolitik*. Часто явище *Realpolitik*

ототожнюють із безроздільним пануванням Інтересів за рахунок заперечення доцільності Принципів і, відповідно, послідовного нехтування ними. Тут ідеться про дещо інший – ширший ракурс: про адекватне сприйняття політичної дійсності, без спроб "домалювати" її якимись уявними опціями.

Часто така дійсність функціонує на принципах, окреслених формулою *нічого особистого – просто бізнес*. І такий, з дозволу сказати, бізнес може істотно відрізнятись від його ідеологічного чи пропагандивного формату: наприклад, з'ясується, що в битві під Бородіно М. Кутузов не переміг, а практично програв, втративши вбитими й пораненими бізько половини війська. А щоб остаточно закрити цей гештальт на принципах *Realpolitik*, доведеться зробити пікантне доповнення: коханок і столове срібло М. Кутузов із Москви вивіз, а поранених після Бородінської битви залишив у Москві, яку наказав спалити. З урахуванням подібних подробиць розуміння суспільно-політичних, воєнних, аксіологічних та етичних реалій уже наближається до вимог *політичної культури як адекватного, неупередженого й максимально системного сприйняття політичної дійсності*.

У книзі "Фрейми війни: коли життя сумне?" Джудіт Батлер концептуалізувала війну як Судний день політики крізь призму достеменної необхідності переосмислення політичних ілюзій [Butler, 2016]. **Реагування на життєві виклики, проблеми й загрози є своєрідним лакмусом реалізму, спроможності сприйняти їх адекватно – тобто реалістично.** Однак життя залишає чимало можливостей для, як каже Д. Батлер, "світоглядного опортунізму", обумовленого "численними спокусами теплої ванни зони комфорту". Найгірше те, що такими опціями як окремі індивіди, так і соціальні інститути, країни й навіть людство в цілому користуються, щоб не надто обтяжувати себе правдою життя. Натомість війна таких можливостей не залишає, максимально загострюючи аспект адекватного сприйняття реалій і формулювання належних відповідей на виклики й загрози часу.

Висловлюючись алегорично, ви можете бути щиро не зацікавленими у війні, проте це жодним чином не гарантуватиме, що війна не буде зацікавлена вами. Війна як безпрецедентний виклик і

загроза робить зустріч із реальністю практично неминучою. Цей аспект виразно проаналізував Н. Хомскі [Philosophy, 2024]. Між іншим, "2024 рік увійшов в історію як найбільш конфліктний період з часів Другої світової війни. У світі було зафіксовано 61 „державний конфлікт”, з яких одинадцять переросли у масштабні війни з-понад тисячею загиблих у боях. Експерти наголошують – цивільні дедалі частіше стають не випадковими жертвами, а цілеспрямованими мішенями під час атак. Особливо тривожною стала динаміка загибелі мирного населення. За рік кількість убитих цивільних зросла на 31%, досягнувши 13 900 осіб. Загальний рівень насильства у світі став четвертим за масштабами з 1994 року – часу геноциду в Руанді. Минулого року організоване насильство забрало життя майже 160 тисяч людей. Найбільше жертв принесла війна в Україні – лише у 2023 році загинуло приблизно 76 тисяч осіб. У 2023 році у світі відбулося 183 регіональні та локальні конфлікти – це найвищий показник за попередні тридцять років" [2024 рік став ..., 2025].

Якщо для звичайного життєдіяльного циклу ідентифікація з романтизмом звучить компліментарно, то в умовах війни вона володіє всіма ознаками фатальної вади, принципової неспроможності (невміння, небажання тощо) перемогти, бо така перемога категорично потребує відмови від ілюзій загалом і від романтизму як значною мірою ілюзорного світосприйняття зокрема й насамперед. Цінність окресленого вердикту істотно зростає у випадку прикладного кейса російсько-української війни і поширеного позиціонування України як "останнього романтика Європи" [Ihor Smeshko, 2024].

Принагідно зазначимо, що романтичне сприйняття жорстких реалій війни не полишало українців практично ніколи – наприклад, у війні 1939 року за державну суверенізацію Карпатської України керівництво ОУН підійшло до вірогідного розгортання подій вочевидь із позицій *бажаного*, а не *дійсного*, покладаючись на попередні домовленості з відомством Розенберга про утворення держави Карпатської України, яка протистоятиме СРСР та Польщі [Базована Історія, 2024].

Не можна сказати, що сподівання лідерів ОУН були зовсім безпідставними: попередні запевнення Розенберга в прихильності до ідеї створення Карпатської України справді були – от тільки проблема в тому, що в гітлерівській Німеччині існувало кілька центрів підготовки рішень і один центр прийняття рішень в особі А. Гітлера, тому не варто дивуватися, що вже після того, як похідні групи ОУН (а це близько половини з 30 тисяч бійців на той час) подолали гірські перевали між Галичиною та Закарпаттям, Німеччиною було прийнято рішення про доцільність посилення Карпатською Україною Угорщини, яка, будучи повноцінною державою зі значними збройними силами, могла краще виконати місію передового форпосту Німеччини на Південному Сході. За такі "непорозуміння" Україна заплатила життями кількох тисяч найбільш підготовлених на той час бійців, оскільки протистояти легкою стрілецькою зброєю механізованим підрозділам і танкам Угорщини було нереалістично.

Загалом слід визнати, що нестача реалістичного погляду на "політичну кухню" Великої Політики є типовим явищем для українства, своєрідною ахілесовою п'ятою. Приміром, часто доводиться мати справу із сентенціями, мовляв, колективний Захід завжди (принаймні з кінця Першої світової війни) був органічним союзником України, а обумовлено це нібито очевидним фактором: Росія (СРСР) – геополітичний антагоніст Заходу, тому послаблення Росії (СРСР) за рахунок суверенізації України не лише цілком закономірна, а й безальтернативна стратегема Заходу.

Однак, як іронічно зауважує сентенція північно-східних сусідів, "гладко было на бумаге, да забыли про овраги". Такими, з дозволу сказати, "оврагами" є інстанція остаточної істини в особі історичної емпірії, а ця емпірія недвозначно констатує, що саме країни Заходу здійснили ту індустріалізацію СРСР у 1928–1941 роках, за відсутності якої Радянський Союз ніколи не зміг би претендувати на провідний світопорядковий статус. Це – черговий приклад курйозів і парадоксів: звичайно, реальність геополітичного суперництва не підлягає сумніву, однак вона є лише однією з багатьох реальностей. Ідеться про те, що не менше, а інколи й більше значення має фінансово-економічний зиск: якщо СРСР

готовий платити за технології 20-літньої давнини подвійну ціну, то чому б не дати згоду на такий бізнес-план? І байдуже, звідки в СРСР золото для сплати: чи воно експропрійоване силовими методами, чи видобуте на родовищах з використанням підневільної праці в'язнів ГУЛАГів – для Realpolitik це не має жодного значення.

У роки Другої світової війни перешкодою на шляху реальності геополітичного суперництва був союзницький для країн Заходу статус СРСР. Це спонукало до створення багатьох зразків шедеврального абсурдизму. Приміром, у 1943 році Голлівуд зняв пропагандистський фільм, у якому вихваляв радянський лад [Невідома історія, 2025]. Дія відбувалася в українському селі, яке наприкінці 1930-х вирішило об'єднати свої зусилля в колгоспі. Про "автентизм" зображення України та українців свідчить хоча б кадр із зображенням О. Пушкіна у вишитих рушниках. У комплекті до О. Пушкіна на столі самовар, в якому заварюють чорну американську каву (вірогідно, для повноти фактичної автентики). А ще, як з'ясувалося, українці співають пісні під балалайку. Вони живуть заможні: в кожній хаті є радіо, яке нічим не відрізняється від американських відповідників. На честь закінчення школи діти натхненно співають радянську пісню про країну, в якій так вільно дихає людина. Дорослі також не гають часу: вони з усіх сил радіють життю під диктатурою пролетаріату. Потім гітлерівці розпочинають війну, а українці нібито палять свої хати, щоб ті не дісталися загарбникам. Нацисти вриваються в село, розстрілюють підпалювачів і намагаються все загасити, однак партизани беруть гору над гітлерівцями і, врешті-решт, спалюють село вщент. Цей фільм у стилі театру абсурду мав на меті створити позитивний образ СРСР як союзника у війні, однак режисура дещо передала куті меду – як визнав один британський критик, навіть радянська пропаганда брехала про життя в радянських колгоспах більш стримано.

Візьмемо ще один показовий приклад – шпигунську обладку СРСР з викрадення технології створення ядерної зброї: ця "спецоперація" аж ніяк не зводилася до персони якогось зрадника національних інтересів США чи колективного Заходу на кшталт

Опенгеймера – як свідчать розсекречені на початку 2000-х документи ФСБ, у 1940-х роках радянська розвідка могла дозволити собі розкіш проводити щось на кшталт кастингу з-поміж тих топосіб, які були причетні до ядерної програми США (між іншим, більшість із них радянській розвідці навіть не довелося вербувати, бо ці ексцентричні персони виказувала готовність передавати секрети створення ядерної зброї суто з ідейних міркувань).

Напрошується запитання: звідки така дивовижна "ідейність"? Вона, як і будь-що інше в суспільно-політичних явищах і процесах, є закономірним наслідком певних причин – на кшталт відпрацьованої більшовиками практики "запрошення в гості" провідних письменників і журналістів Заходу, які, смачно поївши, досхочу напившись, а на додаток ще й отримавши щедрий "гонорар", по прибутті в свої країни розповідали про "неймовірну романтичну країну", про "кремлівських мрійників" і "народ, який здійснює те, що здавалося неможливим". Так міфи про "романтичну країну" за принципом симетрії втілювалися в романтичному сприйнятті цієї країни, а для такого сприйняття не існує "нічого більш святого, як допомога романтичній країні будь-чим, у чому вона матиме потребу".

Такі технології формування сприятливого репутаційного фону, будучи започатковані більшовиками понад століття тому, в сучасну епоху інформаційного суспільства не були "покладені під скатертину", а навпаки – отримали друге й третє дихання. Корушційна складова "гонорарів" західним лобістам також не зійшла нанівець, а підкорила нові фінансові висоти. Та й калібр лобістів у наші часи істотно збільшився: сьогодні це колишні міністри і прем'єр-міністри європейських країн, які забезпечують присутність на преміальному для російських енергоносіїв ринку комфортні ф'ючерсні контракти на тривалу перспективу.

Одне слово, гроші роблять гроші, а доки цей механізм має високий рівень рентабельності, доти будь-яким сентиментам, на кшталт цивілізаційних розбіжностей, геополітичного й світопорядкового протистояння, тут немає місця. Точніше, в принципі такі сентименти існують, однак лише на рівні наративів і меморандумів у категорії "для годиться". Коли ж справа заходить за

прикладні аспекти, то меморандуми прогнозовано поступаються місцем жорсткому прагматизму й утилітаризму *Realpolitik*.

Тут ми підходимо до ще одного істотного концептуального засновку, відповідно до якого війна є не лише ультиматумом, під впливом якого відбувається звільнення від ілюзій: вона цілком може бути (і часто є!) фактором увиразнення так званої *доповненої реальності* суспільно-політичної сфери. Це відбувається в тих випадках, коли перерізання пуповини ілюзій є неприпустимо болісним. У таких ситуаціях доводиться мати справу з виразно змальованим Робертом Джеєм Ліфтоном безпрецедентним приростом пароксизму – раптового посилення симптоматики втечі від реальності [Lifton, 2019].

Крім того, як влучно зауважив Славој Жижек в алармістській книзі "Ласкаво просимо в пустелю Реального", реальність може набувати настільки непривабливих і дискомфортних ознак, що навіть війну частково свідомо, а здебільшого підсвідомо (латентно) перетворюють у щось на кшталт реаліті-шоу: так війна краще "засвоюється" суспільством споживання, а все, що пов'язано з нею, отримує психотерапевтичний захист [Žižek, 2002].

Зазначена специфіка взаємодії з реальністю під час війни значною мірою поширюється на сучасну російсько-українську війну. Істотним інтерпретаційним доповненням є той факт, що "геополітика надає перевагу образам, оскільки – на відміну від знаків – вони пропонують значний ресурс „розширеного тлумачення” національних потреб і трансісторичного покликання, реалізацію цієї мети в конкретно-історичному просторі. Понад те, за великим рахунком, геополітика оперує *не стільки концептами, поняттями і знаками, скільки образами, їх інтуїтивно-навіювальним, а не раціональним сприйняттям, трансляцією, репрезентацією і пропагуванням*" [Лаврук, 2015а, с. 109].

Ідеться про те, що абсолютна більшість не лише масової, а й спеціалізованої свідомості оперує лише тим інформаційно-знаннявим полем, яке англійською має назву *approved for public release*, тобто затверджено для публічного оприлюднення. А наскільки зміст оприлюдненого відповідає реаліям фактичного стану справ і намірам – це вже інша справа.

Зазначена особливість має чимало важливих наслідків. Один із них полягає в тому, що Україна буквально приречена на ритуальну підтримку країн Заходу, але це зовсім не означає, що партнери по коаліції не використовуватимуть Україну лише як розмінну монету, що вони не зупинятимуться на мантрах "висловлювання глибокого занепокоєння", а надаватимуть військово-технічну і фінансово-економічну підтримку – своєчасну і в тих обсягах, які необхідні для перемоги України (принагідно зазначимо, що апеляції до такого цільового орієнтуру, як перемога України, є загальним місцем політичних реверансів партнерів по коаліції).

Однак більший реалізм і прагматизм притаманний вердикту, відповідно до якого ключові ризики еволюції світопорядку стосуються буферних зон, а Україна за станом на сьогодні є, висловлюючись військовою термінологією, класичною сірою зоною (*buffer zone*). Саме лімітрофність (країн і територій), а також явище буферних зон є ключовим фактором і водночас критерієм світопорядкової невизначеності. Трагічна специфіка України полягає в тому, що вона – буфер абсолютно незахищений і фактично кинутий напризволяще. Будапештський меморандум президента Б. Клінтона від 5 грудня 1994 року та Бухарестський саміт НАТО 2008 року поклали початок ганебної епопеї безпекового шахраювання щодо України. Як і в кожному випадку шахраювання, в цьому сумному кейсі *вина* лежить на шахраях, а *відповідальність* – на тих, хто погодився на статус об'єкта шахраювання.

Навіть побіжного погляду на ліниву симуляцію організаційної ефективності НАТО на тлі викликів війни Росії проти України (в стилі "НАТО пообіцяло Україні наступного разу знову пообіцяти" або оксюморон на кшталт "із широко заплющеними очима") цілком достатньо, щоб збагнути: така поведінкова стратегема є найкоротшим шляхом до репутаційного фіаско цієї амбітної структури. А втім, за всіма ознаками НАТО не лише не переймається такими репутаційними ризиками, а й свідомо застосовує цю методичку опосередкованого відбивання бажання в нових неофітів поповнити шеренги натівських членів.

Найгірше враження залишають поведінкові стратегіями членів НАТО з так званої "старої Європи": вони впродовж десятиліть розбещували себе сподіваннями на американську безпекову парасольку, а коли постали перед жорсткими реаліями російсько-української війни, то впродовж місяців не могли виробити консолідований підхід до підтримки України.

Як слушно констатувала легендарна сентенція Публія Сіруса, *biz dat qui dat – тобто вдвічі більше дає той, хто дає швидко, своєчасно*. Це перегукується з російською приказкою *дорога ложка к обеду*. Аналіз своєчасності надання Заходом "ложек" для потреб "обіду" ведення Україною війни проти Росії підштовхує до невтішних висновків – зокрема, Німеччина понад півтора року міркувала, чи надати Україні кілька десятків танків "Леопард-1" 1990-х років виробництва, а коли все-таки наважилася передати, то "забула" укомплектувати бойові машини засобами динамічного захисту, внаслідок чого розрекламовані танки стали легкою здобиччю навіть для примітивних російських гранатометів "РПГ-7". А Франція, замість допомоги Україні, до початку 2024 року намагалася натхненно відігравати роль дипломатичного посередника між Кремлем та офіційним Києвом. Вона змінила свою риторичку на виразно проукраїнську лише після того, як наприкінці 2023 року Росія завдала позиціям Франції в низці африканських країн зони Сахелю дошкульних репутаційних, геополітичних фінансово-економічних втрат [Kanal 13, 2024; RealLifeLore, 2024].

У стосунках із НАТО Україна навіть на офіційному рівні (не кажучи вже про сегмент масової свідомості) є заручником того, що англійською називається "*blind spot*", тобто "сліпа пляма", те, чого не видно периферійним зором через концентрацію уваги на чомусь іншому. Фундаментальна вада пов'язана з тим, що **країни НАТО в більшості своїй хоч і виказують публічну підтримку Україні, однак не вважають її своїм союзником, а це відповідним чином позначається на кількості та якості такої підтримки**. Наведена специфічна особливість пояснює всі непорозуміння й різнотлумачення, що виникали впродовж цієї війни. І саме вона визначає номенклатуру й обсяги допомоги, яка може коливатися в широкому діапазоні, а може й зійти нанівець.

Лінива симуляція організаційної ефективності НАТО, що гротескно практикується на тлі викликів війни Росії проти України, є найкоротшим шляхом до репутаційного фіаско цієї структури в очах українців, які вже навіть створили анекдотичну формулу: під час чергової зустрічі в Рамштайні НАТО пообіцяло Україні наступного разу знову пообіцяти. Не випадково громадяни України все більше пов'язують свої сподівання на ефективний захист не з Північноатлантичним альянсом, а з достатньою кількістю і якістю зброї. Натомість обсяги й номенклатура наданої Заходом військової техніки і боєприпасів підозріло нагадує паліативну терапію, яка, як відомо, застосовується тоді, коли вже неможливо вплинути на негативний перебіг хвороби (неможливо в принципі чи на певному етапі).

Істотним аспектом, який через різні причини постійно опиняється на віддаленій периферії уваги вітчизняних дослідників, є фактор тісної кореляції обсягів допомоги, яка надається Україні Заходом, та станом громадської думки в провідних демократіях світу. Одна з генетичних пасток демократичної форми правління пов'язана з тим, що влада репрезентує (точніше, покликана репрезентувати) побажання виборців. Це означає, що політичне керівництво не може довільним способом розпоряджатися ресурсами своєї країни – нехай навіть із дуже благородною метою. Для таких потреб необхідно заручитися підтримкою більшості електорального поля, бо якщо цього не зробити, то черговий транш такої допомоги може виявитися останнім: на дострокових виборах політико-управлінська вертикаль, яка зловживала альтруїзмом, поступиться місцем іншій вертикалі, яка виказуватиме готовність максимально педантично віддзеркалювати волю народу на рівні прийняття будь-яких рішень – і надання допомоги Україні зокрема.

Наприклад, згідно з опитуванням, проведеним агенцією *Associated Press*, на початку лютого 2023 року 48% населення США підтримувало надання Україні "всієї необхідної для захисту зброї". Це показник виявився на 18% нижчим, ніж у травні 2022 року, коли відбулося перше аналогічне опитування. Що стосується надання фінансової допомоги, то в цьому аспекті за весь час війни України

проти Росії кількість тих, хто заперечував таку доцільність, уперше перевищила кількість тих, хто підтримував (38% – "проти"; 37% – "за") [Юрий Швец -- официальный канал, 2023].

Такі тривожні "дзвіночки" ніколи не є випадковим збігом обставин чи пропагандистських диверсій, здійснюваних агентами Кремля. Це не означає, що збіг обставин не має жодного значення, а агенти Кремля успішно пройшли рятівну процедуру катарсису й тепер перебувають, скажімо так, на боці світла й добра – ні, просто вплив цих факторів у будь-якому разі не є визначальним. А що ж у такому разі має вирішальне значення? Це аргументаційна переконливість української влади та ефективність використання нею наданої допомоги.

Артикуляція вітчизняним топполітикумом потреб України має відповідати щонайменше трьом вимогам: *бути чіткою в сенсі конкретики, аргументаційно переконливою і реалістичною*. Ще більше для перспектив подальшої допомоги має значення *ефективності використання наданої допомоги* – йдеться насамперед про *регулярність фінансової та технічної звітності*, а також про *готовність до будь-якого аудиту практично будь-коли*.

Саме невідповідність української офіційної політики зазначеним вимогам створює критичну загрозу для перспектив збереження рівня допомоги, не кажучи вже про розширення пакетів підтримки. І тут не варто розраховувати на ефект спонтанного співчуття з боку західних партнерів: романтична апеляція до крові українців, ціною якої наша країна стає на заваді російській агресії в Європу, не має жодного практичного значення, оскільки для політичної свідомості Заходу будь-яка допомога, яка використовується неконтрольованим способом, виявиться недостатньою для досягнення визначеної мети, а крім того вона автоматично перетворюється на механізм дискредитації – як самої допомоги, так і суспільно-політичного реноме тих сил, якими було прийнято рішення про таку допомогу. Це значною мірою пояснює протокольні "реверанси" західних партнерів – чому вони постійно оприлюднюють мантру про "підтримку України так довго, як треба", але при цьому уникають конкретних параметрів такого

"треба" і термінів, упродовж яких таке "треба" надійде в розпорядження українського війська.

Не будемо вдаватися до детального розгляду натівської *доктрини активного невтручання*: це класичний евфемізм і термінологічний абсурд, який не вартий навіть аналітичних зусиль. Натомість зупинимо увагу на обсягах і номенклатурі військової техніки і озброєнь, яка надається Україні. Передовсім нагадаємо, що за станом на 2024 рік США витрачають на озброєння суму, що перевищує сукупні видатки дев'яти країн, які за рівнем асигнувань посідають із другої по десятку позицію. Тому коли офіційні спікери США стверджують, що їхня країна "надає військову допомогу Україні в максимально можливих межах", то вони або за звичкою видають бажане за дійсне, або мимоволі дискредитують репутацію США як *Superpower*, бо не може країна, яка виказує претензії та такий світопорядковий статус, бути неспроможною виготовити впродовж року 1 млн снарядів 155-го калібру. Якщо Росія спроможна виготовити понад 3 млн снарядів, а США потрібні кілька років, щоб вийти на потужності обсягом 1 млн, то хто в такому разі *Superpower* – США чи Росія, на яку Джозефом Байденом накладені нібито "санкції з пекла"? Між іншим, мікрочіпи з функцією підтримки російської навігаційної супутникової системи "Глонас" у листопаді 2023 року Росія усе ще отримувала через підставні фірми з-понад десяти західних фірм.

Кричущий абсурд полягає в тому, що США щороку виділяють десятки мільйонів доларів на утилізацію військової техніки і озброєнь, які в разі надходження в Україну врятували б тисячі українських життів, а водночас і заощадили б кошти Сполучених Штатів. Натомість ми не припиняємо констатувати розлогий діапазон *паліативної допомоги*, яка, як відомо з медицини, застосовується тоді, коли вже неможливо вплинути на негативний перебіг хвороби.

І що характерно – більшість політичної та військової еліти США відверто визнає, що підтримка Сполученими Штатами України цілком коректно окреслюється словосполученням *too little, too late* (занадто мало, занадто пізно). Така модель підтримки України є наслідком евфеміністичної формули *US will support*

Ukraine "as long as it takes", яка в середовищі американського експертного співтовариства дістала назву *to the last Ukrainian* – до останнього українця; зауважте: **не до перемоги України й навіть не до поразки Росії як світопорядкового і геополітичного антагоніста США, а до остаточного вичерпання українцями своїх ресурсів** – насамперед людських, демографічних. Цілком у дусі *Realpolitik*: так би мовити, нічого особистого – просто такою є специфіка політичного бізнесу, тобто сьогочасної політичної кон'юнктури. Чи може вона змінитися? Так, вона може змінитися так само, як і кожна кон'юнктура. Коли це трапиться? Невідомо. Чи доживе кожен з нас і Україна в цілому до того часу? Тим більше невідомо.

Як визнав колишній сенатор від Вірджинії Річард Хейден, Сполученим Штатам і НАТО байдуже, якими будуть втрати України у війні з Росією: цей конфлікт подібний до футбольного матчу, в якому Росії, як одвічному супернику Заходу, протистоїть ситуативний союзник – Україна. Для Заходу має значення лише знекровлення Росії, її максимальне послаблення за критеріями стратегічної функціональності, а ціною скількох життів українців і руйнуванням якого обсягу інфраструктури України це буде досягнуто – питання другорядне. Звичайно, має значення ефективність протистояння України, бо цей фактор визначає перспективи знекровлення Росії, але для Заходу він не є ключовим і принциповим: це щось на кшталт ефективності використання ресурсів – не більше й не менше.

Концептуальна цінність наведеної тези полягає в єдності думки і слова: колишній полковник із солдафонською відвертістю висловив те, що на рівні дипломатичних реверансів і евфемізмів вважається недоречним, неполіткоректним, некомільфо. Україні не варто впадати у відчай з приводу оприлюдненої відвертості: **якщо присутнє адекватне усвідомлення реалій, то перспективи формування ефективної моделі політичної взаємодії зі світом завжди вищі, ніж у випадку опертя на ілюзії і гіпертрофовані сподівання на самонавіювальний плацебо-ефект.**

За таких умов і обставин не варто дивуватися, що дива героїзму для Збройних сил України вже перетворилися на

повсякденну рутину. Вочевидь, війна постає чи не найбільш виразним утіленням діалектичного взаємозв'язку героїства та зради. Як переконливо доводив А. де Сент-Екзюпері: "Кожному випадку *геройства* передус чиясь *зрада, некомпетентність, безвідповідальність і дилетантство*". Наведене твердження володіє безпрецедентним екстраполятивним ефектом: справді, з одного боку, війна увиразнює всі суспільно-політичні недоліки й проблеми, з іншого боку, вона спонукає до категоричності в здійсненні особистісного, аксіологічного, етичного та іншого вибору, яких за інших обставин здебільшого уникають чи навіть не помічають такої потреби. Саме кричуща необхідність такого вибору лежить в основі феномену героїства, є його необхідною передумовою.

Утім, основна інтелектуальна інтрига й повчальність уже традиційно опиняються на далекій периферії уваги. Це пов'язано насамперед і в основному з тим, що за відсутності попередніх зрад (тут цей термін треба сприймати в найширшому розумінні – як політико-управлінський інфантилізм, дилетантство, клептоманію тощо) автоматично відпадає потреба героїськи класти на вівтар суспільного блага життя й здоров'я найбільш благородних членів суспільства.

Понад те, якщо цей аспект не опиняється в епіцентрі суспільної уваги, то героїство (цей термін також слід сприймати в розлогому модальнісному діапазоні) взагалі виявляється недоречним, недоцільним і навіть суспільно деструктивним, оскільки акти героїства призводять до знищення тих, хто найбільшою мірою відповідає критеріям меритократії, а ефективність героїських актів зводиться до мізерного етично-педагогічного аспекту, натомість основний масив проблем – включно з етичним катарсисом і усвідомленням необхідності такого функціонування суспільства, за якого потреба в героїських жертвах відпаде, – виявляється неохопленою масовою (а почасти й спеціалізованою) свідомістю, тому соціум виявляється приреченим на повторення фатальних помилок минулого.

Показовими в цьому сенсі є есе "Метафізика війни", написані Ю. Еволюю в 1930–1940-х роках, в яких війну проаналізовано з духовної та героїчної точок зору [Evola, 2021]. Ю. Евола осмислив

конкретні приклади зі скандинавської, ведичної, римської, перської, ісламської та інших традицій, щоб продемонструвати, як увійти в світ героїзму шляхом досягнення такого стану свідомості, який він позиціонує як *ефективне усвідомлення кінцевої мети життя*: момент, коли індивід *стає героєм*, навіть якщо це останній момент його життя, своїм значенням нескінченно перевищує існування, яке відбувається в процесі монотонного споживання серед сірості міст. Ю. Евола концептуалізує погляд на світ, в якому політичні цілі війни не є її остаточним виправданням – радше війна постає засобом, за допомогою якого воїн знаходить своє покликання до екзистенційно та репутаційно вищої форми існування.

Зигмунд Графф з надзвичайною виразністю змальовував цинічний підтекст взаємозв'язку героїства одних, яке постає своєрідною жертвою за дилетантство інших: **кожному суспільно-політичному режиму потрібні герої – і бажано мертві**. Чому бажаний саме такий статус героїв? Тому, що мертві позбавлені можливості коментувати те, що про них чи від їхнього імені скажуть – а якщо так, то казати можна практично будь-що. Варто зауважити, що ця теза перегукується з концептуальним положенням Марселя Мосса, викладеним у резонансній книзі "Жертвопринесення: його природа та функції" [Hubert & Mauss, 1981].

Один із найбільш рейтингових у США стендап-монологів 2024 року мав таку змістовну фабулу: чому війна в Україні приречена на безкінечність? Тому, що, з одного боку, Україну неможливо перемогти, а з іншого боку, що Україні неможливо програти. Чому Україну неможливо перемогти? Тому, що в Україні завжди знайдуться кілька сотень осіб, які готові будь-коли полізти на амбразури й заразити своїм героїством сотні тисяч інших осіб. А чому Україні неможливо програти? Тому, що українська влада своїм дилетантизмом і безвідповідальністю регулярно зводить нанівець будь-які переваги героїства.

За таких умов і обставин патова ситуація у війні майже неусувна, а її розблокування якщо й можливе, то значно більш вірогідне за рахунок зниження рівня героїства, ніж унаслідок раптового підвищення рівня адекватності влади формату загроз і

проблем. Внутрішня логіка процесу пов'язана з тим, що людина зі зброєю і суспільство в цілому навіть у стресових ситуаціях воєнної повсякденності починають усе більш виразно усвідомлювати, що героїство парадоксальним чином заводять ситуацію в глухий кут, дозволяючи паразитувати на собі тим, хто мав би докладати належних зусиль для перемоги над ворогом у більш заощадливий спосіб. Мав би докладати, проте не докладає. Тому замість масового героїзму з фронту все частіше тікають цілими підрозділами [Дмитро Гнап, 2025].

Попри те, що "на камеру" представники української влади декларативним стилем виголошують мантри в стилі "для України головне не території, а люди, бо якщо будуть люди, то будуть і території", однак ця сентенція не витримує конкуренції з жорсткими реаліями практики: спочатку українська політика, по-шахрайськи прикриваючись перевагами інтернаціоналізації, нострифікації, культурних обмінів та запозичення передового досвіду, ледь не виштовхує за межі країни мільйони найбільш перспективних і працездатних громадян, а потім вона з'ясовує, що її мобілізаційний ресурс істотно поступається російському.

Однак навіть таке відро холодної води не в змозі впорядкувати гарячі голови, які прагнуть регулярних переможних реляцій. Проблема полягає в тому, що для досягнення такої мети (чи пак – *idea fixe*) засоби не мають жодного значення – в тому сенсі, який притаманний російській формулі "мы за ценой не постоим". Саме звідси "ростуть вуха" численних "м'ясних штурмів" і трагічних театрів абсурду у вигляді спроб закріпитися на голих пісках Кінбурнської коси чи в херсонських Кринках, де, викопавши окоп, ти раптом з'ясовуєш, що стоїш по коліно у воді, бо тут уже кілька тисяч років такий рівень ґрунтових вод. І, тим не менше, "операція з утримання позицій та розширення плацдарму на лівому березі Дніпра українськими силами тривала з середини жовтня 2023 року до липня 2024 року. За цей час у селі Кринки 788 військових зникли безвісти, із села вдалося вивезти 262 тіла полеглих захисників" [Копитько, 2024].

Від такої практики "цінування людей" інформаційне середовище західних демократій було в стані культурушоку. На новий

щабель незабутніх вражень про "гуманістичний стрижень" проти-стояння України російській агресії масову свідомість країн Заходу вдалося вивести лише наприкінці 2024 року, коли вірусного поширення набули відео поповнення мобілізаційного ресурсу за рахунок відверто недієздатних осіб чи в спосіб закидання в мікроавтобус громадян, які вигулювали собак, із подальшим викиданням собак на повній швидкості руху транспортних засобів.

Сучасна сфера соціального знання ідентифікує соціопатію за допомогою критеріального посередництва такої "*чорної тріади*", як *нарцисизм, відсутність емпатії і маніпулятивність*. Особливо виразно ця критеріальність втілюється на рівні соціопатії представників влади і владно-управлінської вертикалі в цілому, оскільки саме на цьому функціональному рівні елементи зазначеної тріади дістають можливість втілитися максимально повно.

Закиди українців на адресу партнерів із Заходу також небезпідставні: замість того, щоб забезпечити торжество принципу невідворотності покарання збройної агресії і злочинів проти людяності на кшталт подій у Бучі, західні спікери віддають перевагу пропагандистському наративу про "достатні обсяги військової допомоги Україні" та самопіару як різновиду "стратегічної комунікаційної кампанії" окремих інституцій та осіб, що перебувають при владі.

Приміром, 10 липня 2023 року Конгрес США опублікував доповідь "The FBI's Collaboration with a Compromised Ukrainian Intelligence Agency to Censor American Speech" ("Співпраця ФБР зі скомпрометованою українською розвідкою для цензури американської свободи слова") про регулярні прохання СБУ до ФБР щодо блокування в соціальних мережах певних акаунтів, які нібито "завдають шкоди Україні". Насправді до таких списків здебільшого входили особи, які критикують не стільки Україну та її політичне керівництво, скільки уряд США й особисто Джозефа Байдена за недостатню й несвоєчасну підтримку України необхідною номенклатурою озброєнь. Така специфічна особливість натякає на політичну аферу: тогочасне політичне керівництво США попросило політичне керівництво України про "послугу" – час від часу звертатися до відповідного структурного підрозділу ФБР з

проханням "мінімізувати активність у соцмережах певних осіб" (ясна річ, що список цих осіб формувався не в Києві, а на Капітолійському пагорбі у Вашингтоні) [СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ, 2023; Diaspora UA, 2024].

Щоб сприйняття наведених реалій не перетворювалося на феєрію дилетантизму, необхідно мати на увазі ось що: Україна не може вимагати, щоб зовнішньополітичні суб'єкти апіорі й без жодних передумов і застережень підтримували Україну – ми можемо на це розраховувати лише в одному випадку: в разі збігу (ситуативного, кон'юнктурного чи будь-якого іншого) національних інтересів зовнішньополітичних суб'єктів із національними інтересами України. Лише тією мірою, в якій присутній збіг цих інтересів, можна з високою вірогідністю розраховувати на підтримку України. Рівень цієї підтримки апіорі й апостеріорі віддзеркалює рівень збігу національних інтересів. Загалом же, з одного боку, можна й треба констатувати **фундаментальну розбіжність, протиріччя національних інтересів**, а з іншого боку, реальністю є також *ситуативний збіг національних інтересів* за окремими кейсами і тенденціями розвитку політичної дійсності.

Варто додати, що поширені навіть у фаховому середовищі твердження про те, що Україна "має право і буде вимагати" з огляду на міжнародне право та попередні запевнення країн Заходу "підтримки в необхідних і достатніх обсягах", віддзеркалюють стан свідомості, який є ілюзорним і безнадійно далеким від потреб не лише перемоги у війні проти Росії, а й загалом від спроб реалістичного сприйняття дійсності як необхідної передумови ефективної стратегії і тактики. Сподіваємося, не варто розлого пояснювати, що за відсутності раціоморфної поведінкової стратегії і тактики протистояння сильному ворогу перетворюється на суцільний хаос і парад абсурду.

Один із найбільш поширених трендів некоректного сприйняття міждержавних стосунків пов'язаний з фактором латентної протидії держав одна одній, мовляв, це є свідченням ледве не генеалогічної та іманентної ксенофобії, яка буквально приречена на трансформацію в перманентну конфліктологію [Sciutto, 2024]. Однак насправді в основі такого феномену лежить *фактор*

національних інтересів: протидію держав одна одній визначають не генеалогічна упередженість і не іманентна ксенофобія, а розбіжність національних інтересів і необхідність (чи пак – обов'язок) відстоювати власні національні інтереси.

Отже, **орієнтуватися потрібно не на зовнішні фактори (умовну Європу чи Захід і безумовну Росію) і не на праксеологічно порожнинні абстракції на кшталт "ми – за все хороше й проти всього поганого", а на забезпечення національних інтересів України в кожному конкретному випадку** – і лише тією мірою, якою зовнішні фактори та абстракції знаходять застосування для потреб забезпечення національних інтересів України, вони набувають хоча б якогось значення. Проте таке значення завжди має бути другорядним, підлеглим і суто інструментальним.

Колишній помічник заступника міністра оборони США з питань планування і розвитку бойового потенціалу в 2017–2018 роках Е. Колбі та завідувач кафедри геополітики Інституту дослідження зовнішньої політики Р. Каплан у резонансній публікації в журналі "Foreign Affairs" зазначали: **"Вашингтон може співіснувати з Китаєм, керованим КПК, доти, доки той поважає інтереси США та наших союзників і партнерів**. У 1954 р. держсекретар Дж. Ф. Даллес відмовився потиснути руку китайському прем'єру Чжоу Еньлаю, що ускладнило міждержавні стосунки, зробило Вашингтон нездатним використати радянсько-китайський розкол і призвело до втягування у в'єтнамську кампанію. Через вісімнадцять років президент Р. Ніксон і радник з національної безпеки Г. Кіссінджер у розпал культурної революції вели переговори з Мао і Чжоу, щоб відкрити новий фронт у конфронтації з Радянським Союзом. Президент Дж. Буш-старший надіслав радника з національної безпеки Брента Скоукрофта для переговорів із КНР буквально через місяць після різанини на площі Тяньаньмень у 1989 році. Всі ці американські лідери розуміли, що в суперництві великих держав наполягати на ідеологічній злагоді чи повній перемозі – нерозумна витівка і, цілком можливо, пролог до катастрофи" [Colby & Kaplan, 2020].

Продовжуючи цей концептуальний підхід, автори, які, між іншим, справляють значний вплив на формування зовнішньополітичних пріоритетів 47-го президента США Д. Трампа, наполягали: **"Сполученим Штатам буде складно, якщо взагалі можливо, взаємодіяти з менш ліберальними чи недемократичними державами, якщо ідеологічний імператив братиме гору.** Чимало з найважливіших країн, які могли б приєднатися до коаліції держав, що протистоять регіональній гегемонії Китаю, або не є демократіями, такі як В'єтнам, або, як Індія та Малайзія, є демократіями, які багато хто критикує як неліберальні. Жодна країна у критично важливому регіоні Південно-Східної Азії не є взірцевою демократією. Перебільшення ролі ідеології в конкуренції з Китаєм перешкоджатиме співпраці з цими державами і навіть може спричинити їх відчуження, що значно ускладнить процес стримування Китаю" [Colby & Kaplan, 2020].

Стосовно цього варто зробити декілька увіразнюючих ремарок. Звичайно, політика є мистецтвом можливого: цей вердикт відповідає дійсності навіть для країн, які, на кшталт США, претендують або навіть повністю відповідають критеріальним вимогам *Superpower*. У межах цього мистецтва можливого США змушені входити в ситуативні коаліції, а точніше – брати в ситуативну коаліцію чимало країн, які перебувають на різних щаблях рейтингування за станом демократичних прав і свобод, рівня життя, культурно-цивілізаційної специфіки тощо. Така потреба продиктована не стільки необхідністю забезпечення додатковими ресурсами, скільки міркуваннями піару, зокрема й насамперед для того, щоб підкреслити "всезагальну одностайність консолідованих зусиль".

Однак тут не уникнути сакраментального запитання: чи варта гра свічок? Чи варто було загравати з керівництвом КНР лише через місяць після різанини на площі Тяньаньмень у 1989 році? Чи варто було відкривати перед Росією всі технологічні *know-how*, які Кремль використав для вдосконалення своєї ядерної тріади, лише на підставі того, що Росія дала формальну згоду на боротьбу США і західної коаліції проти "Ісламської Держави" в Афганістані, Іраку та в інших регіонах світу? І чи не схожа така логіка на подвійні стандарти часів громадянської війни в Нікарагуа, коли офіційні

чинники американської адміністрації пояснювали свою підтримку диктатора Сомоси цинічним резоном: "Так, він – сучий син, але він наш сучий син". І насамкінець ще одне запитання: чи не є стратегема підтримки "сучих синів" згубною в принципі й насамперед репутаційно, оскільки підтримка одного "сучого сина" може призвести до розчарування десяткох "не сучих синів"? Як бути з такою калькуляцією – її варто брати до уваги?

У книзі "Гра в світі: історія моделювання воєн, людей і фантастичних пригод, від шахів до рольових ігор" Йон Пітерсон осмислює концептуальне походження військових та рольових ігор на рівні симуляції реального, віртуального та неможливого [Peterson, 2012]. На основі розлогого аналізу першоджерел автор з'ясовує принципову кореляцію симуляції воєн до симуляції людей. Він актуалізує аспект того, що англійською позначається словосполученням *unconventional strike*. Цей термін є еквівалентом погоджених правил гри, до розширеної версії яких належить і аспект неконвенційних методів ведення бойових дій, і *black ops*, тобто засекречені операції, на розголошення яких накладено режим секретності терміном від десяти й більше років (причому, такі терміни можуть пролонгуватися практично до безмежності) [Invicta, 2019].

Щоправда, існує одне істотне "але": конвенціоналізм щодо мети війни та засобів її досягнення має доволі умовні ознаки, оскільки чим далі, тим більше він обумовлений не формалізованими конвенціями, а неафішованими домовленостями, відповідно до яких сторони цих домовленостей щоразу оновлюють перелік конвенційних засобів. Якщо перевага такої моделі пов'язана з можливістю вносити корекції в перелік конвенційних засобів буквально в онлайн режимі, то очевидний недолік стосується непосвяченості решти світу в реалії новітніх домовленостей (не кажучи вже про згоду щодо предмета домовленості та його деталей).

Принагідно зазначимо, що в листопаді 2021 року під час візиту до Москви директора ЦРУ В. Бернса була досягнута угода, згідно з якою у відповідь на недоторканність кордонів Росії Кремль бере на себе зобов'язання не порушувати територіальну цілісність жодної з країн НАТО. На практиці це призвело до

наступних наслідків: *по-перше*, Росія розпочала війну проти України, не побоюючись рішучої відповіді НАТО, оскільки йшлося про країну, яка не є членом Альянсу; *по-друге*, Росія могла на вибір концентрувати свої війська на будь-якій ділянці фронту, будучи впевненою, що на решту практично незахищених її територій Україна як проксі США не завдасть асиметричного удару; *по-третє*, Україна була змушена прикривати весь периметр кордону як із Росією, так і з Білоруссю, істотно обмежуючи свої можливості нарощувати кількість боездатних підрозділів на лінії безпосереднього протистояння ворогу [Philosophy, 2024].

Підсумовуючи сукупність новітнього статус-кво в сфері *Realpolitik*, а також повчальних уроків російсько-української війни як краш-тесту ілюзій, напрошується логічний висновок: "Ефективним інструментом суспільної модернізації може стати *політика нового реалізму*. Наведене словосполучення не випадкове: реалізм політики такого гатунку наполягає на необхідності якомога адекватнішого сприйняття дійсності в усіх її істотних аспектах, а новизна наголошує на потребі оперування не закономірностями й особливостями суспільно-політичного статус-кво „взагалі”, а з урахуванням новітньої динаміки, тенденцій, загроз і проблемних викликів. Лише дотримуючись таких вимог, можна розраховувати на створення ефективної превентивної політики, а не її котрпродуктивної версії в перманентно кризовому, „пожежному режимі”" [Рафальський & Самчук, 2018, с. 634]. Очевидно, застосовувати розлогу аргументацію щодо доцільності ефективної превентивної політики в ситуації сьогочасних українських реалій не варто.

РОЗДІЛ 5.

**ІДЕЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ ЯК ТОВАР:
ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРМІН ПРИДАТНОСТІ**

*Не має значення, хто проти тебе;
має значення, хто з тобою.*

Олександр Македонський

Формула "ідеї правлять світом" є не просто фігурою мови чи метафоричним конструктом – вона має цілком конкретне прикладне значення, а саме: **від якості ідей, ідейних спонук і пріоритетів перебувають в істотній детермінативній залежності ефективність суспільної життєдіяльності, спроможність соціуму до формулювання переконливих відповідей на виклики епохи.** За великим рахунком, кожен конкретно-історичний статускво постає втіленням і репрезентацією відповідних ідей, їхнього організаційного, мобілізуючого, спонукального та евристичного потенціалу.

Значна частина ідеологічно навантажених проблемних лакун сучасної російсько-української війни пов'язана з необхідністю здійснення Україною цивілізаційного вибору. Від самого початку державного унезалежнення України такий вибір так чи інакше істотно корелював з Європою, з ідеєю об'єднаної Європи і нашою країною як її невід'ємною історичною і цивілізаційною складовою.

Безперечно, різні складові масової свідомості та політико-управлінських еліт педалювали цей аспект з істотними модальнісними відмінностями: для когось це був реальний цільовий орієнтир, для інших – модус віри і кредо, а ще для якоїсь частини політичного істеблїшменту та довколаполітичних середовищ ідея "стратегічної орієнтованості на Європу" була не більше ніж зручною тактичною політтехнологією, яка відкривала можливість для формального урівноваження фактичної безальтернативної орієнтованості на Росію (воістину, як іронічно зауважив Марк Аврелій, якщо прагнеш керувати світоглядно неоднорідною країною, то маєш бути готовим вклонитися багатьом богам).

З 2014 року проєвропейський політико-орієнтаційний тренд в Україні набув практично безроздільного панування. Втім, треба бути відвертими: такий статус-кво мав більшою мірою формальні та ритуальні ознаки, оскільки змістовний предметний дискурс щодо переваг та недоліків європейського вибору був відсутній не лише на рівні суспільної думки та громадянського суспільства, а й того сегмента політичних еліт, який виказував претензії на спроможність продукувати інтелектуалоємні сентенції. Виправдання такого тотального, даруйте за сленг, майже совкового "одобрямс" було доволі зручним: навіщо витрачати дорогоцінні аналітичні ресурси на рефлексії з приводу того, що є очевидними і безальтернативним?!

Мисливці за іронічними аналогіями зауважили в цьому випадку принципову спорідненість зі сталінським "нет человека – нет проблемы". Вдаючись до послуг ще однієї асоціативної паралелі, тепер уже з романом Ж.-П. Сартра "Нудота", якби не було можливості час від часу смакувати зразки такого вишуканого гротеску, то життя в стагнаційній Україні було б настільки нестерпним, що ситуацію могли б урятувати або суїцид, або еміграція – принаймні внутрішня, екзистенційна.

Загальна картина невизначеного оперування проблематикою європейського вибору органічно доповнювалася "мовчанням ягнят" в академічному середовищі: тут циклопічні кількісні обсяги видань, присвячених європейському вибору України, відверто дисонували з їхньою науковою та інтелектуальною якістю. Тому *de facto* йшлося про оперування *тематикою*, а не *проблематикою* європейського вибору: аспекти змістовної неоднорідності (а почасти й несумісності) організаційно та інституційно об'єднаної Європи та інші проблемні виклики жорстко табувалися навіть не механізмами зовнішнього цензурування, а інструментарієм внутрішнього цензурування – і це ще в кращому разі, бо в гіршому автори або не розуміли, як підступитися до цієї проблематики, або не бачили критеріального рельєфу проблем, не усвідомлювали проблемних ієрархій і пріоритетів, тому були змушені безпорадно розводити руками, плагіативно повторюючи мантру "за все хороше й проти всього поганого".

Коли дослідник уникає висвітлення проблемних аспектів, то він так вчиняє через дві найбільш вірогідні причини: *або* з огляду на відсутність дослідницької оптики, яка дозволяє схопити коректний ракурс проблемного явища чи процесу; *або* сподіваючись на "мудрість життя", яка невдовзі сама розставить усе на свої місця, виконає всі завдання і розв'яже (або розрубає) всі проблемні вузли. Однак, як стверджує народна мудрість, поки сонце зійде, роса очі виїсть: затримки з цивілізаційним вибором (точніше з фактичним цивілізаційним статусом) можуть призводити до хронічної стагнації суспільства внаслідок амбівалентного поєднання непоєднуваного – формального симбіозу несумісних цивілізаційних трендів суспільної свідомості.

В українському прикладному випадку такий шизофренічний абсурдизм мав додаткові негативні наслідки: він був одним із тих визначальних факторів, який мотивував Кремль учинити повномасштабну агресію. Жодним чином не виправдовуючи розв'язану Росією війну, маємо визнати, що сподівання В. Путіна на завершення "спецоперації" впродовж трьох діб і очікувану зустріч українцями російських військ хлібом-сіллю та квітами, попри свою невідповідність реаліям, з'явилися не на порожньому місці – вони були наслідком непоганого "володіння ситуацією", яка без перешкод моніторилася впродовж десятиліть буквально в онлайн режимі. Можна з високою вірогідністю припустити: якби український соціум за станом на початок 2022 року був монолітно консолідований під егідою європейського цивілізаційного вибору, Росія не наважилася б на агресію. Тож реалії війни додатково загострили аспект якщо не цивілізаційного вибору, то принаймні цивілізаційної визначеності й цивілізаційних намірів України.

Одним і визначальних факторів ризику є фактичний статус культурно-цивілізаційної та геополітичної межовості (лімітروفності) України з часів утвердження державної незалежності. Процесуальна інерція такого стану речей призводить до генерування й консолідації середовища цивілізаційної та геополітичної невиразності, а також ідейної та аксіологічної суперечливості, яка час від часу загрожує країні трансформувати її в зону турбулентності. За іронією, зазначений проблемний тренд істотно

посилився після розпаду СРСР, оскільки Україна опинилася в проміжному безпековому та культурно-цивілізаційному стані, котрий часто в наукових розвідках позначають терміном "пограниччя", який – треба визнати – є не надто вдалим з огляду на свою сумнівність за критерієм відповідності канонам українського словотворення [Верменич, 2012; Кочан, 2008; Кривицька, 2015].

Більш адекватним фактичним реалієм є термін "культурний фронтир". За бажання в ньому можна знайти чимало буттєвих та процесуальних переваг – наприклад, "культурний фронтир, забезпечуючи діалогічність культурного простору, передбачає наявність „Іншого Я”, наявність кордонів між світом „Своїм” та світом „Чужим”. На кордонах, як на найбільш напружених, потенційно конфліктних, змістоутворюючих ділянках культурного простору, що визначають відносини „Свій – Чужий”, відбувається вибір подальшої життєвої стратегії людини" [Рафальський та ін., 2020, с. 45]. Однак не слід ігнорувати істотний факт: культурний фронтир – це завжди виклик і небезпека. І що прикметно, така небезпека є принципово неусувною – точніше, вона усувається лише тоді й настільки, коли й наскільки зазнає докорінних змін фактичний статус країни і культурний фронтир як її змістовний ідентитет, як її критеріальна тотожність.

Також не варто ігнорувати той факт, що "міждивілізаційний антагонізм лежить в основі політичного і геополітичного протистояння. Не випадково, згідно з оцінками більшості представників експертного середовища, в оглядовому майбутньому зіткнення геополітичних інтересів буде реалізовуватися як зіткнення цивілізацій, а найважливіші демаркації і безкомпромісні конфлікти визначатимуться соціокультурними аргументами" [Самчук, 2020, с. 15–16].

Маємо визнати, що притаманна українському сьогоденню аргументаційно поверхова *ідеологічна навантаженість* фактора цивілізаційного протистояння Росії та цивілізаційного вибору на користь "Європи" чи "колективного Заходу" перетворює такий наратив на фарс, роблячи ведмежу послугу еволюціонуванню масової свідомості України на принципах об'єктивізму, наукової верифікованості та інтерпретаційної прозорості. За відсутності ж

таких опцій важко розраховувати на консолідовані зусилля суспільства і держави в майбутньому, а за відсутності цієї консолідації сподівання на прискорений розвиток України в оглядовій перспективі набувають ілюзорних ознак.

Україна сучасного світоглядного й політичного формату фактично перебуває на перехресті цивілізаційних ідентичностей. Істотне проблемне непорозуміння пов'язане з хибним розумінням цивілізаційної визначеності як своєрідного ідентифікаційного проекту: те, що йдеться саме про проект, запитань і заперечень не викликає, а от чи коректно зводити такий проект до ідентифікаційних зусиль і процедур – тут є над чим поміркувати. На підставі того, що ідентичність формується, закріплюється в процесі соціальної взаємодії, часто доходять хибного висновку, що ідентичність – це не властивість (тобто щось об'єктивно притаманне індивіду), а ставлення. Насправді ідентичність цілком може бути як властивістю, так і ставленням, а оскільки ставлення не завжди відображає об'єктивний статус-кво, то більш адекватним змістовним маркером є все ж властивість – точніше, конкретно-історичний формат якихось сутнісних ознак.

Іншими словами, якщо *ідентичність* – це фактичний змістовно-функціональний *status quo* за станом на тут-і-тепер, то *ідентифікація* постає відображенням цільових орієнтирів, взірців, намірів і побажань, які, попри свою спонукальну й процесуально-регламентну функцію, в принципі можуть ніколи не перейти зі стану *бажаного й вірогідного* в стан *дійсний і фактичний*. *De facto* йдеться про основне обмеження і перешкоду на шляху цивілізаційного вибору: якщо суспільство не відповідає певним істотним культурно-цивілізаційним критеріям (ідентитетам), то його натужна ідентифікація не має жодного значення.

Утім, саме через таку відповідність чи невідповідність в Україні ґрунтовних наукових розвідок обмаль. Для коректності аргументаційного балансу слід зазначити, що таких розвідок обмаль в усьому світі, оскільки цей тематичний напрям уже давно перетворився на консенсусну (чи принаймні конвенційну) жертву політкоректного табування, за результатами якого навіть

гомеопатичні дози змістовного приросту знань за цією тематикою є чимось екстраординарним.

Фантасмагорія, ілюзії та алюзії цивілізаційного вибору сучасною Україною не вичерпуються наведеними ілюстраціями, а поширюються практично на всі сфери суспільної життєдіяльності. Вони генетично зумовлені наявним соціокультурним форматом як результируючим симбіозом узвичаєних стереотипів, соціальних норм і автоматизмів дії, що сформувалися й набули ледь не імперативних ознак аж ніяк не раптом і здебільшого не під примусом, а внаслідок закономірного закріплення на рівні світоглядних нормативів певних тенденцій соціальної спонтанності.

Здебільшого тенденційне використання ілюзій і прагматичне паразитування на них здійснюється із застосуванням навіювального ефекту *ореолу*. Сутність цього механізму впливу на індивідуальну й масову свідомість пов'язана з часто повторюваним наративом, який стосується переваг предметної сфери: діапазон таких переваг може бути мізерним порівняно із наявною системною багатоманітністю, однак за відсутності комплексної картини переваг та недоліків уявлення про переваги починає хибно поширювати інформацію щодо одного прикладного кейса на всю панораму фактичності й вірогідності, створюючи щось на кшталт *ілюзії панациї*, криве дзеркало якої розбивається за першого ж дотику до твердого ґрунту реальності [Психологія українською, 2025].

Історії відомо чимало інших цивілізаційних кейсів і *know-how*, які можуть ефективно виконати функцію перспективних елементів соціокультурного становлення України. Зупинимось на формулюванні загальнометодологічного підходу, який слугуватиме своєрідним лакмусом для перевірки доцільності будь-яких цивілізаційних запозичень. Цей методологічний канон полягає в наступному: **в основі вибору на користь певної цивілізаційної альтернативи має перебувати відповідність цієї альтернативи як національним інтересам, так і наявній цивілізаційній ідентичності у форматі когерентності особливостям історичної спадкоємності суб'єкта цивілізаційного вибору, несуперечливості на рівні його ментальності, аксіологічних, етичних та інших імперативів колективної свідомості.**

Треба визнати, що історія знає чимало прикладів, коли невід'ємною складовою ЄС ставали країни, які не володіли "повним набором європейськості" – йдеться, зокрема, про такі атрибути чи навіть імперативи політичної ідентичності Європи, як примат правової держави і скрупульозне дотримання правових норм і процедур (прикладом можуть слугувати Греція, Хорватія, Болгарія, Угорщина). То чому б, як стверджують деякі вітчизняні аналітики, Україні також не перейматися такими "дрібницями", як максимально повна відповідність критеріальним канонам європейськості? Таке запитання, безперечно, має право на існування, проте воно наражається на деякі зустрічні запитання – для прикладу, а чим саме обумовлена нав'язлива думка про членство України в ЄС? Відповідь на таке запитання здебільшого відштовхується від посилання на принцип прагматизму – мовляв, це чи не єдиний у нашому випадку шанс динамічного розвитку держави і суспільства, а не їхньої стагнації.

Попри формально-логічну обґрунтованість такому поясненню притаманна низка фатальних вад, а в цілому воно є симбіозом наївності, інфантилізму та світоглядно-політичного самовикриття, адже фактично йдеться про політичну неспроможність України бути державним суб'єктом. Якщо міркувати в межах наведеного концептуального підходу, то Європа постає чимось на кшталт органічного поєднання благочинного фонду, який із задоволенням забезпечить будь-які карго-культурні забаганки України, та в буквальному сенсі школи демократії, в підготовчий клас якої Україна намагається потрапити в надії на те, що років через 10–12 вона врешті набуде статусу "рівної серед рівних".

Щодо цього треба зробити деякі пояснення, які хоча б частково засиплять трагікомічну прірву між парадигмою "рожевих поні" та жорсткими реаліями суспільно-політичного функціонування сучасного світу загалом і ЄС зокрема. Отже, Європейський Союз має чіткі й недвозначні вимоги до стану соціально-економічної сфери, які український офіціоз дотепер навіть не наважується оприлюднити з огляду на регламентовану ним же кричущу профанативність невтомно тиражованих вітчизняними медіа претензій на членство в ЄС. Дотримання таких вимог було

примарним в оглядовій перспективі навіть до початку повномасштабної війни Росії проти України, а після 24 лютого 2022 року, коли соціально-економічна сфера нашої країни зазнала багатомільярдних збитків і руйнувань, про досягнення нормативів ЄС краще взагалі не згадувати. Європейський Союз не готовий надати членство в своєму клубі країні, бюджет якої на 2,4 млрд гривень (тобто майже на 50%) формується із зовнішніх запозичень і допомоги, знову-таки, ззовні [Espresso, 2025].

Чому не готовий? Через дві причини: *по-перше*, це суперечить фундаментальним принципам організації ЄС і взаємодії в його межах різних національних суб'єктів; *по-друге*, якщо Європейський Союз погодиться взяти до своїх лав клієнта з таким "кретидним бекграундом", то він наражається на невтішну перспективу – утриманець, який знає, що його боргові зобов'язання регулярно кимось сплачуються чи анулюються, втрачає навіть рештки несміливого бажання бути економічно самостійним. Однак є і хороша новина – щоправда, дещо курйозна: якщо Україна не претендує на членство в ЄС, то вона може залишатися реципієнтом допомоги Європейського Союзу впродовж багатьох років і навіть десятиліть. Воістину несповідимі шляхи, що пролягають між Україною та ЄС.

Кількома словами також варто зупинитися на евфемізмі "динамічний розвиток держави і суспільства" під егідою Європейського Союзу. Доцільно нагадати, що Україна вже тривалий час функціонує під фактичною егідою ЄС та інших груп впливу, які позиціонують себе репрезентантами розвинених демократій і прогресивного людства. І, між іншим, жоден із цих центрів впливу на Україну (точніше, на політичний бомонд України) ні разу не виказав рішучої незгоди з масштабними фінансово-економічними зловживаннями, з патологічною kleptomaniєю, з корупцією в астрономічних масштабах та з іншими специфічними особливостями українських політико-управлінських реалій. То чи варто розраховувати на докорінні зміни на краще в разі набуття Україною членства в ЄС? Не обтяжуйте себе рефлексіями: сформульоване запитання є риторичним, тому відповіді воно не потребує.

На тектонічні зрушення в окреслених проблемних аспектах можна розраховувати лише тоді, коли громадяни України наважаться імплементувати на рівні суспільно-політичних реалій іконічну формулу демократії як *влади народу, створеної народом і здійснюваної в інтересах народу*. Якщо цей, запропонований Авраамом Лінкольном, спосіб досягнення мети є надто обтяжливим, з різних міркувань неприйнятним чи з якихось причин нездійсненним, то залишається в силі ще одна опція, пов'язана якраз із Європейським Союзом чи з будь-якою країною розвинутого світу: треба запропонувати будь-якій із цих країн стати її невід'ємною складовою частиною.

У разі, якщо пропозиція України буде задоволена, то така країна-бенефіціар (ризикнемо слово бенефіціар у цьому разі вживати без лапок) мимоволі буде змушена впорядковувати Авгієві конюшні українських суспільно-політичних реалій і з високою вірогідністю зробить це значно швидше, ніж за третину століття, відколи Україна набула державної незалежності, а її політичний клас почав утілювати на практиці свої екстремальні фантазії коштом українського народу [Христина Чернега, 2025]. Але треба віддати собі звіт у тому, що тут ідеться про добровільну відмову від державного суверенітету – явище вочевидь екстраординарне за мірками постколоніальних реалій.

Однак треба розуміти, що вірогідність реалізації на практиці такого сценарного плану є мізерною одразу з огляду двох вагомих міркувань.

По-перше, українська політико-управлінська вертикаль не зацікавлена в розгортанні подій за таким алгоритмом, бо в цьому випадку вона втратить "годовниці" – можливість необмежено в часі демагогічно паразитувати на державницькому наративі, паралельно "підмітаючи" під себе все, що погано лежить. Так само в разі реального впорядкування суспільної життєдіяльності істотно наближається перспектива політичної відповідальності в широкому сенсі слова – з усіма не надто обнадійливими наслідками для тих, хто з причин простоти душевної і не надто великого розуму вважав, що його прихід до влади в якомусь секторі суспільної життєдіяльності є остаточним і безальтернативним. З огляду на

наведені міркування важко припустити, що політико-управлінська вертикаль України буде активним ініціатором такої сценарної опції – радше навпаки: вона застосує весь популістський, демагогічний і маніпулятивний ресурс, аби довести, що "добровільна відмова від державної незалежності є державною зрадою – злочином найвищої категорії, який потребує відповідного реагування правоохоронних і судових органів".

По-друге, добровільна відмова від державного суверенітету не відповідає національним інтересам країн "золотого мільярда", оскільки їхня постколоніальна доктрина розвитку пов'язана не з проблемними територіальними придбаннями, які потребують значних логістичних зусиль і капіталовкладень, а з гарантіями отримання необхідних їм ресурсів. Так от, усі ці країни мають можливість безперешкодно отримувати потрібні їм ресурси (в найширшому діапазоні – від корисних копалин і до кваліфікованої робочої сили) з України в її теперішньому політико-правовому *status quo*. То навіщо на додаток до такої цілком прийнятної ситуації включати турборежим альтруїзму, витягаючи Україну на світ божий із трясовини її хронічних проблем? Це ще одне риторичне запитання.

Зрештою, повернемося до опції цивілізаційних альтернатив, під час вибору з-поміж яких слід керуватися насамперед двома факторами: по-перше, *цивілізаційною сумісністю* (несуперечливістю на рівні цивілізаційної ідентичності, ментальності, аксіологічних і етичних імперативів колективної свідомості); по-друге, *відповідністю національним інтересам*. Ця особливість перекидає причинно-наслідковий місток до трьох взаємопов'язаних факторів – *державної суб'єктності, національних інтересів та цивілізаційної визначеності*.

Також можна виокремити необхідність щонайменше трьох принципів, котрі водночас є і критеріями, на підставі яких варто здійснювати вибір з-поміж різних цивілізаційних альтернатив. Ці принципи мають ключове значення не лише для політичного життя, а й для функціонування суспільства в усіх ключових сферах його життєдіяльності. Отже, *перший принцип* – це **принцип реалізму**, тобто реалістичного, а не ілюзорного чи віртуального

сприйняття суспільно-політичної дійсності – як у всезагальному форматі, так і в сенсі місця і значення України для цього формату.

Другий принцип – це **принцип прагматизму**, який означає насамперед і в основному дотримання в кожному прикладному кейсі національних інтересів України, а не оперування наративом розмитих абстракцій і політкоректних евфемізмів, за якими практично неможливо розгледіти ні змістовний, ні цільовий стрижень.

Третій принцип – це **принцип інструментальної ефективності**. У цьому разі йдеться про засоби досягнення мети, які є максимально дієвими за конкретно-історичних обставин. Інструментальна ефективність тісно пов'язана з цивілізаційною ідентичністю у форматі когерентності особливостям історичної спадкоємності суб'єкта цивілізаційного вибору, несуперечливості на рівні його ментальності, аксіологічних і етичних імперативів колективної свідомості. Іншими словами, **існують певні обмеження за критерієм фактичної цивілізаційної ідентичності, які слід враховувати під час вибору на користь тієї чи іншої цивілізаційної моделі**.

Специфічність місії політичних засобів для забезпечення мети цивілізаційного генезису суспільства і покликання політики в питанні реалізації цивілізаційних перспектив полягає в необхідності перманентного супроводу ухвалених суспільством цивілізаційних пріоритетів на політико-управлінському рівні. Зазначена перманентність супроводу є категорично необхідною на початковій фазі ухвалення й утілення в життя тієї чи іншої моделі цивілізаційного вибору, а друга вкрай важлива специфічна особливість полягає в необхідності подолання конфлікту інтересів: кожен перегляд цивілізаційного вибору чи хоча б його предметне увиразнення передбачає відповідні зміни й перетворення на рівні принципів і алгоритмів функціонування владно-управлінської вертикалі, що не може не викликати певної протидії і спроб фактичного торпедування ухвалених рішень. За таких обставин вирішального значення набувають два фактори: політична воля ТОПрівня політико-управлінської вертикалі та дієвий контроль і своєчасний тиск на владу з боку громадянського суспільства.

Політична навантаженість цивілізаційного генезису загалом і цивілізаційного вибору зокрема не підлягає сумніву, а **сутність політичної складової цивілізаційного вибору** полягає не лише в тому, що політична еліта чемно й свочасно імплементує певні цивілізаційні пріоритети, а й у тому, що **цивілізаційний вибір як такий є насамперед і в основному вибором політичним** – принаймні в інтерпретації політичної сфери К. Шміттом та Ш. Муфф – тобто як сфери управлінських рішень на підставі чіткого розуміння національних інтересів і відмінностей "Нас" від "Не-Нас".

Для здійснення сучасною Україною ефективного цивілізаційного вибору ключове, вирішальне, імперативне значення має фактор підтримки такого вибору політико-управлінською вертикаллю. Зрештою, це стосується не лише України, а й усіх країн, які належать до категорії перехідних, транзитних суспільств і так званих молодих демократій: річ у тім, що лише в розвинених демократіях політико-управлінська вертикаль ледве не в автоматичному режимі імплементує вимоги суспільства щодо пріоритетів розвитку взагалі й цивілізаційного розвитку зокрема, а на рівні молодих і нерозвинених демократій такий автоматизм імплементації відсутній – у таких соціумах на особистому, груповому, корпоративному, академічному рівні може існувати абсолютний консенсус щодо певної моделі цивілізаційного вибору, але це ще зовсім не означає, що політико-управлінська вертикаль сприйме такий вердикт як керівництво до дії і забезпечить саме йому політико-управлінське сприяння. Не виключено, що на рівні гасел, маніфестів і меморандумів політична вертикаль підтвердить своє сприяння, а на практиці матимемо справу з неготовністю й небажанням робити певні політико-управлінські кроки, за відсутності яких доведеться констатувати не втілення певних цивілізаційних пріоритетів, а їх фактичну дискредитацію і компрометацію.

Чи не найбільш виразним наочним прикладом невдалої спроби поєднання несумісних політично-цивілізаційних стратегем є гротескна ситуація часів другої каденції Л. Кучми, коли Україна мала 19 (!) стратегічних партнерів. Ті, хто стояв за лаштунками прийняття такого політичного рішення, виходили з тих міркувань,

що чим більше в Україні буде стратегічних партнерів, тим більше шансів отримати дієву підтримку в кризових ситуаціях. Але такий розрахунок був дилетантським і наївним, бо абсолютно ігнорував *принцип реалізму*, відповідно до якого, чим більшою є кількість стратегічних партнерів, тим більше девальвується фактична складова стратегічного партнерства й перспективи отримання тієї допомоги, на яку, власне, й був розрахунок. Зараз у нас є всі підстави відверто визнати, що події напередодні 24 лютого 2022 року і в перші дні після вторгнення Росії дуже виразно проілюстрували цей висновок, адже один із 19 стратегічних партнерів скоїв на нас збройний напад по всьому периметру спільного кордону, а інші стратегічні партнери або висловили суто моральну підтримку, або евакуювали свої посольства, немов заохочуючи Росію до експансії.

На відміну від України, Ізраїль завжди мав лише одного стратегічного партнера – США, тому таке партнерство виявилось більш надійним, ніж членство Ізраїлю в НАТО, оскільки активація п'ятої статті колективного захисту НАТО в разі нападу ззовні на будь-якого члена Альянсу відбувається не в автоматичному режимі, а на підставі попередніх консультацій і прийняття кожним членом НАТО індивідуального рішення – тобто ця процедура може затягтися на тижні чи навіть узагалі завершитися нічим. А от коли в 1967 році Ізраїль дізнався про плани нападу на нього через півтора-два тижні коаліції арабських країн, то він звернувся по військову допомогу до США і впродовж декількох днів отримав усю необхідну для перемоги номенклатуру озброєнь (чого Україна, між іншим, не отримала навіть після трьох із половиною років протистояння непропорційно сильнішому противнику).

Втілений на практиці цивілізаційний вибір є наслідком, результатом ефектом сукупності суспільно-політичних заходів, які забезпечують найвищий рівень відповідності країни тим уявленням про належне, яке панує на рівні її суспільної свідомості. Такий цивілізаційний вибір чимось нагадує індекс щастя, щодо якого щороку відбуваються соціологічні опитування в глобальному масштабі. Так от, доволі показово, що двадцятка країн за індексом країн з найвищим рівнем модернізованості й ВВП на душу населення абсолютно не збігається з двадцяткою країн за індексом країн з найвищим рівнем щастя. Іншими словами,

модернізація – це добре, але далеко не все, що потрібно пересічному громадянину практично кожної країни, на що цей громадянин розраховує від життя загалом і від суспільно-політичної сфери своєї країни зокрема.

Виклики й небезпеки, з якими Україні доводиться мати справу в сегменті інформаційного забезпечення цивілізаційного вибору, можна ієрархізувати за критерієм значущості так: по-перше, це загальна недооцінка значення цивілізаційного вибору як драйвера абсолютної більшості суспільно-політичних процесів; по-друге, це недостатня змістовна виразність під час висвітлення існуючих альтернатив, загроз і викликів; по-третє, це відсутність аргументаційної та інтерпретаційної прозорості й транспарентності як категорично необхідної передумови загальносуспільного консенсусу чи хоча б конвенціоналізму щодо ключових альтернатив.

Недоцільно вести мову про ключового арбітра в питанні аргументаційної переконливості, позиція якого апіорі вважатиметься достатньою, щоб політико-управлінська вертикаль сприймала такий вердикт як керівництво до дії щодо цивілізаційного вибору. Натомість ключового значення набуває, *по-перше*, вимога дотримання інформаційно-комунікативної прозорості – за великим рахунком того, що англійською має назву *free speech* (себто свобода слова); *по-друге*, ретельне дотримання напрацьованих наукою канонів аргументаційної переконливості – іншими словами, якщо повернутися до термінологічних маркерів суб'єктів і арбітрів, то ними, в принципі, може бути кожен, хто запропонує найбільш переконливу інтерпретаційно-аргументаційну версію, яка ляже в основу фахового й загальнонаціонального консенсусу чи хоча б конвенціоналізму.

Етапність здійснення цивілізаційного вибору складатиметься з двох фаз: *перша* полягає в напрацюванні смислової, значеннєвої і концептуальної визначеності щодо цивілізаційного вибору загалом і його конкретних альтернатив та предметних кейсів зокрема; *друга фаза* пов'язана з управлінською, організаційною і технологічною складовими імплементації теоретичних уявлень на практиці. За великим рахунком, така фазовість є інваріантною – в тому сенсі, що вона доцільна й навіть обов'язкова для будь-яких країн та історичних етапів їхнього розвитку.

Єдина конкретно-історична особливість полягає в тому, що в часи інформаційного суспільства очікують значно більшого рівня інформаційного забезпечення й аргументаційної переконливості щодо тієї чи іншої версії цивілізаційного вибору, ніж у часи первісного поширення християнства і епохи буржуазних революцій. Так само з управлінською, організаційною і технологічною складовими імплементації цивілізаційного вибору в наш час пов'язано значно більше вимог, ніж у часи завоювань Олександра Македонського та Пунічних воєн між Римом і Карфагеном.

Після повномасштабної війни Росії проти України цивілізаційний тренд під егідою північно-східного сусіда вже не має шансів на реанімацію в свідомості притомних українців. Однак розв'язана війна – це лише останній цвях у домовину цієї тенденції: їй передував тривалий період світоглядного й політичного дорослішання українства. "Дмитро Донцов уперше ввів тезу про смертельну загрозу для України російського імперіалізму, визначивши Росію як головного ворога. Саме Донцову належить формула, що „Росія без України вже не наддержавна, не повноцінна імперія” і несе загрозу не тільки Україні, але й усій Європі. Своїми словами „географічно, може, ми й належимо до Східної Європи, але культурно ми є частиною Заходу”, – Дмитро Донцов поставив боротьбу за українську справу та ідею у кардинально інші виміри, у контекст розвитку та зіткнення різних цивілізацій” [Vegesh et al., 2020, с. 23–24]. Щоправда, як визнавав сам Д. Донцов, протистояти цивілізаційній Московщині інколи так само складно й нестерпно, як "працювати практично для безнадійної справи".

Відповідно до систематизованих узагальнень лауреата Нобелівської премії І. П. Павлова, на відміну й противагу зосередженості та сконцентрованості класичного наукового розуму, в Росії панує ірраціональна радість смислового туману й невизначеності. І все ж, навіть цього смислового туману й невизначеності виявилось цілком достатньо, щоб політична еліта Росії розуміла фатальні наслідки для імперського проєкту "Росія" цивілізаційної окремішності України, тому на унеможливлення чи хоча б мінімізацію такої вірогідності було скеровано титанічні зусилля в діапазоні від переписування й фальсифікації історії (починаючи із започаткування

М. Погодіним концепту "Київська Русь") і до відвертих крадіжок інтелектуальної і культурної власності, привласнень цивілізаційних надбань і експропріацій територій та населення [Факти ICTV, 2022; Історія Без Міфів, 2022; Відеожурнал Версаль, 2021; імені Т. Г. Шевченка, 2020; Kozak UA, 2017; Знаєм24, 2021; History Hustle, 2023].

Зрештою, цілком закономірно, що ставлення масової свідомості України до Росії еволюціонувало від "нікогда мы не будем братьями" у 2014 році й до "ти, сука, здохнеш в цім краю!" у 2022 році. І хоча ці вердикти не є продуктом живої творчості мас, а належать особисто А. Дмитрук, автентіку громадської думки України вони віддзеркалюють цілком коректно і в повному обсязі [MyProtest, 2022].

Так само закономірним наслідком дистанціювання українства від російського цивілізаційного тренду було гасло "геть від задрипанки Москви!". Його авторство приписують Миколі Хвильовому, хоча документальних свідчень цього не існує. Зате є стаття "Україна чи Малоросія", написана М. Хвильовим ледь не століття тому, в якій автор пріоритетне політико-цивілізаційне завдання окреслив як необхідність "орієнтуватися на психологічну Європу".

Нашим сучасникам висновок М. Хвильового є доволі передбачуваним і навіть безальтернативним, однак не все так просто: варто згадати хоча б О. Шпенглера та його "Сутінки Європи", які вийшли друком кількома роками раніше, ніж Хвильовий із відкритим забралом почав продукувати свої "хвильовізви". Сучасники Миколи Хвильового – Ю. Евола та Р. Генон також надали чимало вагомих підстав сумніватися в непомилності "орієнтації на психологічну Європу" [Evola, 2018a; Evola, 2018b; Guénon, 2018]. Їхні праці змушують замислитися щодо двох неоднозначних аспектів: *по-перше*, чи існує в принципі таке явище, як "психологічна Європа" – тобто наскільки це не пропагандивний штамп чи популістський міф, а жортка реальність із, скажімо так, зі змістовної плоті та критеріальної крові; *по-друге*, навіть якщо "психологічна Європа" – це залізобетонна реальність, то наскільки вона ефективна (а відтак і доцільна) як цивілізаційний візір?

Наведені запитання вочевидь непрості, тому відповідати на них бажано без поспіху. І байдуже, що комусь вони можуть здатися, послуговуючись терміном М. Хвильового, "думками проти течії" – головне, що вони допомагають перекинути асоціативний і евристичний місток аналогій до рефлексій щодо сучасного світопорядкового контексту, на тлі якого Україні доводиться робити цивілізаційний вибір. Тут – незоре поле аналізу, висновків і рефлексій, починаючи з влучної сентенції Р. Генона про те, що "Європа – це кладовище аристократій, цвинтарна тиша на якому для рефлексійного вуха є більш промовистою, ніж грім під час найбільшої грози".

З моменту розв'язання Росією повномасштабної війни проти України чи не найбільш претензійним символом віри масової свідомості нашої країни є словосполучення "*санкції з пекла*": ним позначається той інструментарій торгового ембарго щодо Кремля, який, за логікою речей, мав би змусити Путіна якщо не капітулювати, то, щонайменше, в прискореному режимі шукати більш-менш прийнятних для масової свідомості Росії способів припинення війни.

То чому ж практика війни не поспішає узгоджуватися з теорією "санкцій з пекла"? Вся причина у фарисейській демагогії політичних еліт так званої Старої Європи, а саме: з першого дня війни й до сьогодні Європа не припиняла споживати російські вуглеводні, сплачуючи за них найвищу ціну (не випадково європейський ринок нашим північно-східним сусідом сприймається як преміальний). Наприкінці 2024 року Європа визначила, що остаточне припинення нею закупівель російської нафти та газу відбудеться лише в 2027 році. Тож дотепер у неї немає навіть морального права вимагати від Індії та Китаю припинити контрабандну закупівлю російських енергоресурсів (за різними оцінками, вона відбувається з дисконтом 25–30%).

Зрештою, навіть якби суто гіпотетично Росія з якихось причин не змогла б реалізувати на зовнішніх ринках жодного бареля своєї нафти (а її частка в світовій торгівлі нафтою станом на першу половину 2025 року становить близько 11%), то це призвело б до триразового зростання світових цін – з приблизно \$60 до \$180 за барель (відповідно, якби Росія реалізовувала на зовнішніх ринках

половину своєї теперішньої частки в світовій торгівлі нафтою, то, згідно з прогнозними даними провідних аналітичних інституцій, ціна на цей вуглеводень підвищилася би до \$120–130 за барель). **Попри всю протокольну риторику й погрози "санкціями з пекла" абсолютна більшість країн світу (а європейських країн зокрема й насамперед) не готові (точніше кажучи, категорично проти) такої, з дозволу сказати, "шокової терапії".**

Треба визнати, що належна реалізація так званих "санкцій з пекла" на практиці залежить не лише від щирості бажання ініціаторів таких засобів впливу на агресора, а й від багатьох супутніх факторів. Наприклад, за свідченням поінформованого медіа-ресурсу *Hindu Times*, упродовж третього року війни Росії проти України Індія здійснили закупку російської нафти на суму €49 млрд. Ціни були демпінговими – нижчі за світові майже на третину. Індія придбала в Росії обсяги нафти значно більші, ніж власні потреби: це було зроблено з метою перепродажу майже 40% цієї нафти від власного імені. Так Індія отримала подвійну перевагу, яка дозволила їй відхилити вимогу Дональда Трампа щодо припинення фінансування РФ способом купівлі російської нафти. Іншими словами, переваги від контрабанди російської нафти виявилися більшими, ніж 25% мита, накладеного США на індійські товари, що потрапляють на американський ринок.

Історії відомо чимало випадків, коли надбання матеріальної (а тим більше духовної) культури і цивілізації можуть виявитися функціонально недостатніми чи інструментально надмірними, а тому контрпродуктивними й недоречними для забезпечення належних відповідей на наявні виклики, проблеми й небезпеки. Як наслідок – відбувається спрощення й примітивізація культурно-цивілізаційної складової життєдіяльності, а інколи й абсолютна відмова від попереднього способу життєдіяльності та його ще в недалекому минулому звичного атрибутивного супроводу.

Це виразно простежується на прикладі життєдіяльнісної примітивізації Британії після виведення звідти римської адміністрації і легіонів у 407 році: попри те, що значна частина римлян та їхніх проксі залишилася на острові й надалі вважала себе складовою Римської імперії, їхній спосіб життєдіяльності з року в

рік зазнавав щоразу більшого спрощення: *по-перше*, всі амбітні інфраструктурні проекти було згорнуто; *по-друге*, оскільки утримання розкішних садиб було утрудненим, то поруч з ними почали будувати щось на кшталт землянок часів, які передували римській інвазії на острів; *по-третє*, гроші втратили свій статус універсального еквівалента, а циркуляція товарів і послуг відбувалася в режимі бартерного обміну і взаємозаліків.

Наведеним переліком сутність дегенеративних і деградаційних тенденцій не вичерпується, проте й їх цілком достатньо для розуміння відповідей на більшість запитань, які починаються зі слова "як". А що стосується запитань, які починаються зі слова "чому", то тут варто дати окреме пояснення: в основі наведених докорінних змін знаходилася не світоглядна, ментальна й аксіологічна деградація, а тривіальний економічний регулятив *рентабельності*: саме він регламентував недоцільність попереднього способу життя й відмову від нього на користь більш адекватних потребам часу форм і типів життєдіяльності.

Саме такі дегенеративні тенденції висвітлювали Ю. Евола та Р. Генон, застерігаючи від некритичного, інфантильного та ілюзорного сприйняття Європи як змістовного, психологічного, організаційного та функціонального явища. Між іншим, доволі показово, що санкції США проти СРСР за вторгнення в Афганістан у повному обсязі підтримала лише Великобританія, натомість Європа дала згоду лише на ембарго зернових. Ще більш промовистий аспект окреслив лідер громадської думки багатьох африканських країн Джошуа Мапонга, зазначаючи, що А. Гітлер убив 2 мільйони білих людей і на цій підставі його номінували на найбільше зло у світі, натомість король Бельгії Леопольд убив 20 мільйонів африканців Конго і залишився взірцем цивілізованості, етики й етикету. В такому разі маємо справу навіть не з подвійними стандартами, а з чимось безнадійно гіршим.

Курйозно й гротескно, що з часів започаткування мегатренду BLM на Заході натужно практикується самоочищувальний катарсис під егідою перегляду ціннісної ієрархії, яка утворює імператив цивілізаційного стрижня Заходу (*Western Values: White Supremacy, Racism, Colonialism*), натомість в Україні усе ще

безроздільно домінує наратив "європейських цивілізаційних цінностей", з якими Україна або "генетично споріднена", або які вона виказує готовність засвоїти в максимально стислі терміни. То про яку, власне, ієрархію ціннісних координат у такому разі йдеться: про ту, що з 2020 року превалує в сфері публічної активності Заходу, чи про ту, яку українські медіа культивують для внутрішнього споживання?

Це підозріло нагадує паралельну реальність у стилі "Колгоспу тварин" Дж. Орвелла. Така реальність має безліч переваг, а комфортність і навіть ергономічність утворюють лише верхівку айсберга її профіцитних опцій. Проте ця реальність усе-таки доволі специфічна: тут кореляції з фактичним статус-кво в дещо ширшому (не кажучи вже в глобальному) контексті не лише недоречні – вони загагом неприпустимі й жорстко табуйовані; тут здійснюється ретельна режисура всіх публічних і медійних "експромтів", а за словами "*для твого ж блага*" здебільшого приховано справжній підтекст – "*я знаю краще, тому слухай і мовчи*" [Orwell, 2000].

Як зауважив Н. Хомскі, ми живемо в іронічну епоху постколоніальної і неокolonіальної інверсії: ті народи й суспільства, які кілька десятиліть тому перебували під твердою п'ятою колоніалізму, сьогодні дуже пильно відстежують будь-які неокolonіальні недоречності, надаючи таким фактам максимального алармістського розголосу; натомість соціуми, історичний досвід яких містить "лайтову" версію колоніалізму, діють діаметрально протилежним способом – вони шукають для своєї шиї комфортну версію колоніального ярма.

Виразним утіленням останньої з наведених тенденцій може слугувати Україна сучасного формату: замість того, щоб ефективно конвертувати можливості, надані статусом державної незалежності, вона за будь-якої нагоди намагається позбутися "тягаря" суверенітету, отримавши навзаєм хоча б ефемерний зиск. Це мало чим відрізняється від сумного історичного досвіду народів Центральної Америки та Полінезії, які вимінювали в колонізаторів золото й дорогоцінні перлини на копійчані вироби з кольорового скла.

Політика – це завжди й насамперед мислення в певних категоріях; це світоглядний, аксіологічний, етичний та інший

автоматизм стереотипів, який екстраполюється на сферу суспільних реалій загалом і кризь призму прийняття управлінських рішень зокрема й насамперед. Якщо Україна не має на меті повторити в найдрібніших деталях трагедію народів Центральної Америки та Полінезії епохи колоніалізму, то варто оперативно подбати про деколонізацію свідомості: **мислення, яке функціонує під егідою неокolonіальної парадигми, автоматично запрограмує суспільний розвиток на принципи й результати функціонування країн третього світу.**

Коли Володимир Винниченко розпачливо констатував, що українську історію неможливо читати без брому, то він, безперечно, мав рацію. Проте він навіть близько не уявляв, які обсяги брому будуть потрібні під час підбиття підсумків неокolonіального тренду в політичній, академічній та масовій свідомості України.

Нашу сучасність можна коректно відрекомендувати гаслом "Ласкаво просимо в епоху консюмеризму": тут кожне явище і процес є товаром, наділеним відповідними споживчими якостями. Кожен товар також має певний термін придатності, вичерпання якого означає високі ризики його споживання з огляду на непередбачувані наслідки для споживача. Виникає запитання: чи не вичерпав товар під умовною назвою "Європа" своїх споживчих якостей і чи не потребує він утилізації або принаймні дуже обережного споживання під наглядом досвідчених лікарів-гастроентерологів?

Як відомо, ХІХ століття пройшло під егідою Великобританії і формування її імперії. Натомість ХХ століття вважається епохою США. Що стосується ХХІ століття, то абсолютна більшість аналітиків наполягають, що цей період буде епохою домінування Азії. От тільки Азія надзвичайно багатоманітна, а більшість її знакових країн перебувають у конфліктогенних взаєминах одна з одною, є політичними антиподами й геополітичними антагоністами, а іноді й проксі-силами зовнішніх гравців у статусі регіональних центрів сили і претендентів на статус *Superpower*. Принагідно зазначимо, що за станом на 2023 рік ВВП США становив \$26,900 трлн, а Індія все ще відчутно відставала від Китаю як за загальним показником ВВП (\$3,7 трлн проти \$19 трлн), так і за

рівнем ВВП на душу населення (\$2600 та \$13.000, відповідно). Однак основні мегатренди розвитку на боці Індії.

Звичайно, проблематика цивілізаційного вибору потребує розлогих і поліаспектних досліджень, однак, підбиваючи попередні підсумки, можна стверджувати, що, замість натужних спроб ототожнити себе з певною цивілізаційною тенденцією сучасності, **більшої уваги потребує власний цивілізаційний розвиток України**: якщо Україна забезпечить собі повноцінний цивілізаційний розвиток, то питання цивілізаційної ідентифікації буде зайвим, а якщо ми не володітимемо виразною *цивілізаційною ідентичністю*, то *цивілізаційна ідентифікація* не зможе компенсувати відсутність *цивілізаційної ідентичності*.

Як слушно зазначав К.-Г. Юнг, краще бути зрячим у своїй темряві, ніж осліпнути від чужого світла. Політико-управлінській вертикалі України і значною мірою академічній думці нашої країни потрібно, врешті-решт, твердо зятимити, що критичний аналіз – це *не загроза демократії, а інструмент її захисту*. Безперечно, наявність інструменту не гарантує успіху, бо кожен інструмент ще потребує вмілого, ефективного застосування; однак за відсутності інструменту очікуваний результат є неможливим у принципі, взагалі. Тому ми опинилися не перед дуже складним вибором.

Доцільність самодостатнього цивілізаційного проєкту України обумовлена не тим, що деякі з європейських цивілізаційних імперативів і атрибутів є небажаними для України, а тим, що ці імперативи й атрибути в багатьох випадках є суто декларативними – чимось на кшталт положень Будапештського меморандуму. На практиці ж часто з'ясовується, що такі імперативи й атрибути – це не більше ніж популістські абстракції, які насправді нічого не регламентують і не гарантують, а також нікого й ні до чого не зобов'язують. Сумний досвід України в сьогочасному кривавому протистоянні Росії доводить цю тезу неспростовно: для Європи Україна і українці – не більше ніж платіжний засіб, спосіб відкупитися. За таких обставин і надалі перебувати в полоні ілюзій не просто недоречно, а згубно й фатально.

Цей висновок посилюється ще двома істотними факторами: *по-перше*, бюрократичною заорганізованістю євроструктур, коли

принципові й нагальні рішення або взагалі неможливо прийняти, або вони приймаються занадто пізно і фактично втрачають своє значення; *по-друге*, об'єктивні реалії полягають у тому, що європейські країни дуже неоднорідні соціально-історично й ментально, а також мають значні розбіжності на рівні забезпечення національних інтересів, що одразу дається взнаки, коли виникають кризові ситуації.

Наприклад, низка нещодавніх військових переворотів у країнах зони Сахелю оголила кричущі факти економічного неоколоніалізму, внаслідок чого потенційно багатий Нігер упродовж десятиліть усе ще залишався однією з найбідніших країн світу. Ці кричущі факти вже стали предметом безпрецедентної критики Франції і Еммануеля Макрона з боку прем'єр-міністра Італії пані Джорджії Мелоні, яка не втомлюється повторювати, що цинічна політика Франції у Північній Африці призводить до лавиноподібного відтоку біженців з цього регіону на італійський острів Лампедуза, що лягає відчутним тягарем на бюджет Італії.

Суспільно-політична думка сприймає вербальну формулу "Росія – жандарм Європи" як ідеологічне кліше, однак суть справи клішованістю не обмежується й не вичерпується: російський експансіонізм упродовж щонайменше півтисячоліття перебуває у полоні психіатричних комплексів, пов'язаних із неспроможністю підкорити Європу: якщо колонізація Московією східних територій відбувалася без відчутного спротиву, то на західному театрі бойових дій північно-східний сусід України раз у раз зазнавав дошкульних поразок, а інколи Москва навіть була захоплена (зокрема, польською та французькою арміями).

Мізерними видатками на оборону після падіння Берлінського муру Європа фактично ігнорувала ці фантомні болі Росії, які вкарбовані в глибинах російського менталітету ледь не на генетичному рівні, а тому завжди перебувають у стадії високого рівня потенційної активації, для якої потрібне хоча б невеличке "вікно можливостей". Більше того: відсутність такого "вікна можливостей" не має значення, бо в його наявності масову свідомість Росії переконає безальтернативний пропагандистський і демагогічний наратив, функціональний алгоритм якого доведений до автоматизму.

Європа впродовж десятиліть розбещувала саму себе сподіваннями на американську безпекову парасольку. Напередодні розв'язаної Росією проти України повномасштабної війни в лютому 2024 року колективний Захід загалом (окрім США), а Європа зокрема, як важливий елемент глобальної системи безпеки і видатків на оборону справляли гнітюче враження [EU Made Simple, 2022]. Виразною ілюстрацією неналежного рівня видатків на оборону європейських членів НАТО може слугувати такий безпрецедентний факт, як невиконання станом на 2022 рік абсолютною більшістю членів Альянсу своїх фінансових зобов'язань перед цією безпековою структурою – зокрема, лише чверть країн НАТО дотримувалася взятих зобов'язань виділяти на спільну оборону не менш як 2% від свого ВВП. Якщо ж узяти до уваги, що до переліку відповідальних входять здебільшого невеличкі країни (на кшталт Латвії, Литви та Естонії), то це означає, що їхні навіть титанічні зусилля не в змозі істотно вплинути на загальну депресивну картину з фінансовим забезпеченням НАТО.

Максимально деморалізуючим є наочний приклад Німеччини – найбільшої за чисельністю населення європейської країни і найпотужнішої економіки ЄС, яка десятиліттями не вважала за потрібне виконувати взяті на себе зобов'язання відраховувати у військовий бюджет НАТО 2% від свого ВВП (внесок цієї країни коливався в межах 1–1,25% і лише в 2024 році нарешті сягнув тієї позначки, яка відповідає рівню вчисто взятих зобов'язань). Натомість Німеччина не шкодувала сотень мільярдів євро на експериментування із "зеленою енергетикою", не намагалася знизити ціни на російський газ, щороку чомно поповнюючи бюджет Росії на понад сотню мільярдів доларів, і її активність зовсім не простежувалася в питанні необхідності зниження рівня залежності від російського газу, диверсифікації імпорту газу до рівня 25% надходжень із одного зовнішнього джерела (саме таким є загальноновизнаний норматив, перевищення якого загрожує енергетичній безпеці кожної країни).

Наслідки такої "своєрідної" політики багатоманітні й показові. З огляду на ліміти обсягу дослідження, зупинимось на двох аспектах. Перший полягає в тому, що Німеччина, будучи найсильнішою і найбільш боездатною військовою потугою часів розпаду Варшав-

ського договору та СРСР, за станом на 2022 рік за цим критерієм відкотилася на позиції наприкінці першої десятки. Показовим є той факт, що на початку 2024 року Німеччина володіла лише однією механізованою бригадою оперативного розгортання. Специфіка цього рівня бойового розгортання полягає в спроможності вступити в бій упродовж 72 годин.

Тобто, якби Росія вирішила вторгнутися в Європу з території Білорусі і якби вона з якихось причин (а їх може бути чимало) "не помітила" польського спротиву, то на кордоні з Німеччиною її танкові дивізії зустрічала б лише одна німецька механізована бригада. Не виключено, що, з огляду на безпрецедентний силовий диспаритет, німецькі військові підрозділи вирішили б зустрічати російські танки не зі зброєю, а з квітами в руках, а аргументаційно "гнучка" німецька преса ентузіастично ідентифікувала б таку "нестандартну тактику ведення бойових дій" із чимось на кшталт "раціональної евристики і вишуканого прагматизму". За кращих обставин цей абсурдистський гротеск міг би бути предметом масштабних веселощів, але, на жаль, Україні зразка 2025 року не до сміху...

Між іншим, депресивний факт оперативної готовності лише однієї німецької механізованої бригади вже був предметом відвертих глузувань навіть партнерів Німеччини по НАТО, але схоже на те, що офіційний Бонн опанував секретами тефлонового ефекту (чи пак – ефекту лотоса) й навчився не перейматися з приводу саркастичних закидів.

Другим за значущістю наслідком ігнорування безпекових вимог щодо диверсифікації імпортованих енергоресурсів є показово квола реакція німецького істеблішменту на розв'язану Росією повномасштабну війну проти України, а рівень і своєчасність допомоги Україні зброєю взагалі може лягти в основу сценарію високорейтингової "мильної опери" трагікомедійного профілю. Потрібно було кільканадцять зустрічей у форматі Рамштайну, щоб гора нарешті народила мишу: Німеччина надала Україні кілька десятків (не тисяч, не сотень, а десятків!) танків "Леопард", а для повноти комічного ефекту вік наданих танків перевищував три десятиліття, тому вони підлягали або утилізації, або поглибленій модернізації. Оскільки утилізація передбачає витрату коштів, а

модернізація – ще більших коштів, то бюргерські хитрощі розуму німецького політикуму знайшли цілком передбачуваний вихід із цієї фрустраційної ситуації у форматі вчистої передачі Україні такої, з дозволу сказати, "зброї перемоги".

Утім, вишуканість комізму цим не вичерпалася: підстаркувати "Леопарди" було вирішено надіслати в Україну без динамічного захисту, що зробило їх легкою здобиччю навіть для посередньої протитанкової зброї росіян. Вірогідно, німецькі високопосадовці керувалися тим резонансом, що надані Україні танки в процесі ведення бойових дій повинні бути гарантовано утилізованими, аби – не приведи господи – вони не вціліли й не повернулися після війни в Німеччину на утилізацію.

Зумовленість такої "своєрідної" дипломатії Німеччини фактором російських енергоносіїв доволі прозора: німецькі можновладці не вважають за доцільне псувати стосунки із Росією як стратегічним партнером – так-так, **із Росією як стратегічним партнером, оскільки енергетична залежність на 35–40% (а ще зовсім недавно цей показник узагалі перевищував позначку 55%) автоматично означає, що Росія, а не Україна є стратегічним партнером Німеччини** – і жодні "сентименти" у вигляді війни в Україні, голоду в зоні Сахелю чи етнічних чисток у Сирії не в змозі поставити цей факт під сумнів.

Інша річ, цей факт незручний і дискомфортний у тому сенсі, що відверто й публічно визнавати його недоцільно з репутаційних міркувань, тому й маємо те, що маємо – з одного боку, безліч дипломатичних реверансів і бюрократичної сованини, а з іншого боку, танки, що неспроможні захистити самі себе, засоби протиповітряної оборони, які не в змозі прикрити навіть містамільйонники, а також 300 тисяч снарядів від країн-партнерів упродовж року на противагу трьом мільйонам снарядів російського оборонпрому. Як за таких обставин Україні здобути перемогу – запитання вочевидь недоречне; більш предметним і слухним є запитання щодо *ціни, яку Україна готова жертовно сплатити за стримування російської навали.*

Найгірше те, що така ціна не вичерпується борговими зобов'язаннями України, а є комплексною – тут і безповоротні

втрати людських життів, і безпрецедентні збитки для інфраструктури нашої країни, і химерні перспективи відновлення... І якщо в недалекому майбутньому щодо будь-якого з наведених аспектів ми не почуємо від наших партнерів уже звичних дипломатичних реверансів і бюрократичної сованини, то це виявиться приводом для найбільш приємного здивування за весь період новітньої історії України.

Виразним ілюстративним показником безпекової безвідповідальності Європи є той факт, що станом на 2024 рік **США фінансували НАТО майже на 70% (\$811 млрд)**, тоді як **сукупний внесок решти країн-членів НАТО становив лише 30% (\$363 млрд)**. І лише після ультимативних наполягань Дональда Трампа за результатами безпекового саміту в червні 2025 року в Гаазі країни НАТО взяли на себе зобов'язання до 2035 року підвищити рівень видатків на оборону до **5% ВВП: 3,5% – озброєння і техніка та 1,5% – інфраструктура, кібербезпека, енергетика**. Попередній нормативний показник, прийнятий у 2014 році, дорівнював 2%, однак навіть такі мізерні видатки виявилися "непідйомним тягарем" для багатьох членів НАТО – зокрема, Іспанія виділяла на потреби Альянсу лише 0,8% ВВП.

Ще в 2018 році Д. Трамп намагався пояснити партнерам по НАТО специфіку фактору глобальної присутності й партнерських зобов'язань США в різних регіонах світу: вона полягає в тому, що Сполучені Штати не можуть зосереджувати свої зусилля виключно на європейському безпековому просторі, а змушені розпошувати свої силові ресурси на найбільш чутливі й небезпечні за рівнем викликів проблемні кейси. Тому має відбутися **диверсифікація відповідальності НАТО за принципом зонування** – зокрема, США дистанціюються від "європейської зони відповідальності", зосереджуючи свої пріоритети зі стримування й протидії загрозам у Західній півкулі, в Індійсько-Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході. Загалом же сучасна воєнна доктрина США визначає своїм безальтернативним пріоритетом Тихоокеанський театр бойових дій.

З огляду на економічну та виробничу потужність Європи, ця частина світу – за логікою речей – не повинна входити до переліку проблемних кейсів, які потребують стаціонарної присутності

військових підрозділів США чи їх оперативного реагування: в абсолютній більшості випадків (окрім загроз Росії завдати ядерного удару) Європа має відповідати на виклики своїй безпеці самотужки. Більше того – подібно до США, вона покликана оперативно реагувати на проблемні виклики в інших регіонах світу способом надання своїх військових, фінансових та організаційних ресурсів.

На початку цього розділу йшлося про те, що *якби український соціум за станом на початок 2022 року був монолітно консолідований під егідою європейського цивілізаційного вибору, то Росія не наважилася б на агресію*. Наприкінці цього розділу в нас з'явилися підстави для аргументаційного доповнення, а саме: ***якби Європа за станом на початок 2022 року була монолітно консолідована в питанні підтримки України на достатньому рівні, то Росія не наважилася б на агресію***. Якщо за критерієм об'єктивності обидві тези перебувають на приблизно однаковому щаблі, то за критерієм праксеологічної значущості й визначальності друга теза має вочевидь більше значення, оскільки проєвропейську консолідованість України за результатами вдалої агресії Росія могла б без зайвих труднощів поставити під сумнів, а от консолідована підтримка Європи не підлягає спростуванню в принципі, бо результати такої підтримки вже були б утілені у фактичній перемозі України і якщо не в капітуляції Росії, то принаймні на підписанні мирної угоди на умовах України.

Стратегічна світоглядна перевага теперішньої ситуації для України пов'язана з тим, що після безлічі зволікань Європи з наданням допомоги нашій країні ми, висловлюючись фігурально, відрізали пуповину своїх зобов'язань перед Європою і озираємся на Європу. Так би мовити, *no mercy moments from post-war Ukraine*. **Віднині Європа для нас не є беззаперечним авторитетом. Можливо, ми для Європи є, але вочевидь не вона – для нас. Тому, як казав поет, "нехай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю"**.

Такий попередній вердикт є необхідною і достатньою підставою для побудови *моделі самодостатнього цивілізаційного проєкту України*, яка відштовхується від того, Україна як

цивілізаційне явище нараховує понад тисячу років, упродовж яких відбувалося еволюціонування і спадкоємнісне закріплення широкого діапазону цивілізаційних складових – зокрема, світоглядних, культурних, ментальних, ціннісних, моральних та інших. Ніхто – навіть серед геополітичних суперників України – не заперечує, що наш народ володіє всіма необхідними для повноцінного цивілізаційного проєкту духовними й символічними передумовами.

На жаль, цими передумовами успіх цивілізаційного проєкту не вичерпується, бо для такого успіху потрібні ще дві складові: належний матеріально-технічний супровід цивілізаційного будівництва та ефективна політико-управлінська вертикаль, яка коректно й своєчасно усвідомлює виклики й загрози, що виникають перед країною, а також формулює на ці виклики й загрози адекватні й, знову-таки, своєчасні відповіді.

Наведемо простий приклад, який ілюструє невідповідність означеним вимогам: навіть попри глобалізаційну взаємозумовленість господарсько-економічних процесів у сучасному світі політична економія оперує чіткими маркерами, недотримання яких ставить під загрозу економічний суверенітет країни, а відтак і її політичну суб'єктність як спроможність приймати рішення без озирання на зовнішні фактори впливу – наприклад, у визначальних сферах економіки критичним вважається залежність показників імпорту від одного зовнішнього джерела на понад 25%; натомість залежність України від Росії за показником імпорту газу впродовж усього часу з моменту набуття державної незалежності перевищувала 80%, а в окремі роки – навіть 90%. Чи могла Україна за таких обставин приймати суб'єктні, політично суверенні рішення щодо таких чутливих для Росії аспектів, як власний повноцінний цивілізаційний проєкт – питання риторичне, бо негативна відповідь на нього очевидна.

Таким чином, за станом на сьогодні цілком очевидні як наявні передумови для реалізації Україною самодостатнього цивілізаційного проєкту, так і ті недоліки й лакуни, без урахування й заповнення яких такий цивілізаційний проєкт є неможливим у принципі.

РОЗДІЛ 6.

ІДЕОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙНИ: "СИРА ЗОНА" МІЖ НАУКОЮ ТА ПРОПАГАНДОЮ

На брудному, обшарпаному пероні чоловік з елегантною фіалкою, пришитиленою до лацкана стильного кашемірового пальто, переконував неохайно вдягнених пасажирів, які очікували на прибуття поїзда третього класу, що життя прекрасне, прогрес неусувний і загалом усі ми буквально приречені на щастя.

Еріх Марія Ремарк

Проблемні лакуни ідеологічного аспекту російсько-української війни істотно зумовлені ідеологічною розмитістю та неоднорідністю ідеологічного забезпечення війни, під егідою якого функціонує сукупність різнопрофільного інструментарію, який можна позиціонувати як ідеологічний лише для потреб систематизаційної зручності. Така номінативна модальність є розширеною, а у вузькому змістовному розумінні вона є не тільки (а почасти й не стільки) **ідеологічною**, скільки **ідейною**, **теоретико-концептуальною**, **пропагандивною**, **демагогічною**, **постправдивою**, **маніпулятивною**, **навіювальною**, **нейромаркетинговою** тощо. Спільний ідеологічний знаменник тут виправданий тому й настільки, чому й наскільки кожна з наведених вузьких номінацій використовується **як ідеологічна, ідеологічним способом, для забезпечення ідеологічних потреб** [Bevir, 2002; Husserl, 2017].

Вислів англійською *"I have no idea"* українською означає "я не розумію, не маю поняття, мені важко збагнути, чому...". Це доволі показово й симптоматично. Не менш плідні аналогії притаманні етимологічній спорідненості **idea** та **ідеологія**. Тут треба розуміти, що **природа ідей універсальна, інваріантна й трансчасова**, а **способи, засоби й стилі їх вираження (зокрема, у формі ідеологій) є конкретно-історичними, соціокультурними й персоналізованими (особистісно навантаженими)**.

Війна – це завжди каталізатор докорінних змін у всіх сферах суспільної життєдіяльності. Кожна з таких змін виникає на рівні

ідеї її категоричної необхідності й лише після цього реалізує свій потенціал на рівні суспільно-політичних практик. Якщо *ідея* – це *первинна власність*, то її *матеріалізація, втілення на практиці* – це *вторинна власність*.

Історії людства відомо чимало ідей, яким був притаманний безпрецедентний рівень ефективності – наприклад, *ідея ісламу* ілюструє, як півтори тисячі неопітів упродовж кількох років поширили свій вплив на всю територію Аравії [OrangeNutshell, 2025]. На протилежному полюсі суспільно-політичної ефективності перебуває ідеологема пацифізму у форматі цілеспрямовано впроваджуваного в масову свідомість на глобальному рівні міфу (ілюзії) щодо "домінування імперативу гуманізму в XXI столітті", внаслідок чого виник вакуум реалістичного світосприйняття, який буквально провокував і мотивував ледь не кожного потенційного агресора скористатися такою кричущою неготовністю до війни потенційних її жертв.

Загалом же, висловлюючись терміном консюмеризму, можна продати ледь не будь-яку ідею, а війна та мир не є винятком із загального правила. При цьому ефективність такого продажу залежить від кваліфікаційного рівня продавців – аргументаційного супроводу ідеї, яка підлягає поширенню й популяризації. Наведена специфічна особливість пояснює поширеність феномену *паразиткування на ідеї* – її демагогічного використання для особистих, корпоративних, партійних та інших потреб.

Цей аспект додатково актуалізується в контексті все більшої уваги західних партнерів України до аргументаційного забезпечення політичним класом нашої країни потреб війни та миру. Точніше кажучи, йдеться про кричущий дефіцит як логічно стрункої аргументації, так і фахового компаративного аналізу альтернатив, дискурсу на принципах деліберативної демократії і загалом рятівної опції критичного мислення. Всі ці рефлексійні процедури в українських реаліях підміняються спримітивізованим *нарративом* (дослівно – *оповіддю*) єдиних інформаційних новин, психотерапевтична ефективність яких вичерпала себе ще в 2022 році. Тим не менше, в бюджеті України на 2026 рік статтею, яка отримує чи не найбільший відсотковий приріс видатків, є якраз

єдині інформаційні новини. Це викликає не надто приховане роздратування західних партнерів, якими, власне, соціально-гуманітарний сектор України фінансово забезпечується ледь не в повному обсязі.

Особливе невдоволення такою ситуацією виявляють Сполучені Штати, які з приходом до влади президента Д. Трампа скеровують пріоритетні зусилля на скорочення видатків на неефективні бюрократичні ланки і проекти, що не забезпечують потреби національних інтересів США. Не важко збагнути, що на цьому тлі "потьомкінські деревні" українських можновладців в інформаційній сфері призводять до ефекту, подібного до ідіосинкразії, яка, на жаль, за інерцією поширюється й на сприйняття України в цілому – мовляв, якщо країна демонструє безпорадність у питанні формування ефективної влади і належного контролю суспільством влади, то вона не відповідає фундаментальним канонам демократії, а отже, і не може розраховувати на повномасштабну підтримку й допомогу США [Colby, 2022].

Важко спростувати тезу про те, що "шляхи та ефективність розвитку соціуму не в останню чергу залежать від того, якими ідеологічними азимутами він послуговується. Спонукальна сила ідеологічних концептів, їхня спроможність ефективно охопити реальність і продукувати дієздатні, креативні та евристичні смисли істотним чином позначаються на динаміці історичних подій, визначаючи не лише їхню поступальність, виразність та ефективність, а й сам вектор розвитку, світоглядно-концептуальну парадигму становлення в часі та просторі" [Самчук, 2009, с. 788].

Загалом же варто погодитися з твердженням, що "наповнення людських відносин у натовпі різними ідеями робить його або „вичікуючим, слухаючим, маніфестуючим”, або „діючим” (Габріель Тард), або „танцюючим” (зводячи сутність діяльності до безцільного акціонізму – Герберт Блумер), або агресивним. Організація та ієрархізація натовпу, вибудовування в ньому внутрішніх зв'язків перетворює його у різновид корпорації – з відповідними стереотипічними, інтерпретаційними, ціннісними та іншими особливостями" [Лаврук, 2012, с. 29].

Ідеологія війни як ідеологічне забезпечення війни в епоху інформаційного суспільства латентно призводить до **війни**

ідеологій, у межах якої політична дійсність перетворюється на сферу поширення ідеологізованої інформації, а *інформаційна війна* постає невід'ємною складовою *війни загальної*. Йдеться про те, що Джудіт Батлер позначила концептом "фрейми війни", а саме: смислову й значеннєву призму, крізь яку пропонується сприймати війну [Батлер, 2016].

Така призма є очевидним, проте неухильним спрощенням багатоманітності реалій, пов'язаних із війною: оскільки їх практично неможливо викласти в повному обсязі, а крім того неможливо засвоїти індивідуальною свідомістю, то закономірно виникає потреба "смислової і значеннєвої каналізації уваги" у формі приділення уваги одним аспектам за рахунок ігнорування інших. У подібних випадках має значення об'єктивність і аргументованість запропонованої сітки смислових пріоритетів, а проблема здебільшого пов'язана з тим, що ініціатори фреймування взагалі не вважають за потрібне обґрунтовувати своє розуміння, що слід вважати об'єктивністю й аргументованістю у тих чи інших випадках фреймування.

Застосовуючи механізми ідеологічної постулативності, тенденційності й безапеляційності, їхні ініціатори покладаються на *ефект самоздійснюваних пророцтв*, коли накопичення певної критичної маси будь-якої інформації настільки ангажує масову свідомість нав'язуванням фреймом, що репрезентанти цієї свідомості починають мимоволі докладати пріоритетні зусилля для втілення на рівні суспільно-політичного праксису саме таких теоретичних моделей, наративів і значеннєвих преференцій, унаслідок чого підвищують вірогідність саме такого сценарію.

Однак треба враховувати, що ефект самоздійснюваних пророцтв володіє однією істотною специфічною особливістю: подібно до розпаду імперій, його практично неможливо передбачити у вузькому часовому діапазоні з огляду на складну системну взаємодію багатьох елементів, значущість і визначальність яких не є сталою, а зазнає динамічних змін під впливом безпрецедентної кількості факторів, що не піддаються коректному врахуванню. Крім того, прогностні моделі можуть бути лише вірогідними, хоча вищий відсотковий рівень прогнозу не означає, що на практиці він

матиме імплементаційні переваги перед моделлю з нижчими відсотковими показниками.

Між іншим, саме через ці причини прогнозований крах глобальних фінансових ринків із приблизно однаковою вірогідністю стосувався кожного з років у діапазоні від 2005 до 2016 року, а відбувся, як відомо, 2008 року. З огляду на наведені причини покладатися на ефект самоздійснюваних пророцтв у суспільно-політичній сфері надто авантюрно, щоб такі сподівання претендували на статус не лише достовірних, а й раціоморфних, реалістичних і прагматичних.

Основні інтерпретативні труднощі пов'язані зі змістовною аморфністю ідеології, з "*мерономією*, відповідно до якої сукупність класифікаційних ознак ідеології дуже далека від остаточності. Концепт ідеології відсилає до надзвичайно широкої (як у змістовному, так і у функціональному сенсі) сфери смислів, яких інтерпретують та репрезентують доволі гетерогенно. Більше того: часто лунають категоричні вердикти щодо недоцільності вживання самого поняття „ідеологія”, оскільки воно нібито відсилає до невизначеної або суперечливої сукупності смислів. Унаслідок відсутності понятійної демаркації смислова ефемерність ідеології набула епідемічного поширення" [Самчук, 2009, с. 9]. Часто це призводить до того, що "згадкою про ідеологію можна спотворити чи дискредитувати практично будь-який смисл" [Самчук, 2009, с. 12]. Е. Сутіч із цього приводу дотепно іронізував: "У мене – соціальна філософія, у Вас – політичні погляди, у нього – ідеологія" [Самчук, 2009, с. 16].

Смислова розлогість і варіативність закономірно призводить до розлогісті функціонально-іструментальних утілень, тому феноменологічно (тобто в принципі, за певних обставин) ідеологія може бути "політичним ученням, соціологічною теорією, програмою дій, глобальною стратегією, соціальним прогнозом, релігійною доктриною, нормативним кодексом тощо. В даному разі її характерними ознаками є *гіперідеологічність* (**прагнення охопити або проінтерпретувати якомога більшу кількість соціальної дійсності**), *феноменологічність* (приховування реальних витоків виникнення ідейних пріоритетів, спроба подати себе в „чистих”

категоріях), *міфологічність* (спрямованість на безпосереднє сприйняття ідеологічних норм, **прагнення підмінити собою реальність**)" [Самчук, 2009, с. 17].

Істотна генеалогічна вада й водночас інструментальна особливість ідеології пов'язана з тим, що "ідеологічний дискурс спрямований на досягнення не стільки *істини*, скільки *перемоги*. Як зауважив Фазіль Іскандер, небезпека полягає в тому, що в слова „перемога” часто відлунює „торжествуючий триумф дурнів”, а не задоволення від переконливості світоглядно-інтелектуальних результатів. Із *засобу* досягнення істини перемога непомітно перетворюється на мету – нібито на саму істину, хоча насправді маємо справу з класичною підробкою, фальсифікацією" [Самчук, 2009, с. 20].

Зазначена специфічна особливість ідеології прозора розкриває причину того, чому ідеологію "часто уподібнюють „фальшивим монетам” і відрекомендовують суспільно деструктивним атрибутом. Натомість деякі дослідники слушно привертають увагу до терапевтичного ресурсу ідеології, який інколи виявляється сумірним ефективному соціальному антидепресанту" [Самчук, 2009, с. 20].

У кожному разі коректне сприйняття ідеології передбачає усвідомлення того, що йдеться про інструмент, який не є суверенним у функціональному сенсі, а залежить від волі та кваліфікаційного рівня тих соціально-політичних суб'єктів, які використовують інструмент ідеології на практиці. Саме до цієї специфічної особливості привертає увагу професор маркетингу в Університеті Конкордія (Монреаль, Канада) С. Гад в алармістській книзі "Паразитичний розум: як інфекційні ідеї вбивають здоровий глузд" [Saad, 2020]. Один із провідних американських інтелектуалів "молодої хвилі" Б. Шапіро влучно ототожнив особливості ідеологічного паразитування сучасності з "фантомними війнами" [Shapiro, 2020a]. Зрештою, в наш час цей тематичний тренд є надзвичайно поширеним на Заході [D'Souza, 2020; Eatwell & Goodwin, 2018; Judis, 2016; Reno, 2019; Weaver, 2013].

Порівняльний аналіз секторальних переваг та недоліків (ризиків) ідеологічного супроводу політики має справу зі значними труднощами визначення сукупного балансу, оскільки переваги в

одних секторах застосування конкретних інтерпретативних моделей та аргументаційних підходів супроводжуються (чи навіть автоматично призводять) до недоліків в інших секторах, тому застосування ідеологічного інструментарію – це завжди питання конкретно-історичних пріоритетів та їх взаємопотенціуючої чи взаємопоглинаючої дії. Крім того, сукупний баланс переваг та недоліків апріорі не може бути **інваріантним** і **трансісторичним** з огляду на принцип розвитку соціокультурного стереотипізму світосприйняття: такий баланс завжди *конкретно-історичний*, орієнтований на потреби, вимоги, завдання і пріоритети поточної (тут-і-тепер) суспільно-політичної дійсності.

Уже традиційним є ототожнення ідеології з камерою обскуро: досягнення мети виразності зображення за посередництва оптичного інструменту камери обскури відбувається за рахунок перевернутого зображення – це коли зображуваний об'єкт опиняється в зворотній проєкції (висловлюючись терміном К. Маркса з "Німецької ідеології", "поставлений із ніг на голову"). Фахівці в галузі оптики та художнього зображення добре знають цю специфічну особливість, тому завжди враховують зазначений аспект на практиці. Натомість масова свідомість часто не робить такої "похибки на вітер", сприймаючи зображення за посередництва камери обскури за "чисту монету", внаслідок чого опиняється в полоні ілюзій, перетворюється на добровільного заручника фантазмів, які Д. Лукач та Л. Альтюсер позначали іронічним словосполученням "з точністю до навпаки".

Окрім уподібнення ідеології *камері обскури*, детально змальованій К. Марксом і Ф. Енгельсом у "Німецькій ідеології", ідеологію часто відрекомендовують різновидом *прокрастинації* як квазіінтелектуального захисного механізму відкладання на потім найголовнішого, а натомість – загострення уваги на другорядних аспектах, покликаних виправдати фактичну бездіяльність. Ця форма інтелектуальної девіації і психологічного збочення виразно змальовані еволюційною психологією (в особі насамперед професорів Торонтського університету Дж. Пітерсона і С. Пінкера).

В епоху постмодерну істотного поширення набула ідентифікація ідеології, висловлюючись терміном Ж. Бодріяра, із *симулятивною практикою*. Така корелятивна відповідність є подвійною:

з одного боку, вона неусувна (принаймні в конкретно-історичному форматі тут-і-тепер) з огляду на неспроможність досягти цільових орієнтирів несимулятивним способом; з іншого боку, симулятивна натужність є тим більшою, чим більшим є провалля між дійсним та належним у предметній сфері та в спроможності її оперативно оптимізувати.

Високий рейтинг популярності за станом на сьогодні зберігається за ототожненням ідеології з явищем, яке В. Парето позначив терміном *дериват* – тобто засіб раціоналізації, надання раціонального забарвлення тим аспектам, явищам і прийняттям рішень, які насправді є ірраціональними, волонтаристськими тощо. "На думку В. Парето, **значна частина соціальних дій не має нічого спільного з логікою**, а вчинки індивідів нерідко продиктовані прагненням **надати нераціональним діям видимості логічності**. Рушійною силою суспільного розвитку слугують нелогічні вчинки, в основі яких лежить комплекс спонукальних інстинктів, бажань та інтересів, які споконвічно притаманні людині й утворюють стійку психічну константу будь-якої людської дії". Цей комплекс В. Парето назвав "залишком" (*residue*). Людині генетично притаманна також потреба псевдологічного обґрунтування постфактуму своєї поведінки. Тому кожен нелогічний учинок обов'язково містить інтерпретації "залишків", які пояснюють і маскують їх. Ці елементи В. Парето назвав "похідними" (*derivazioni*)" [Левкулич, 2018, с. 54].

Одним із найбільш поширених недоліків, органічно притаманних ідеології як теоретичній формі суспільної свідомості, є *кlišованість* її вердиктів – у тому сенсі, що ідеологія не вважає за потрібне здійснювати глибоку рефлексію і ґрунтовний компаративний аналіз суспільно-політичної дійсності (зрештою, вона й не має в своєму розпорядженні інструментарію, необхідного для виконання таких функцій); тому й натомість вона спрощує картину світу за рахунок кліше, схем, мемів, які мають знакове, символічне, алегоричне і т. ін. смислове навантаження.

Що стосується символічного значення, то воно є пріоритетним для ідеології, але для нього потрібне доволі розлоге середовище історичних (кейсових) аналогій, які слугують живильним

грунтом для евристичних екстраполяцій. Якщо ж середовище історичних (кейсових) аналогій знекровлюється, розпорошується і втрачає свою значеннєву резонансність для суспільної свідомості, то маємо справу зі знаковим смисловим навантаженням ідеології, яке хоч і поступається символічному за критерієм світоглядної виразності та евристичної спонукальності, проте все ще володіє непоганим організаційним і мобілізаційним ефектом. Власне, знакове смислове навантаження ідеології здебільшого якраз і є втіленням ідеологічних кліше.

Слід зазначити, що один і той же ідеологічний продукт може бути як утіленням ідеологічного кліше, так і слугувати відображенням чогось символічно об'ємного, глибшого й значно більш повчального, ніж плаский і площинний ідеологічний знак. Наприклад, вислів Рональда Рейгана про Радянський Союз як Імперію зла ввійшов у свідомість мешканців СРСР як класичне ідеологічне кліше, функціональне навантаження якого пов'язане з необхідністю психо-соматичної схематизації в свідомості пересічного громадянина США Радянського Союзу як ідеологічного (світопорядкового, геополітичного) антипода й антагоніста Заходу.

Чи мала право на існування ця версія функціонального покликання концепта Імперія зла? Безперечно. Проте виконанням такої функції наведена термінологічна конструкція не вичерпувалася, бо за нею стоїть респектабельний досвід євангелічної, протестантської та іудейської традицій – зокрема, їхніх етичних та аксіологічних складових. Цей досвід робив клішований формат сприйняття лише "обмеженою опцією для тих, хто обмежений в інтелектуальних ресурсах". А та частина суспільства, яка спроможна й бажає мислити, отримала до своїх послуг розлогий діапазон порівняльного аналізу і світоглядних дилем, що потребують копіткої розумової та духовної праці.

Внесок Ханни Арендт в такий інтелектуалоємний формат ідеологічного маркування Зла був хоч і не визначальним, проте ілюстративно переконливим та історичним свіжим, що слугувало додатковим бонусом для його переконливості та довіри до нього. Йдеться, зокрема, про книгу "Ейхман в Єрусалимі: звіт про тривіальність Зла" [Arendt, 2006], яка вийшла друком у 1963 році –

через півтора року після того, як Арендт у статусі репортерки американського тижневика "The New Yorker" була присутня на судовому процесі над А. Ейхманом – оберштурмбанфюрером СС, який був наділений повноваженнями "остаточно закрити єврейське питання".

Х. Арендт зауважила прикметну особливість: Абсолютне Зло не обов'язково є імперативною ознакою осіб, безнадійно збочених в етичному сенсі – такий тип зла цілком може втілюватися у відповідальній, працюючій людині, яка вміє цінувати природу та мистецтво, альтруїстично допомагає незнайомцям і володіє гіпертрофованим почуттям обов'язку. Не випадково адвокат А. Ейхмана патетично промовляв у своєму заключному слові: ви хочете відправити на плаху зразкового громадянина й людину, готову пожертвувати собою задля педантичного виконання своїх посадових обов'язків (йшлося про відмову Адольфа Ейхмана виконати розпорядження Генріха Гімлера щодо призупинки винищення євреїв будапештського гетто: Г. Гімлер пішов на такий крок в надії зберегти останню можливість для політичної торгівлі з країнами Заходу, а А. Ейхман вважав його розпорядження документально й процедурно некоректним, тому принципово й непохитно продовжував відправляти євреїв у газові камери – Інквізиція працює з вогником...).

Разом із тим треба розуміти, що **ідеологічна клішованість (безвідносно до того, йдеться про Імперію зла, Абсолютне Зло чи про будь-що інше) не є спотворенням реалій об'єктивної дійсності: вона постає лише їхнім функціональним спрощенням, намаганням пристосувати концептуальний наголос до специфіки сприйняття масовою свідомістю.** Наприклад, вислів "Росія – жандарм Європи" з'явився як ідеологічне кліше ще в середині XIX століття і мав дуже просте, наочне й зрозуміле буквальне смислове навантаження. Навіть у наші часи, коли змістовна невідповідність цієї формули реаліям об'єктивної суспільно-політичної дійсності ні в кого не викликає сумнівів, таке ідеологічне кліше і надалі успішно функціонує, слугуючи своєрідною пересторогою легковажного сприйняття Росії та її справжніх намірів.

З огляду на труднощі аргументаційного забезпечення, реалії війни призводять до численних "акробатичних етюдів" і "перевзувань у повітрі" в сфері ідеологічного забезпечення панівних пропагандистських наративів. І це не є чимось алогічним чи екстраординарним: будучи радикальним засобом виявлення неефективності в різних сферах суспільно-політичної життєдіяльності, війна об'єктивно й закономірно призводить до перегляду ідеологічних меседжів, які виявили недостатній рівень артикуляційного й навіювального впливу. Принагідно зазначимо, що такий перегляд в умовах війни (зрештою, як і інших драматичних викликів) відбувається доволі оперативно – інколи ледве не в онлайн режимі. Це рішуче дисонує з періодом розміреного етапу суспільно-політичного буття, коли неефективні ідеологічні наративи можуть собі дозволити розкіш функціонувати в сфері суспільної свідомості роками й навіть десятиліттями, ліниво паразитуючи на ресурсних можливостях демагогії, популізму, критеріального релятивізму й смислової розмитості.

За умов і обставин російсько-української війни вістря дослідницьких зусиль закономірно концентрується довкола двох ключових аспектів: *по-перше*, аналізу функціонально-інструментальної ефективності українського ідеологічного супроводу протистояння Росії; *по-друге*, аргументаційної специфіки такого супроводу за різними цільовими аудиторіями – для внутрішніх та зовнішніх споживачів, для спеціалізованої та масової свідомості й т. ін. На окрему увагу заслуговує аспект ризиків суміщення в межах єдиного інформаційного поля меседжів для різних цільових аудиторій, оскільки в багатьох випадках маємо справу не із взаємодоповнювальним, а із взаємопоглинальним ефектом і дезорієнтацією та деморалізацією всіх цільових кластерів. Цей тематичний профіль має довершувати авторська концептуалізація своєрідної ідеальної моделі ідеологічного супроводу протистояння Росії – як принципів генерування цієї моделі, так і тематичних відгалужень, яким притаманний найвищий індекс ефективності.

Попри кепські фактичні результати війни її інтерпретація як перемоги з посиланням на "корекцію динаміки ринку" є апріорі безальтернативною умовою виживання влади, легітимації її подальших повноважень. Ілюстративно доречним тут є застосування

методу аналогій і екстраполяцій, відповідно до якого ідеологія війни (чи пак – ідеологія під час війни) коректно уподібнюється *продажу великого майнового комплексу*, здійснюваного уповноваженою структурою відповідного профілю (функції такої структури цього разу виконує офіційна влада). Гонорар цієї структури безпосередньо залежить від ефективності й результативності продажу, а саме: чим кращі результати – тим вищий рівень преміальних.

Утім, ця рамкова причинно-наслідкова залежність не охоплює всієї сукупності факторів, що визначають обсяг преміальних, адже йдеться про ситуацію гнучких контрактних умов, за яких попередні цільові орієнтири щодо конкретних показників за результатами продажу можуть переглядатися внаслідок так званої *корекції динаміки ринку*. Йдеться про те, що структура, уповноважена здійснювати продаж, може пояснити нижчі від очікуваних результати продажу безліччю значущих контекстуальних факторів впливів – від сезонної специфіки й до стагнації ринку, яка нібито набуває ознак посилюваного тренду, тому продаж навіть за попередньо неприйнятну ціну виявиться раціональним, вигідним і доцільним, позаяк в оглядовій перспективі ціновим параметрам буде притаманна виразна тенденція до зниження.

Якщо застосувати механізм реверсної прив'язки щойно застосованої теоретико-методологічної аналогії до суспільно-політичних реалій, окреслених війною Росії проти України, то матимемо такі змістовні паралелі (відповідності): великим майновим комплексом, який підлягає продажу, є війна як така (в усій повноті й сукупності її обставин, факторів і особливостей), а негативний тренд корекції динаміки ринку в кожній зі сторін конфлікту є приблизно однаковим – нібито об'єктивне посилення візаві чи його спроможність до тривалої війни на виснаження. За такої системи аргументаційних (*de facto* політтехнологічних) координат навіть фактичний програш у війні можна відрекомендувати як результат, що є оптимальним (*maximum maximorum*) за наявних обставин.

Така аргументаційна еквілібристика дозволяє зберегти репутаційне обличчя перед внутрішнім споживачем інформаційного продукту. Досягається ж мета цієї еквілібристики за рахунок

залучення різних засобів – насамперед за допомогою формування на рівні масової свідомості своєрідної *паралельної реальності* та *цілеспрямованого спотворення уявлень про реальність* способом насамперед *dezінформації*. Тут доречні асоціативні паралелі з маніпуляціями фокусника, функція асистентів якого полягає в тому, щоб зосереджувати увагу публіки на другорядних аспектах і за рахунок такого, висловлюючись сленгом з англійської "*red herring*" (буквально "червоного оселедця", а фактично *dezінформації у формі відволікального маневру*), забезпечити фокуснику можливість здійснити шахрайську підміну, яку публіка не зможе коректно ідентифікувати, бо її увага прикута до інших аспектів.

Аспект тривіальності Зла, актуалізований Х. Арендт, здійснив реновацію одного з ключових запитань теорії політики, а саме: яку війну вважати справедливою і етично виправданою? Труднощі формулювання категоричної відповіді зумовлені значною кількістю контекстів і підтекстів, які надають ледь не кожній відповіді амбівалентних, двозначних ознак. Фундаментальна проблема пов'язана з тим, що, як влучно зауважив А. де Сент-Екзюпері, що кожна війна означає **неухильність жертв, яких завжди виявляється значно більше, ніж ворогів**. Саме в цьому – *принципово невикорінюваний антигуманізм кожної війни*.

Ще одним підтвердженням генеалогічного антигуманізму війни є посилення ксенофобії і сегрегації практично в усіх життєдіяльнісних сферах суспільства – політичній, інформаційно-комунікативній, соціально-економічній тощо. Опосередковано про антигуманізм також свідчить поширений факт, відповідно до якого, коли війна закінчується, то майже ніхто не може згадати, як, чому й навіщо вона почалася. Антигуманною є типова для війни дилема Франкенштейна, яка зводиться до формули: ворог мого ворога – мій друг. Вади антигуманізму притаманні й функціональній амбівалентності історичної пам'яті, сформованої на підставі воєн: окрім очевидного позитиву цієї предметній сфері доводиться мати справу з фантомними болями й прожектерськими фантазмами, які є доволі сумнівними з міркувань наукової достовірності й верифікації.

І, звичайно ж, далеким від канонів гуманізму є неписані правила стосовно того, хто і чому повинен "виконувати свій обов'язок перед суспільством і державою". Окрім того, що зазначений аспект створює невичерпні можливості для плідних і далекосяжних роздумів, він, на жаль, також мимоволі виконує функцію грандіозного деморалізуючого фактору, який відчутно знекровлює національний солідаризм, а це – чи не основний фактор для протреб успішного протистояння ворогу під час повномасштабної війни. Для ілюстрації такої дослідницької оптики показовою є вірусність відео з похорон чергового загиблого в протистоянні Росії: у промові до рідних і близьких бійця священник із неприхованою гіркотою визнав, що **країні, яка функціонує на принципах "бідним – воювати, а багатим – панувати", важко розраховувати на перемогу в протистоянні сильному ворогу** [Інсайдер, 2025]. Неймовірно, проте факт: автор жодного (!) із понад двох мільйонів переглядів не поставив під сумнів вердикт священника.

РОЗДІЛ 7.

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ВОРОГА:
ЧИ Є ПРАВИЛА В ГРІ БЕЗ ПРАВИЛ?

*Може й справді – нехай так і буде!
Та сміються ж з України сторонні люди!...*

Тарас Шевченко

Латентна антигуманістична складова ідейно-ідеологічного супроводу практично кожної воєнної кампанії не вичерпується наведеними вище проблемними кейсами й тематичними відгалуженнями. Основна й практично невикорінювана особливість будь-якої війни пов'язана з індоктринаційними в своїй основі механізмами розлюднення, нав'язуваними різним способом суспільній свідомості. Внутрішня логіка мети розлюднення доволі проста: як переконливо ілюстрував М. Фуко, сповнений праведної ненависті до ворога (а це – одна з типових ознак розлюднення) солдат і загалом член суспільства є слухняним і значно більш надійним інструментом для владної вертикалі, аніж той, хто на кожному кроці відволікає себе та інших "недоречними" запитаннями щодо доцільності застосування тих чи інших засобів, відповідальності посадових осіб за некомпетентність і т. ін.

Між іншим, легендарна формула "війна все спíše" стосується передовсім і насамперед аспектів дегуманізації і розлюднення, оскільки сама собою війна нічого не списує – списують громадяни воюючих сторін: їхні деформовані антигуманістичним пресингом ієрархії смислів і значень підштовхують спочатку до хибного світосприйняття й побудови неадекватної картини світу, а згодом – і до збоченої ієрархії значущості, в межах якої гіпертрофованого значення набувають другорядні аспекти, а визначальні проблемні виклики перетворюються на *blind spot* (тобто *сліпі плями*), яких або взагалі не помічають, або яким не надають належного значення.

На рівні суспільно-політичної практики загалом і перспектив протистояння ворогу під час війни зокрема це набуває вкрай

негативних і навіть фатальних наслідків для дегуманізованого й розлюдненого соціуму. Також потрібно мати на увазі, що абсолютній більшості випадків формування та подальше використання, застосування, залучення й експлуатування фобій найрізноманітнішого ґатунку та демонізації ворога відбувається з метою забезпечення не *загальнонаціональних*, а *особистих, корпоративних, партійних* і т. п. інтересів.

Як слушно зазначає з цього приводу А. Гоцалюк, смислове й психо-соматичне навантаження постправди істотно обумовлене тим, що вона "є своєрідною скринькою Пандори, яка запускає механізм дії небезпечного патогенного фактору для будь-якого типу буття – індивідуального, корпоративного, національного, глобального. Феномен використання постправди „під егідою” демократії і „для потреб” демократії пов’язаний виключно із намірами отримати ситуативні, тактичні й кон’юнктурні переваги, які в стратегічному сенсі призводять до безпрецедентних негативних наслідків, з якими отримані ситуативні переваги не йдуть у жодне порівняння. Ще одна характерна особливість пов’язана з тим, що переваги є ситуативними (індивідуальними, груповими, корпоративними, партійними тощо), а недоліки – завжди загально-суспільними і глобальними" [Гоцалюк, 2024, с. 15].

Брехня, яку багато разів повторили, починає здаватися *правдою*. Вже традиційно цей вислів приписують Гебельсівській пропаганді та Й. Гебельсу особисто, хоча насправді йдеться про англійську політичну технологію часів Першої світової війни, яка мала на меті *дегуманізувати ворога* (Німеччину) в очах британського населення. У 1920-х Великобританія це визнала й навіть принесла вибачення Німеччині. Втім, це не завадило в часи вже Другої світової війни звинуватити Німеччину та Й. Гебельса в своїх колишніх політтехнологічних гріхах.

Г. Стайн належить авторство гіркої іронії: ймовірно, правда, врешті-решт, зробить нас вільними, але спочатку вона доведе нас до сказу. Це пояснює феноменальну привабливість постправди як інформаційно-комунікативного засобу. В наш час постправда посідає особливе місце серед риторичних технік і маніпулятивних інструментів: вона виконує функцію каналізації ілюзій, зон

комфорту та карго-культів. Підступність інструментарію постправди, який у наш час набуває вірусного поширення, зумовлена тим, що це "новини, які приносять насолоду: „все-таки світ такий, який я хочу". Це не є класичною брехнею – це новий режим істини, притаманний ХХІ століттю режим функціонування смислів і значень. Ще одна властивість постправди полягає в тому, що вона виготовляється партиципаторно. Якщо брехня здебільшого індивідуальна, то постправда завжди надіндивідуальна – групова, корпоративна. Разом із тим вона не претендує на безроздільне домінування й тотальне підпорядкування собі всього масиву суспільної і масової свідомості – їй достатньо володіти статусом „першої серед рівних". Це інформація, в яку споживач хоче вірити" [Петренко, 2024, с. 252].

Що ж стосується "новин, які приносять насолоду", то тут усім і кожному, хто спромігся пережити фазу інфантильності, треба визначитися з пріоритетами, а саме: що важливіше – політкоректність чи фактична достовірність? І, звичайно ж, не варто забувати попередження представників американської політологічної та діабетичної асоціації: *too much sugar is bad for you* (тобто надмірне споживання цукру може мати негативні наслідки).

Проблемне вістря пов'язане навіть не з тим, що "істотною атрибутивною ознакою постправди є ігнорування значущих фактів і альтернативних версій" [Гурківська, 2022, с. 65] – значно більший депресивний і деморалізаційний вплив справляє обґрунтований висновок стосовно того, що "в епоху постмодерну постправда перетворилася на ефективний інструмент здобуття й утримання (відтворення) влади способом навіювання таких уявлень про дійсність, котрі насправді істотно відрізняються як від загальної картини дійсності в цілому, так і від її профільних елементів зокрема" [Гурківська, 2022, с. 65]. Бо якщо постправда справді наділена всіма ознаками ефективного інструменту здобуття й утримання влади, то чи варто розраховувати на те, що політико-управлінська вертикаль добровільно відмовиться від курки, яка несе їй (ні, не суспільству, а саме їй!) золоті яйця? Запитання вочевидь риторичне.

Істотний проблемний аспект пов'язаний із тим, що дегуманізація як принципова неспроможність бачити в своєму візаві людину й розлюднення як культивування ненависті часто виконують функцію прологу, початкової фази сегрегації і геноциду. Наступну (принагідно зауважимо – цілком закономірну) фазу можна проілюструвати словами Й. Гебельса, який у середині лютого 1943 року звернувся в Берлінському палаці спорту до політичної, військової та бізнесової еліти Рейху зі словами: "Я запитую вас уперше, вдруге, втретє і востаннє: **ви хочете тотальної війни – більш тотальної і радикальної, ніж ви можете її собі уявити?!**" І натовп зі скаженою ейфорією викрикнув "Так!!!" [Caliber Az, 2023].

Дегуманізація ворога як цільовий пріоритет досягається насамперед і в основному засобами дезінформації та пропаганди. Цим аспектом без докорів сумління зловживають навіть країни й політичні режими, які позиціонують себе вітриною демократії. Але історії людства відомі чимало прикладів неоднозначних рішень і причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, у травні 1939 року А. Гітлер відіслав до США на пароплаві "Сент-Луїс" близько тисячі євреїв, однак президент Рузвельт видав розпорядження, яке забороняло цьому плавзасобу навіть пришвартуватися до американських берегів, тому пароплав змінив курс на Кубу, проте Рузвельт наполіг, щоб Батиста вчинив аналогічно – врешті-решт пароплав був змушений повернутися до Німеччини, після чого А. Гітлер отримав опосередковане підтвердження того, що знищення його режимом євреїв залишиться без належної відповіді. Вижити вдалося лише тим пасажиром "Сент-Луїсу", які на зворотному шляху вирішили зійти на берег у Британії, решта ж була знищена після повернення в порт Гамбурга. Цей рейс увійшов в історію під назвою "плавання приречених".

Резонансне новітнє дослідження "Нейрополітика: архітектура політичної свідомості" аргументовано доводить, що перетин нейронауки, політичної психології, поведінкової економіки та когнітивної науки є одним із найбільш перспективних напрямів сучасних досліджень у галузі соціальних наук, адже йдеться про сферу знань, котра з'ясує, як людський мозок обробляє, оцінює

та реагує на політичну інформацію, ідеології та прийняття рішень [Florin, 2025]. Автор переконливо ілюструє, що донедавна вивчення політичної поведінки базувалося переважно на опитуваннях і спостереженнях за поведінкою, а залучення технологій нейровізуалізації відкрило безпрецедентні можливості для вивчення *нейронних корелят політичного мислення*.

Чим є політична свідомість – емерджентною властивістю нейронних мереж чи унікальною формою ментальної організації, яка виходить за межі своїх нейробіологічних субстратів? Щораз більшого значення набуває модель, спрямована на розуміння того, як люди обробляють політичні стимули на кшталт облич кандидатів та політичних заяв, використовуючи емоційну та когнітивну системи мозку. Йдеться про нову симбіотичну сферу знань, котра вибудовує інтегративні модель того, як люди приймають політичні рішення і що є визначальним для політичних уподобань.

Предметне оперування нейронними корелятами політичного мислення істотно актуалізується в контексті поширення інструментарію психологічної війни (*Psychological warfare, PSYWAR*) та проведення психологічних операцій (*psychological operations, PsyOp*). Психовійни мають, з *одного боку*, демонізувати ворога і надати йому принципово нелюдських (демонічних, варварських, тваринних, садистських, непрофільних тощо) ознак, а, з *іншого боку*, деморалізувати ворога, зламати його волю до дієвого протистояння і таким способом зробити легкою здобиччу.

Варто визнати, що бізнес-модель, вибудована на продажу страху й ненависті, є чи не найбільш цинічною в історії людства. Що ж стосується типової для нашого сьогодення системи життєдіяльнісних координат акцентованого розлюднення (демонізації) ворога, то в її силовому полі вкрай непросто збагнути, чим є (чи може бути) війна без ненависті – ідеальною моделлю, вірогідною реальністю чи класичною ілюзією?

Принагідно зазначимо, що прогресуюча дегуманізація ворога і розлюднення геополітичного та цивілізаційного візаві набули безроздільного статусу в межах повномасштабної агресії Росії проти України не випадково: такий стан речей мотивувало споконвічне протистояння українського народу зазіханням

Московщини, яке давно набуло архетипічних ознак, перейшло в сферу глибинної ментальності й підсвідомості. Показово, що в російській масовій свідомості ці архетипи вкарбовані навіть виразніше, ніж в українській. Це – наслідок історичної специфіки ХХ століття, коли мільйони українців заплатили життям за виразність свого етнонаціонального самоусвідомлення, а імперське самоусвідомлення росіян перебувало під надійним захистом держави (спочатку царської, а потім і радянської), оскільки вважалася становим хребтом цих держав, їхнього політичного кредо та ідеологічної маніфестованості.

Принциповість протистояння українців та росіян упродовж кількох попередніх століть раз у раз набувала екзистенційного підтексту – в тому сенсі, що наслідки такого протистояння визначали саму перспективу існування цих етнонаціональних середовищ: без України і українців Росія не могла розраховувати на статус повноцінної імперії, а завжди була приречена на образливе для неї реноме *недоімперії*; натомість українці добре розуміли, що справжньою ціною входження в "сім'ю братніх народів" є випікання розпеченим залізом усього, що хоча б віддалено асоціюється з українським цивілізаційним фактором, українською ментальністю, українською тожсамістю тощо. Тому непоступливість у протистоянні часто сягала пекельних меж.

Утім, заради історичної справедливості й достовірності треба визнати, що запеклість росіян була все-таки вищою за непоступливість українців. І цьому є цілком природне пояснення: росіяни тривіально могли собі дозволити нелюдські тортури й різанину з позицій сильного, а українці з позицій слабшого часто поклалися на комфортні ілюзії, за які щоразу доводилося платити подвійною кров'ю. Показовим є приклад тих менш ніж двох років, упродовж яких Західна Україна перебувала в складі СРСР перед початком Другої світової війни: тоді Кремль репресував (переважно у формі розстрілів) 90% членського складу Комуністичної партії Західної України. Зауважте: йдеться не про "дрібнобуржуазні, куркульські та націоналістичні елементи", а про тих, хто, ризикуючи власним життям, упродовж 1930-х надавав

емісарам Кремля всю інформацію, необхідну для вторгнення "совітів" [Tais, 2025].

За іронією, члени Комуністичної партії Західної України (КпЗУ) були знищені не поляками, яким на той час належали ці території, як, зрештою, і не українськими націоналістами, які всіляко намагалися забезпечити "єдність національних рядів як необхідну передумову ефективного спротиву будь-яким загарбникам": західноукраїнські комуністи були закатовані комуністами радянськими на підставі підозри стосовно того, що поєднання слів "західноукраїнські" та "комуністи" – це оксюморон, поєднання непоєднуваного, той абсурд, який підлягає викоріненню за допомогою кулі, багнета чи вагона в Сибір (це якщо пощастить). На підставі цього прикладного кейса спрогнозувати ставлення комуністичної Росії до інших категорій населення Західної України не становить великих труднощів.

Немає сенсу розбирати на мікрони абсурдизм імперської пропаганди Росії та кричущі ідеологічні дисбаланси ідеології північно-східного сусіда України. Єдине, що варте уваги, – це не розвінчування оновлених рейтингів ідеологічних пріоритетів Кремля, а знання фактичного стану речей. Чому? Та хоча б тому, що саме цей фактичний стан речей робить нас тими, ким ми є. Отже, найбільш поширеним пропагандивно-ідеологічним закидом Росії є "співробітництво бандерівців із гітлерівцями". Насправді ОУН (б), тобто бандерівці, були найбільш дистанційованою від гітлерівців частиною українського націоналістичного руху. Принагідно зазначимо, що спецпідрозділ УПА ліквідував отамана Бульбу-Боровця та його найближче оточення саме за співпрацю з гітлерівцями (хоча отаман доволі переконливо аргументував тактичну доцільність такої співпраці "необхідністю ефективного протистояння спільному ворогу, а за відсутності військової допомоги німців така ефективність є ілюзійною").

Зрештою, отаман Бульба-Боровець заслуговує на те, щоб про нього згадати дещо розлогіше. Отже, активну антирадянську діяльність він розпочав на Волині (північ сучасної Рівненщини) в 1940 році – зокрема, "створював повстанські загони і вчиняв диверсійні акти проти Червоної Армії, збирав детальну інформацію

про оборонні споруди більшовиків, вів агітацію проти мобілізації українців до Червоної Армії. Вже влітку 1941 року підрозділи Боровця здійснили масштабні диверсійні акти на Житомирщині, Київщині та Чернігівщині. У 1942 році Боровцем була створена Українська Повстанська Армія – Поліська Січ. У містечку Сарни він організував поліцейську школу, яка за функціональною спрямованістю мала ознаки спеціального карального підрозділу" [Лаврук, 2015b, с. 376].

Однак у своїх донесеннях військово-політичному керівництву Німеччини контррозвідка цієї країни раз у раз зазначала "ситуативність" і "вимушений характер" взаємодії "бульбівців" із гітлерівцями – мовляв, за інших умов і обставин (зокрема, в разі набуття значної ресурсної сили) прихильники Бульби-Боровця в кращому для Німеччини разі рішуче дистанціюються від неї, а в гіршому – перейдуть до тотального протистояння. Через це керівництво Німеччини вважало оптимальною стратегією взаємодії з підрозділами "бульбівців" на принципах "оптимальної достатності".

На практиці евфемізм "оптимальної достатності" розшифровувався й імплементувався так: "Після того, як на прохання Боровця до абверівського командування щодо прийняття його загонів на воєнно-продовольче забезпечення німці відповіли відмовою, активність „бульбівців” пішла на спад: частина перейшла на службу в німецько-українську поліцію, а решта розійшлась по хатах. Але як тільки в тилу німців на півночі України і на півдні Білорусі радянські спецслужби організували потужний партизанський рух, Абвер згадав про підрозділи Боровця, якому було запропоновано створити спеціальний поліцейський загін, що буде повністю забезпечений гітлерівцями і вестиме боротьбу виключно з радянськими партизанами" [Лаврук, 2015b, с. 376].

Другим за рейтингом вживаності звинуваченням радянського офіціозу на адресу українського самостійницького руху часів Другої світової війни була участь українців у військах СС. При цьому на периферії уваги чомусь завжди залишався той беззаперечний факт, що на боці А. Гітлера воювали також російські військові формування, найпотужнішим з-поміж яких була РОА – Русская освободительная армия, керована колишнім

генерал-лейтенантом РККА А. Власовим. "Симптоматично, що на боці Німеччини і СРСР воювала приблизно однакова кількість представників балтійських народів. Зокрема, у військах СС та в Червоній Армії було по одному Латиському корпусу з двох дивізій. Спроби створення національних урядів Литви, Латвії та Естонії в 1941 році нацисти жорстко придушили, а національні гасла почали проголошувати лише наприкінці війни з тактичною метою – використання мобілізаційного потенціалу підкорених народів" [Лаврук, 2015b, с. 377].

З цього приводу варто навести доволі показовий факт: Нюрнберзький трибунал засудив СС як злочинну організацію, але добровольці військ СС з "ненімецьких" народів есесівцями не вважалися – зрештою, їм у цьому відмовив навіть рейхсфюрер СС Г. Гімлер, який недвозначно констатував: "Ми не дозволимо неарійцям носити дороге для нас звання СС-ман", – сказав він, виправдавши таким способом намір західних союзників СРСР не видавати НКВС полонених балтійських добровольців [Коментарі, 2010, с. 21].

А що стосується рішення про формування есесівських частин з населення окупованих гітлерівцями країн, то воно "було прийняте Гітлером 18 грудня 1942 року. Фюрер погодився з ідеєю Г. Гімлера про доцільність створення загальноєвропейських військ СС. Спочатку були створені есесівські частини з данців та фламандців, голландців та валлонів, босняків та арабів, а згодом – з латишів, естонців та українців. Гітлер дав дозвіл на формування 14-ї дивізії „Галичина” у квітні 1943 року. Українська молодь поповнювала лави дивізії насамперед тому, що це давало шанс зі зброєю в руках боротися з радянською владою і відвоювати державну незалежність" [Лаврук, 2015b, с. 377].

Підводячи ризик під незламністю й непоступливістю українців російській гегемонії в часи Другої світової війни та після неї, варто зазначити, що "останню групу з трьох озброєних нелегалів ОУН "Петра" (П. Пасічного) ліквідували 14 квітня 1960 року під час оперативно-військової операції поблизу хутора Лози Підгаєцького району Тернопільської області. За статистичними даними КДБ УРСР, 1972 року в Україні проживало 32 тисячі учасників

руху ОУН та УПА і „активних пособників”, близько 40% з яких „залишаються на ворожих позиціях”, встановлюють зв'язки з учасниками руху „шестидесятників” (за станом на серпень 1981 року КДБ УРСР тримав у полі зору понад 75 тисяч колишніх повстанців) [Веденєєв, 2006, с. 122–123].

Сухі цифри інколи відволікають увагу від смислової сутності та екзистенційної мотивації – тих факторів, які визначають сенс і значення будь-яких подій, явищ і процесів для життя як окремого індивіда, так і цілого народу. Йдеться про те, що деякі упівці продовжували збройну боротьбу навіть у 1960 році, тобто по 16 роках після остаточної радянської окупації в 1944 році: весь цей час, щодня і щохвилини вони були готові віддати свої життя заради, здавалося б, безнадійної справи. Вони звалили цей "хрест" на свої плечі добровільно, чим далі, тим більше усвідомлюючи, що це – "квиток в одному напрямі". Фактографія такої непоступливості не може не вражати навіть тих, хто з різних міркувань вважав цю сторінку історії українського опору імперським зазіханням Росії контпродуктивною і навіть шкідливою за своїми комплексними наслідками.

Фундаментальна проблема пов'язана з тим, що *перемога у війні нарративів* не в змозі знівелювати *поразки у справжній війні, у війні з використанням зброї*. І все ж, зусилля, що скеровуються на війну нарративів, мають виразну тенденцію до зростання. Так само важко заперечити, що "істотне значення в інформаційному забезпеченні суспільно-політичної життєдіяльності сучасного гатунку належить *маніпулятивній складовій*. Загалом слід зазначити, що маніпуляція є засобом тенденційного формування ієрархії смислів, значень, пріоритетів тощо. Для досягнення такої мети маніпуляція застосовує насамперед технологію перемикання уваги, відповідно до якої увага споживача інформації (цільової аудиторії) зосереджується на тих аспектах, які забезпечують бажану для для суб'єкта чи замовника маніпуляції смислозначенневу ієрархію" [Гурківська, 2022, с. 143].

Принагідно зазначимо, що маніпулятивна складова інформаційного забезпечення суспільно-політичної життєдіяльності Росії була чи не основним важелем Кремля в підготовці війни

проти України. І треба визнати, що підтримка російським суспільством ідеї необхідності такої війни на рівні 85–90% опосередковано свідчить про ефективність маніпулятивних механізмів і технологій. Чи означає це, що Україні варто докласти пріоритетних зусиль для перемоги в "гонці маніпулятивних озброєнь"? Ні, оскільки **поточні переваги консолідованості соціуму засобом маніпулятивних впливів у довготривалій перспективі повністю нівелюються фатальними недоліками неспроможності формування реалістичного погляду на дійсність і пошуку ефективних засобів її перетворення на принципах ефективності та оптимізації ключових сфер життєдіяльності.** Але оскільки горизонт планування топрівня політичної влади України ніколи не сягав висот захмарних стратегем, то і в ситуації війни проти Росії значні зусилля було витрачено на перемогу в "гонці маніпулятивних озброєнь".

Ефективність маніпулятивних зусиль залежить від різних факторів, основним із-поміж яких є системна багатоманітність предметної сфери: якщо війна є відкритою системою з чималою кількістю складових (елементів), то виникає не лише спокуса, а й реальна можливість аргументаційно "обнулити" небажані результати за рахунок приділення гіпертрофованої уваги *de facto* маргінальним аспектам, за якими нібито досягнуто "безпрецедентного успіху", який, знову-таки, нібито "нівелює окремі недоліки й негаразди в інших сферах".

В основі абсолютної більшості випадків маніпуляції лежить *психологічна (психосоматична) складова*: тобто для маніпулювання недостатньо аргументаційної та фактологічної переконливості – більше того, інколи такі опції взагалі не мають жодного значення для перспектив досягнення маніпулятивного успіху; натомість якщо ви ігноруєте фактор психологічних особливостей сприйняття цільовою аудиторією предмета здійснюваного вами інформаційного повідомлення (так би мовити, *больового порога інформаційного меседжа*), то вам годі сподіватися на досягнення маніпулятивного ефекту.

Т. Гарріс проводить такі змістовно-функціональні паралелі між магічними та цифровими інструментами. Йдеться насамперед

і в основному про "ілюзію вибору і фактичний контроль меню опцій, що є вирішальним для маніпуляції. По-друге, цифрові технології функціонують як ігрові автомати, привертаючи увагу людей, надаючи їм „переривчасті змінні винагороди”, які, як показали психологічні дослідження, викликають велике звання, а для постачальника є неймовірно прибутковими. По-третє, постійна новизна потоків соціальних медіа породжує „страх пропустити щось важливе” і, отже, викликає звання" [Матушевич, 2024, с. 216–217].

Зрештою, інструментальний набір "продажу повітря" дезінформацією і маніпулятивним перемиканням уваги не вичерпується: "Окрім *misinformation* як неправдивої, часткової, неповної, нечіткої й неоднозначної інформації раз у раз доводиться мати справу з риторичними техніками й маніпулятивними інструментами у формі *дезінформації, подвійних стандартів, популізму, демагогії, чорної риторики, мови ненависті („hate speech”), вікон Овертона, (ре)фреймінгу* тощо. Дієвість цих засобів впливу на індивідуальну й масову свідомість обумовлена їхнім психосоматичним навантаженням" [Гурківська, 2022, с. 133].

Ідеологічна клішованість слугує необхідною передумовою і живильним середовищем ефективності пропаганди. Саме вона пояснює, чому США вступили в Першу світову війну попри величезну непопулярність цієї перспективи на рівні масової свідомості? Для досягнення такої мети довелося істотно переформатувати масову свідомість засобом пропаганди. Зокрема, було максимально використано інструмент впливу на індивідуальну й масову свідомість під назвою *4 minute man*, відповідно до якого людина спроможна фокусувати свою увагу лише чотири хвилини; далі настає фаза розфокусування уваги, і лише через півгодини-годину можна розраховувати на наступний етап фокусування. Саме ця особливість покладена в основу того, що в наш час має назву "пропагандистські методички", однак уперше вона була успішно апробована в США для потреб популяризації участі цієї країни в Першій світовій війні.

Падіння Берлінського муру, зникнення з політичної карти світу світової системи соціалізму й розпад СРСР призвели до

тектонічних зрушень на рівні глобальної політичної картини світу, а також до перегляду самої критеріальної основи функціонування суспільно-політичної дійсності. Нова епоха, яку здебільшого позначають термінологічним конструктом "постсучасність", має чимало профільних відгалужень, кожне з яких стосується певного сегмента життєдіяльності суспільства сучасного формату й позначається тим чи іншим терміном із префіксом "пост-". Щодо політичного сегмента життєдіяльності здебільшого застосовують два понятійні конструкти: "постполітика" і "постправа" – причому, ключовим значенням у цій діаді наділяється постправа як буттєве середовище, конкретно-історична й соціокультурна специфіка якого визначає відповідний формат постполітики, особливості й перспективи подальшого становлення політики (чи пак – постполітики).

Ще одним аспектом, який посилює актуалізаційний статус постправи, є проблема неоднозначності, а почасти й відвертої негативістики її впливу на масову свідомість загалом і політичну дійсність зокрема. Йдеться насамперед про небезпеку суспільно-політичних наслідків, іманентно притаманну таким риторичним технікам і маніпулятивним інструментам, як подвійні стандарти, дезінформація, популізм, демагогія, чорна риторика тощо. Розвиток суспільно-політичної дійсності, яка зловживає таким індоктринаційним інструментарієм, ризикує перетворитися на моделі антиутопій, змальовані О. Хакслі, Дж. Орвелом, Е. Бьорджемсом, Р. Бредбері та іншими мислителями.

Як аргументовано доводить О. Гомілко, "на відміну від попередніх війн, **в сучасних умовах постправи та гібридних війн вирішальні перемоги здобуваються в свідомості людей, а не в результаті битв та військових операцій**" [Гомілко, 2020, с. 288]. Між іншим, що стосується постправи як інформаційно-комікативного супроводу сучасних воєн: першою жертвою війни є не люди, не економіка і не об'єкти матеріальної культури – першою жертвою війни є якраз правда. Чому цей аспект не варто недооцінювати? Хоча б тому, що, як зауважив адмірал Ямамото, *якщо ви почали брехати, вважайте, що війна програє*. Вихід із

цього скрутного становища було знайдено на початку XXI століття – і цей вихід має назву *постсправда*.

А втім, наскільки такий вихід є ефективним? Попри різноманітні етичні конотації та історичні ремінісценції тут ідеться виключно про прагматичний аспект, про суто технічну й інструментальну складову – точніше висловлюючись, про функціонально-інструментальну ефективність, а саме: чи настільки дієвим є засіб постсправди, щоб, вдаючись до його послуг, свідомо йти на численні ризики негативних побічних наслідків?

У цьому випадку варто прислухатися до аргументації А. Гоцалюк: "Беручи до уваги маніпулятивно-навіювальну специфіку постсправди, її застосування містить небезпеку негативних наслідків для суспільної свідомості. Найбільш негативними є її наслідки для фактичного статус-кво демократії, яка внаслідок застосування інструментарію постсправди втрачає свої імперативні ознаки інформаційної прозорості, повноти висвітлення суспільних явищ і процесів, а також прийняття усвідомлених і зважених рішень на підставі адекватного сприйняття дійсності" [Гоцалюк, 2024, с. 15].

Між іншим, відсутність інформаційної прозорості справляє негативний вплив не лише на фактичного статус-кво демократії – вона спотворює масову свідомість, нав'язуючи громадській думці не об'єктивну картину суспільно-політичної дійсності, а секвестроване, тенденційне й апіорі упереджене уявлення як про існуючий *status quo*, так і про можливі альтернативи оптимізації недоліків. Як наслідок – суспільство починає вимагати політико-управлінських рішень, які не мають нічого спільного з перспективами оптимізації, а натомість трансформують ситуацію у щось на кшталт Задзеркалля, виразно змальованого в усіх його недоліках Л. Керолом. На цьому етапі ми опиняємося в парадоксальній ситуації, коли формальне дотримання норм демократії способом імплементації волі народу (принаймні його більшості) створює ведмежу послугу для перспектив суспільства, бо не наближує, а віддаляє соціум від дієвих способів оптимізації суспільних реалій.

Варто прислухатися до переконливої аргументації В. Петренка: "Проміжною ланкою між постмодерном та постсправдою варто

визнати епоху постфактичності, яка з різних причин практично звела нанівець боротьбу одних фактів з іншими (з контрфактами) за критерієм значущості для адекватного світосприйняття й переконливості для сприйняття індивідуальною і масовою свідомістю, а натомість перенесла вістря боротьби за світогляд споживача інформаційних послуг у сферу „суспільно-політичного серця” – психосоматики, симпатій та антипатій, приємного та неприємного, комфортного та дискомфортного. Постправда – це, висловлюючись термінологією політичних технологій, спосіб продати уявлення про майбутнє як про сучасне, а коли майбутнє набуває сучасного статус-кво, але не збігається з оприлюдненими уявленнями про нього, то настає час для продажу наступних уявлень про майбутнє як про сучасне – і так постійно, без будь-яких змін і експромтів" [Петренко, 2024, с. 251]. Схоже на те, що збалансованість і вичерпність аргументації автора цитованого відтинка не потребує додаткових коментарів.

За принципом дії постправда подібна до речовин алко-наркотичного профілю: піднесений стан ейфорії від її вживання сьогодні багатократно нівелюється станом гіркового похмілля завтра й загалом інтегральним руйнуванням особистості в подальшому. Здавалося б, така кричуща нееквівалентність поточних переваг та подальших недоліків мала б виконувати функцію нездоланної перешкоди на шляху зловживань постправдою, але ж ні: практика неспростовно доводить, що в наш час постправда набуває вірусного поширення в абсолютній більшості сфер суспільно-політичної життєдіяльності всіх країн – незалежно від їхнього місця в таблиці про культурно-цивілізаційні, демократичні, соціально-економічні та інші ранги.

Проблема тиражованих постправдою ілюзій полягає в тому, що їх регулярне повторення на певному етапі призводить до віри в них: ми сильні, нас усі бояться, тому ніхто не наважиться напасти на нас, а отже, й нема потреби будувати капоніри (ангари) навіть для літаків стратегічної авіації (цим, власне, й скористалася Україна, плануючи епічну спецоперацію "Павутина"). Підступна пастка постправди полягає в тому, що з часом індивід і суспільство починають за інерцією жити в режимі, висловлюючись

вербальною формулою однієї американської групи альтернативного інді-року *Anything Else But The Truth* – тобто все, що завгодно, крім правди.

Постправа є закономірним наслідком того, що Р. Барт називав "латентною ідеологічністю мови". Вона – цілком закономірний стиль мислення і горизонт світосприйняття на тлі невизначеності й розмитості критеріальних маркерів. Не викликає сумнівів, що в наш час постправа є важливим інструментом кожної, скажімо так, "стратегічної комунікаційної кампанії". Але чи справді постправа є засобом перемоги у війні – як на тактичному, так і стратегічному рівні? Ні й ще раз ні: *виродження правди в постправду* об'єктивно й закономірно зумовлює симетричну деградацію та *інволюцію політики в політиканство*, яке не має нічого спільного з функціональною ефективністю, а тому, як влучно зауважив один із культових консервативних інтелектуалів США К. Ярвін, **із високою вірогідністю програє навіть апіорі виграшну війну.**

За принципом дії постправа нагадує *ефект видавленої з тубика зубної пасту*, яку неможливо заштовхати назад, тому доводиться приймати рішення з приводу того, що з нею робити. З постправдою ситуація аналогічна: надмірна кількість її оприлюднення запускає механізм каналізації – скерування на сфери, які доти не вважалися перспективними й доцільними з міркувань "постправдивого прозелітизму". Так постправа породжує більшу постправду, а більша – ще більшу; і так – до безмежності, а точніше доти, доки механізм інфляції сприйняття постправди масовою свідомістю не призведе до цілковитого колапсу цього засобу й інструменту суспільно-політичного, ідеологічного, аксіологічного, етичного, деонтологічного та іншого позиціонування (впливу, навіювання тощо).

Фундаментальна проблема полягає в тому, що під уламками "Вавилонської вежі" постправди з високою вірогідністю може опинитися не лише сама постправа, її інформаційно-комунікативна репутація та інтерпретаційна ефективність, а й суспільство в цілому, яке в розгубленому, дезорієнтованому й деморалізованому

стані виявиться неспроможним ефективно протидіяти викликам епохи.

Як слушно зауважує А. Гурківська, "за замовчуванням прийнято вважати, що постправа формує „продуктовий набір” для інформаційного харчування виключно інтелектуального планктону й світоглядних люмпенів. Проте інтелектуальне збіднення інформаційного простору призвело до того, що на „субпродукт” постправди переходять й інші категорії населення й суспільні кластери – щоразу розлогіші суспільні ойкумени виявляються заручниками споживання постправди" [Гурківська, 2022, с. 65–66]. Єдине, що в цій ситуації потребує пильної уваги – це специфіка "продуктового набору": тут ідеться про те, що англійською має назву "*food poisonin*", тобто "отруєна їжа" – отже, чи варто ризикувати споживанням таких продуктів? Відповідь на це запитання лежить у площині особистого, групового, корпоративного і суспільного вибору. Функція ж науковців суспільних дисциплін вичерпується на стадії попередження про ризики й загрози.

Якщо *війна є продовженням політики воєнними засобами*, то ***інформаційна війна є продовженням війни з використанням інструментарію медіа***. Зловживання евфемізмами є чи не найбільш поширеним засобом досягнення мети інформаційної війни в епоху гіпертрофованої політкоректності. На прикладі російсько-української війни йдеться про експлуатування таких евфеміністичних словосполучень, як "ситуація залишається стабільно-напруженою", "достатньо великі втрати" і т. п. В умовах галопуючого поширення евфемізмів безпрецедентного поштовху в своєму розвитку й удосконаленні набуває мистецтво "читання новин між рядків", а також доведення до віртуозного рівня *Quines paradox*, тобто *Парадоксу Куайна* (йдеться про Вілларда ван Ормана Куайна), відповідно до якого **речення в цілому може бути де-факто хибним попри те, що його окремі складові цілком істинні**.

Останнім часом безпрецедентного поширення набув *ефект епістемологічної мильної бульбашки* – це коли сфера ЗМІ й насамперед Інтернет створює довкола індивіда ореол контекстуальної реклами, інформаційних та аргументаційних блоків, які тотожні,

аналогічні чи, щонайменше, істотно споріднені з уподобаннями й перевагами конкретного споживача (цільової аудиторії).

Значне підвищення рейтингу практичного застосування притаманне *ефекту кімнати відлуння (echo chambers)*, який виникає внаслідок "замикання кола" однотипного нарративу і в спонтанному, підсвідомому відстеженні альтернативних концептуальних підходів, однак не задля об'єктивного компаративного аналізу, а з метою їхньої критики і намірів додатково пересвідчитися в своїй правоті.

Доводиться констатувати, що сукупність застосування амбівалентних політичних технологій і маніпулятивних механізмів призводить до того, що медійна сфера перетворюється на сумнозвісне "радіо тисячі пагорбів". Загалом же використання ЗМІ як пропагандистської агенції є в кращому разі сумнівним, а в гіршому – неприпустимим із міркувань демократії та перспектив набуття суспільством функціональних параметрів високого рівня ефективності [Bredemeier, 2005; Lippmann, 1967; Rose, 2022].

Якщо ж ЗМІ використовуються як інструмент пропагандистського забезпечення не національних інтересів, не інтересів країни і не інтересів суспільства, а інтересів персональних, корпоративних і партійних, які лише маскуються під національні, а інколи й не вважають за потрібне обтяжувати себе таким маскуванням, то це симптоматизує про наявність хронічної фази політико-управлінського і морально-особистісного виродження.

Провідні фахівці в сфері теорії ігор стверджують, що, відповідно до соціологічного *принципу "20/80"*, за належного інформаційного (ідеологічного, пропагандивного тощо) супроводу навіть досягнення 20% попередньо оприлюднених цільових орієнтирів війни можна, скажімо так, "продати" масовій свідомості як перемогу, а себе – як переможця. Йдеться про "продаж повітря" як феноменологічне відгалуження ідеології епохи інформаційного суспільства. Це класична політична спекуляція, яка полягає в тому, щоб продати дорогого "повітря" – тобто те, чим насправді можна користуватися на безоплатній основі. Таке *нормативне кодування світосприйняття* засобом інструментарію нейромаркетингу може бути доволі ефективним засобом впливу на масову

свідомість, однак варто враховувати істотне "але": **нейромаркетинг не спроможний забезпечити перемогу у війні; він лише робить поразку в ній неочікуваною і "парадоксальною"**, хоча насправді, як ми вже з'ясували раніше, парадоксів не існує, а кожен "парадокс" – це наслідок необізнаності, інформаційних спотворень і медійної некомпетентності.

Якщо в перші два роки російсько-української війни "продажем повітря" (тобто видаванням бажаного за дійсне) з українського боку зловживала переважно блогосфера, то **із середини 2024 року все частіше фіксується "продаж повітря" навіть штабами, які приймають оперативні рішення**. Не варто розлого пояснювати кореляцію якості прийнятих політичним і військовим керівництвом країни рішень та недостовірної інформації, на підставі якої такі рішення приймаються – зокрема, в прикладному кейсі російсько-української війни зловживання переможними реляціями неодноразово створювало реальні загрози для прориву фронту противником і оточення не лише окремих підрозділів, а й багатотисячних угруповань. І це однаковою мірою стосується обох сторін конфлікту.

Підбиваючи стислий підсумок під явищем дегуманізації і розлюднення ворога, слід зауважити, що необхідною передумовою для його об'єктивного осмислення є застосування потенціалу інструментально-функціонального підходу – у сенсі розуміння того, що, як і кожен інструмент, засіб дегуманізації і розлюднення володіє дуже вузьким діапазоном ефективності, поза яким доводиться мати справу з контпродуктивними й загалом згубними впливами – на кшталт нехтування міжнародними конвенціями, котрі регламентують межі допустимого в протистоянні ворогу. І, звичайно, не варто забувати, що прологом до всіх злочинів проти людяності був якраз етап натхненної дегуманізації і розлюднення ворога, а потім народ і суспільство змушені відмивати цю чорну пляму на своїй цивілізаційній репутації впродовж століть.

РОЗДІЛ 8.

ПІРРОВА ПЕРЕМОГА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ:
ВИПАДКОВІСТЬ ЧИ ЗАКОНОМІРНІСТЬ?

*Сізіф так довго намагався встановити
кам'яний валун на вершині гори,
що почав забувати, навіщо він це робить...*

Альбер Камю

Існує безліч різнотлумачень стосовно як позитивного, так і негативного потенціалу інформаційних та медійних ресурсів. А позаяк кожен концептуальний підхід наводить на свою підтримку значну кількість ілюстративної підтримки, то ситуація набуває патових аргументаційних ознак. За таких обставин украй доречною є критеріальна визначеність. Із цього приводу Н. Бондаренко слушно зазначає, що "всі опції інформаційного суспільства загалом і кожна з них зокрема є класичним інструментом, а інструмент не може бути апіорі позитивним чи негативним: він набуває таких ознак лише апостеріорі – за фактом застосування цього інструменту суб'єктом. Іншими словами, один і той самий інструмент у принципі може виконувати навіть діаметрально протилежні місії. За таких обставин актуалізуються й істотно загострюються два аспекти: по-перше, **відповідальність суб'єктів за використання будь-якого інструментарію інтерактивного та масового впливу; по-друге, потреба пріоритетного нарощування загальносвітоглядної та інформаційної культури, медіаграмотності та інформаційної компетентності споживачів освітніх послуг**" [Бондаренко, 2024, с. 63].

Також під час предметного оперування інформаційною сферою не варто ігнорувати ту істотну особливість, що **"кожне соціокультурне середовище конкретно-історичного формату володіє власними уявленнями про нормативність, бажаність та неприйнятність** щодо найрізноманітніших аспектів своєї життєдіяльності. Такі уявлення більшою чи меншою мірою обов'язково відрізняються від аналогічних уявлень не лише інших

соціокультурних середовищ, а й від власних уявлень, притаманних іншій конкретно-історичній стадії свого розвитку. Як наслідок – **репрезентанти різних соціокультурних ойкумен застосовують різні стереотипні маркери, смислові й критеріальні лекала**" [Сливінський, 2024b, с. 17]. Іншими словами, для ефективного впливу на репрезентантів мозаїчної ковдри різних соціокультурних реалій треба насамперед уникати ілюзій тих аргументаційних інваріантів, яка нібито є інформаційною панацеєю: насправді не існує ні інваріантних механізмів впливу на масову свідомість, ні панацей на всі прикладні кейси [Baudrillard, 1983; Ellul, 2021; McLuhan, 2013; Wood & Smith, 2004].

Цю тезу можна реінтерпретувати таким способом: **"Один і той самий комунікативний інструмент у рівних соціокультурних ойкуменах може мати зовсім різний комунікативний ефект**. Тому особливого значення набуває узгодження комунікативних засобів із алгоритмами сприйняття конкретної соціокультурної сфери. Ще однією важливою умовою досягнення смислового конвенціоналізму в процесі комунікативного обміну є культура розуміння, з якою пов'язані надії на адекватність сприйняття інформації. Важлива особливість культури розуміння полягає в тому, що вона є необхідною умовою і водночас результатом комунікативних процесів, тому її рівень сигналізує про ефективність виконання обох функцій" [Кузьоменська, 2019, с. 62].

Напрошується повчальна аналогія з аксіологічною парадигмою загалом і ціннісним підходом зокрема: чимало провідних вітчизняних дослідників відверто зловживають ціннісним наративом на тій підставі, що він нібито є безпрограшним у своєму популізмі й політкоректності, адже ніхто не наважиться публічно опонувати цільовому орієнтиру, позначеному формулою "за все хороше й проти всього поганого". Однак секрет Полішинеля полягає в тому, що не існує й не може існувати в принципі цінності чи ціннісної ієрархії, яка автентично віддзеркалює "все хороше" та "все погане". Чому? Та тому, що "цінність є класичним інтерпретаційним конструктом, предметом інтерпретації, сутність якої полягає в тому, що людина вважає цінним, які цінності

оцінюються нею з позицій того чи іншого ідеалу" [Левкулич, 2018, с. 211–212].

Тут ми підходимо до феномену, критерію і механізму *соціокультурної навантаженості*: позаяк інтерпретація завжди відбувається не абстрактно і не в довільній формі, а відштовхуючись від певної соціокультурної в своїй основі ієрархії смислів і значень, то для кожного відносно автономного й замкненого соціокультурного середовища (кластера) ієрархія значущості й визначальності цінностей істотно відрізняється від інших (навіть доволі споріднених) соціокультурних ойкумен. На практиці це означає, що врочисто виголосити певну ієрархію цінностей, яка претендує на всезагальність – це засвідчити або свій кваліфікаційний дилетантизм, або нерозважливу спробу мігрування в ту предметну сфера, яка не належить до компетентісного профілю.

Як доречно зауважує В. Левкулич, "згідно зі сформульованим у 1934 році Рудольфом Карнапом „принципом терпимості”, кожен індивід може вибудувати „власну логіку”, **тобто обрати таку форму мови і аргументації, таку систему аксіом і правил побудови, яку вважатиме найбільш ефективною, продуктивною та/або перспективною за тих чи інших конкретно-історичних умов.** Карнап наполягав лише на одному регламентаційному обмеженні – необхідності внутрішньої логічної і принципово-методологічної несуперечливості індивідуального типу аргументаційної логіки" [Левкулич, 2018, с. 326]. Якщо вже "кожен індивід може вибудувати власну логіку", то чи можна позбавити такого права соціокультурне середовище, яке формувалося впродовж століть і навіть тисячоліть, ретельно засвоюючи повчальний історичний досвід? А оскільки такий історичний досвід у різних соціокультурних кластерів істотно відрізняється, то не варто дивуватися, що їхні аксіологічні ієрархії не збігаються. Більше того: вони можуть бути несумісними й антагоністичними.

Так перед нами актуалізуються щонайменше три проблемні виклики:

1) **практично неусувна проблема цільової аудиторії** – точніше, фільтрів, які забезпечують чітку адресність інформаційних меседжів. На практиці така проблема полягає в тому, що

кожен інформаційний блок скеровується на певний сегмент суспільної свідомості, але споживається не обов'язково цим сегментом, а здебільшого – суспільною свідомістю в цілому, внаслідок чого практично неможливо досягти максимального цільового ефекту;

2) **жорстка обмеженість ефективності домінуючих нарративів за часовим критерієм:** вплив будь-якого інформаційного продукту на реципієнтів можна коректно зобразити у вигляді синусоїди, яка має певні пікові параметри, після яких відбувається більш чи менш стрімке падіння привабливості в середовищі глядачів і слухачів. Ця особливість потребує своєчасної ротації ключових меседжів інформаційного порядку денного;

3) обслуговування так званим сучасним інформаційним порядком денним (*agenda*) в абсолютній більшості випадків не **національних**, а **вузькокорпоративних** і навіть суто **індивідуальних інтересів**. Звичайно, ніхто з топменеджменту так званих корпоративних та мейнстрімних ЗМІ "на камеру" цього не визнає, але в наш час реалії відстоювання виключно чи принаймні насамперед інтересів бенефіціарів не є відкриттям Америки навіть для дилетантів.

Також слід мати на увазі, що "сила культури істотно зумовлена тим, що такої мети культура досягає неакцентовано, спонтанно, на принципах *soft power*. А вдається їй це значною мірою тому, що вона діє на принципах юнгіанського „колективного безсвідомого”" [Сливінський, 2024а, с. 265]. При цьому термін "*soft*" не повинен вводити в оману своєю цивілізаційною та інформаційною бездоганністю вже хоча в тому, що існує безліч емпіричних даних, які переконливо ілюструють навіювальну складову м'якого (*soft*) інформаційного пресингу у форматі так званого "білого шуму".

Загалом же "істотна особливість інформаційного забезпечення суспільно-політичної життєдіяльності сучасного гатунку полягає в тому, щоб створити враження максимально широкого комунікативного середовища, яке функціонує на принципах транспарентності й аргументаційної переконливості: насправді ж споживач інформаційного продукту має справу із суто інформаційним

забезпеченням певної мети замовників і бенефіціарів, здійснюваним у режимі інформаційного пресингу. **Комунікативна складова у форматі дискурсу, полілогу, мозкових штурмів відкритого типу тут або взагалі відсутня, або зведена до *minimum minimum*, або шахрайським способом сфальсифікована за рахунок тенденційного підбору ангажованих „експертів” і „лідерів громадської думки”** [Гурківська, 2022, с. 142–143].

Розвиваючи цю тезу, Т. Лаврук зазначає: "Крістіан Аманпур влучно відрекомендував телебачення універсальним візуальним посередником. Не випадково Борис Березовський стверджував, що, володіючи пультом від телевізора, він спроможний зробити президентом Росії *навіть табуретку*. Телевізійна комунікація найбільше відповідає сучасному етапу розвитку суспільства, який називають „інформаційним” або „технотронним”, маючи на увазі, що саме в цей період прийшло усвідомлення провідної ролі інформації в еволюційних процесах і життя в цілому, визнання інформації однієї з основних категорій світобудови. З огляду на дискретну природу телебачення воно разом з культурою нової епохи (культурою фрагмента) є кращим за інших засобів масової інформації" [Лаврук, 2013, с. 266].

Адекватне сприйняття природи інформаційного простору сучасності та його причинно-наслідкових зв'язків пов'язане з розумінням деяких принципів і автоматизмів людського світосприйняття, на які, власне, й орієнтуються інформаційні продукти кінця ХХ – початку ХХІ століть. Ідеться, зокрема, про те, що "в основі глибинних структур людського розуму лежать *бінарні опозиції* („панування / підкорення”, „центр / периферія”, „суб'єкт / об'єкт”, „Захід / Схід”, „внутрішнє / зовнішнє”, „чоловіче / жіноче” тощо). Вони найлегше засвоюються свідомістю і взагалі формують світоглядний каркас як індивідуальної, так і масової свідомості. Звичайно, будь-яка свідомість (окрім украй обмеженої, неповноцінної) не обмежується лише бінарними опозиціями, трипарними опозиціями чи взагалі опозиціями, а має у своєму інструментальному активі чимало інших світоглядно-ідентифікаційних засобів, однак усі вони – надбудова над фундаментом саме бінарних опозицій. Тому найефективнішими епістемами („призмами бачення” –

за влучним висловом Мішеля Фуко) виявляються ті, що вибудовані за принципом опозиційності взагалі й бінарної опозиційності зокрема" [Левкулич, 2018, с. 28].

Ще одна істотна загальнометодологічна особливість пов'язана з тим, що способи поінформування й переконання масової свідомості мають бути когерентними специфіці її світосприйняття. Специфіка світосприйняття попереднього століття істотно корелює з фактором мас, а інформаційна політика все більш виразно перетворюється на засіб контролю мас: "Людина маси відіграє ключову роль у суспільстві зразка кінця XIX – початку XXI століття. Цей період дослідники представляють хоч і по-різному, однак у змістовому плані однаково, а саме: „ера юрби” (Г. Лебон), „епоха натовпу” (С. Московічі), „століття публіки” (Г. Тард) і т. ін. Цілковитою є когерентність і тісний взаємозв'язок людини маси із такими явищами, як суспільство масового споживання, засоби масової інформації тощо. Не важко збагнути, що наведені явища об'єднують феномен, фактор, соціальна детермінанта масовості" [Левкулич, 2018, с. 206–207].

Чи не основний проблемний виклик інформаційної епохи пов'язаний із тим, що світ назагал не цікавить **реальність як така**: його цікавлять насамперед і в основному *інтерпретативні версії цієї реальності*. Здавалося б, за таких обставин має існувати щось на кшталт повноцінного інформаційного ринку у вигляді максимально розлогого діапазону вірогідних інтерпретацій. Насправді ж замість панорамного огляду суспільно-політичних реалій, тобто того, що англійською позначається словосполученням "360 degree view", інформаційна сфера абсолютної більшості країн справляє враження чогось діаметрально протилежного – дуже вузького кута зору, який на додаток ще й є вкрай тенденційним, аргументаційно непереконливим і надміру категоричним як для своєї поверховості. Не випадково у США суспільно-політичні аналітики ледь не в один голос констатують, що ціле покоління виросло в інформаційній бульбашці, не маючи елементарного уявлення про фундаментальні реалії цього світу [Engle, 2024].

На Заході явище дегенеративного інформаційного супроводу суспільно-політичних подій і процесів отримало усталену назву

"*Social Media vs Reality*". Щоправда, тут можна сперечатися з приводу того, наскільки соціальні медіа (*social media*) відповідають своєму номінальному статусу, своїй місії та візії – тобто наскільки згадка про їхню "соціальність" доречна і чи не вводить вона в оману. В кожному разі ситуація за назвою "*brings all the news under one umbrella*" (тобто "поширення новин з одного джерела") містить чимало небезпек, однією з яких є замовчування, цвинтарна тиша щодо ключових аспектів суспільної життєдіяльності та політичних альтернатив. Натомість тенденційно генерується істерія з приводу неістотних чи взагалі віртуальних проблемних викликів, які нібито "заслужують на пріоритетну увагу". Це призводить до феномену за назвою "*the elephant in the room*" – тобто слона в кімнаті, якого з різних причин або не помічають, або вважають за краще не помічати, або намагаються створити враження, що такого слона взагалі не існує.

Томасу Джеферсону належить хрестоматійна сентенція стосовно того, що *well informed citizenry is the best defense against tyranny* (добре поінформований громадянський сектор – це найкращий захист від тиранії). У цьому контексті явище замовчування як функція інформаційного ресурсу може здатися парадоксальним і навіть сюрреалістичним, позаяк воно суперечить категоричному імперативу поширення інформації і загалом функціонуванню суспільства на принципах ефективності.

Однак треба враховувати, що замовчування є зручним засобом маскування політичних, корпоративних і особистих інтересів. Разом із тим слід розуміти, що мовчання в предметних кейсах, пов'язаних із політикою, – це завжди ознака невпевненості, розгубленості й страху бенефіціарів таких медіа. Між іншим, історії людства відомі чимало випадків, коли інформаційне замовчування запускало зворотний відлік до не просто драматичних, а незворотних, трагічних і фатальних наслідків суспільства і країни.

Інформаційне поле України часів протистояння російській агресії не є винятком із загальної тенденції нашої сучасності: тут так само доводиться мати справу, з одного боку, з кричущим дефіцитом інформації з нагоди свята святих – хто винен і що робити; а з іншого боку, превалує підбадьорювальний популізм у

стилі "країна, в якій на гербі курка, ніколи не перемаже країну, в якій на гербі виделка". Гордість за країну – це вочевидь вагомий показник, але тісна кореляція такої гордості з достатніми підставами для неї – це найкраще з можливого.

Забезпечення гегемонії певного нарративу обумовлене кількома цільовими пріоритетами. Чи не основний із них пов'язаний із тим, що "під шумок" таких жорстко контрольованих нарративів можна без докладання надмірних зусиль присвоїти ледь не будь-які повноваження. Йдеться на лише про безпрецедентне розширення політико-управлінських прав, а й про зведення до мінімуму політичних обов'язків і політичної відповідальності на оглядову перспективу.

Одна з іронічних максим нашого сьогодення має такий формат: не дозволяти інформаційній достовірності ставити під сумнів офіційний нарратив. Наприклад, якщо офіційний нарратив відштовхується від того фундаментального засновку, що "Захід нам допоможе", то таке кредо в режимі інформаційного вірусу поширюється в усіх напрямках – як у майбутнє, так і в минуле. Труднощі такої аргументаційної експансії пов'язані з тим, що минуле вже не переписати: його можна замовчувати, але за кричущої потреби все без надмірних зусиль стає на свої місця. Наприклад, можна переконатися, що у виступі, написаному Кондолізою Райс, президент США Джордж Буш 2 серпня 1991 року у Верховній Раді УРСР сказав ось що: "Американці не підтримають тих, хто прагне незалежності способом заміни далекої тиранії місцевим деспотизмом" [Любарский без цензуры, 2024].

Для увиразнення критеріальної оптики зауважимо, що "далека тиранія" – це імперський Кремль, а "місцевий деспотизм" – це борці за свободу України, які апелювали до цивілізаційної спорідненості України із Заходом. Так от, вишукана пікантність цієї ситуації полягає в тому, що президент США як основний репрезентант Заходу недвозначно відхилив претензії України на "цивілізаційну спорідненість" і номінував його "місцевим деспотизмом", який за рівнем симпатій політичного класу Сполучених Штатів вочевидь поступається "далекій тиранії". Щоправда, наприкінці того ж 1991 року Кондоліза Райс та Джордж Буш уже

"заспівали інших пісень", але ж, як казав класик, "рукописи не горять".

Істотний проблемний аспект зумовлений тим, що замість **надання інформації** відбувається своєрідна *торгівля емоціями*, вістря якої спрямоване на розбурхування почуттів і блокування раціоморфного мислення. Такі інформаційні партитури пишуться тими, хто достеменно усвідомлює, що **емоціями маніпулювати значно легше, ніж здоровим глуздом і фактами**. З цього приводу впливовий американський колумніст Б. Шапіро слушно зауважив: **фактам байдуже до твоїх почуттів** [Shapiro, 2019]. Роком пізніше вийшло друком продовження бестселера, в якому блискуче проаналізовано новітню американську політику (зокрема, проблему радикалізації демократів, абсурдизм "антирасизму", фантазмагорію "переважно мирних протестів" та інші спроби лівих переписати історію США і сформувані на основі власних інтересів і неадекватних уявлень глобальний інформаційний "порядок денний") [Shapiro, 2020b].

Цінність такого аналізу для політичної свідомості й політичної культури України важко переоцінити: інерційність розвитку нашої країни призводить до того, що сьогодні ми лише починаємо систематизувати симптоми тієї хвороби, яка в США після приходу до влади 47-го президента США Д. Трампа вже успішно лікується засобами інтенсивної політичної терапії. До переліку таких симптомів належить інформаційне "підсвічування" другорядних аспектів за рахунок маргіналізації основних викликів із використанням постправди, дезінформації, маніпуляції, "промивання мізків" (*brainwashing*), чорної риторики (*schwarze rhetorik*), НЛП-технологій тощо. З одного боку, це лише декорації політичної сцени; з іншого боку, їх не варто недооцінювати, бо гримуча суміш інформаційного пресингу призводить до фактично дисоціативних розладів як поєднання непоєднуваного – наприклад, бажання досягти **реальних результатів**, вдаючись до послуг *інструментарію ілюзорності*.

Тривалі експерименти над суспільством у форматі прогресуючої неадекватності призводить до того, що соціум із "симфонічної особистості" перетворюється на анонімний натовп, у

щось на кшталт картини нідерландського художника І. Босха "Човен дурнів". У цьому випадку доводиться мати справу одразу з кількома небезпеками загальносуспільного значення. По-перше, "проблема не в самому натовпі, а в тому, що, як влучно зауважив Віктор Гюго, натовп ніколи не опиняється там, де має намір опинитися: насправді він завжди потрапляє лише туди, куди його заводять. Істотним недоліком мас є також та обставина, що вони віддзеркалюють добровільну втрату сутнісних ознак, постаючи рафінованою анонімністю. небезпека полягає ще й у тому, що маси за своєю природою соціопатичні: вони схильні до непередбачуваних дій, ірраціональних учинків, бунтів, революцій і фашизму" [Левкулич, 2018, с. 204–205].

По-друге, суспільство у функціональному форматі "Човна дурнів" є апіорі й категорично неконкурентоспроможним. Так, воно зручне для маніпулювання ним владою задля досягнення певних кон'юнктурних і тактичних переваг, однак у стратегічному сенсі воно недієздатне й не йде в жодне порівняння із соціумами, що перебувають на динамічній стадії розвитку. Це суспільство неконфронтаційної стагнації і транквілізуючого колапсу, який викликає в його членів не обурення і не відчай, а щире здивування – мовляв, як таке могла трапитися, адже все було так добре...

На певному етапі інерційного сповзання в трясовину інформаційної ангажованості країна може перетворитися в щось на кшталт лабораторії абсурду. Наочною ілюстрацією цієї тези слугує епопея українсько-угорського протистояння на найвищому рівні. Палітру закидів України на адресу Угорщини утворюють декілька позицій: *по-перше*, розпалювання угорського сепаратизму на Закарпатті; *по-друге*, фінансова підтримка офіційним Будапештом Кремля способом купівлі російських енергоносіїв; *по-третє*, виконання Угорщиною функцій своєїрідної п'ятої колони в НАТО та ЄС.

Побіжно зупинимося на кожному з проблемних вузлів. Найпростіша ситуація зі звинуваченнями у виконанні офіційним Будапештом функцій п'ятої колони: оскільки це стосується НАТО та ЄС, то Україні не варто намагатися бути святішою Папи

Римського, а натомість треба великодушно залишити Європі право на власний розсуд визначати міру лояльності їй Угорщини.

З розпалюванням угорського сепаратизму на Закарпатті ситуація не набагато складніша: в бюджеті Угорщини передбачено 5% видатків "на підтримку співвітчизників за кордоном", що втілюється в організації різних заходів із популяризації угорської культури й побуту, а також у €200 пенсій особам угорської національності не лише в українському Закарпатті, а й у югославській Воєводині, Румунії та Словаччині. Між іншим, кількісний склад угорців в Україні є найнижчим з-поміж перерахованих країн, але ні в Югославії, ні в Румунії, ні в Словаччині €200 пенсійних доплат не викликають настільки бурхливої офіційної реакції, як в Україні. Вірогідно, переконливим поясненням такого стану справ може слугувати той факт, що лише в умовах жебрацьких українських пенсій €200 є настільки переконливою сумою, що вона ставить під сумнів перспективи збереження громадянської лояльності Україні пенсіонерів угорської національності.

Таким чином, для розв'язання цієї нібито проблеми політико-управлінському топівню України не варто витрачати свої дорожчі зусилля на публічні перепалки з Угорщиною, а натомість треба просто підвищити рівень пенсій до щабля хоча б югославської Воєводини, Румунії та Словаччини. Тим паче, що такий крок повністю відповідає вимогам Євросоюзу до своїх неофітів (ідеться про €400 як мінімально прийнятний рівень пенсій), але мантри українського офіціозу про "безальтернативність руху в Європу" з незрозумілих причин чомусь постійно випускають цей важливий аспект з поля зору.

Що стосується численних фактів роздавання офіційним Будапештом паспортів етнічним угорцям у Закарпатті, то за таким параметром Угорщина нічим не гірша за Польщу, Словаччину, Румунію та Росію, а навіть краща за них, бо, на відміну від Угорщини, зазначені країни не обмежуються наданням своїх паспортів лише представникам материнських етносів, а без зайвих церемоній затягують у вир "паспортного екуменізму" всіх без винятку – й українців зокрема.

Фінансова підтримка офіційним Будапештом Кремля способом купівлі російських енергоносіїв об'єктивно є доволі дражливим фактом для політичної свідомості українців, яким, як-не-як, доводиться воювати з Росією. Втім, це не привід для прийняття офіційним Києвом одіозних рішень і практикування екстремальних методів випробовування терпіння своїх союзників, яким із огляду на екстравагантність і сюрреалізм політики України все важче переконувати своїх виборців у доцільності "надавати підтримку Україні й українцям так довго, як треба".

Українським можновладцям варто нарешті згадати, що **рішення Угорщини про закупівлю російських енергоносіїв до 2027 року санкціоноване Євросоюзом** (власне, так само, як і аналогічні рішення Словаччини та Австрії), тому, щоб не бути звинуваченою в подвійних стандартах, Україні слід висувати свої претензії до всіх європейських країн, які по трьох з половиною роках війни України проти Росії усе ще фінансують російську агресію способом закупівлі російських енергоносіїв. Крім того, не зайве висунути претензії і Євросоюзу, який офіційно легітимізував такий стан речей.

Щоб державна політична практика України була аргументаційно переконливою і нарешті позбулася подвійних стандартів, їй конче необхідно правильно розставити ієрархію пріоритетів на підставі неспростовних цифрових показників – тобто слід з'ясувати не лише **хто**, а й **наскільки** фінансово підтримує Росію закупівлею її енергоносіїв. Тут приходить благословенне прозріння: з'ясовується, що кількісні параметри легальної закупівлі російської нафти Угорщиною в 2025 році в понад 30 (!) разів поступаються обсягам контрабандної закупівлі російської нафти Індією: "Якщо до 2022 року закупівля російської нафти Індією була мінімальною, то впродовж 2023–2025 років вона становила до 37% всього експорту нафти Москви" [Білоус, 2025].

То чому в такому разі США накладають на Індію санкції у формі стягнення 50% мита на індійський імпорт (хоча це гарантовано призведе до істотного підвищення цін на індійські товари на американському ринку), а Україна навіть не активує опцію дипломатичного демаршу проти Індії й не розриває з нею

дипломатичних відносин, натомість віддаючи перевагу "виховним практикам" щодо Угорщини? У пересічного спостерігача починає створюватися враження, що ця ситуація некоректно запозичена зі сценарію сюрреалістичного фільму. Щоб вибратися з такого лабіринту абсурду, недостатньо бути компетентним політиком чи політологом – потрібно мати за плечима ще й чималий досвід у галузі клінічної психіатрії.

З огляду на різні причини політика на основі здорового глузду не належить до чеснот сучасної державної політичної практики України: "22 серпня Сили безпілотних систем ЗСУ втретє атакували нафтопровід „Дружба” в районі станції „Унеча” у Брянській області. Вона має пропускну спроможність до 60 млн тонн сировини на рік і постачає нафту Словаччині та Угорщині. Ці країни вже поскаржилися на Україну в Єврокомісію, а угорський глава МЗС Петер Сіярто заявив, що „угорці не мають стосунку” до російсько-української війни, тому СОУ краще припинити такі атаки" [Хмілевська, 2025].

Якщо бути на зовсім короткій нозі з фактами, то угорці все-таки мають стосунок до російсько-української війни, проте він є, по-перше, віддалено опосередкованим, а по-друге, значно меншим, ніж у випадку десятків інших країн, які через причини, відомі лише найвищому щаблю української влади, опиняються поза увагою українського офіціозу. Злі язики стверджують, що така сюрреалістична вибірковість є наслідком впливу на українських можновладців такого фактору, як Дж. Сорос: на гроші цього, з дозволу сказати, інвестиційного банкіра свого часу була створена партія "Фідес" ("Fiatel Demokraták Szövetsége", що в перекладі українською означає "Альянс молодих демократів"), яка в особі В. Орбана та його однодумців безроздільно домінує в політичному просторі Угорщини впродовж двох попередніх десятиліть.

Саме в 2006 році, коли "Фідес" перемогла на місцевих виборах у більшості округів з неймовірним результатом 88% (окрім Будапешта), керівництву партії надійшла, як воно це публічно прокоментувало, "нескромна пропозиція" від Дж. Сороса, що стосувалася "необхідності відпрацьовувати борги". Не те, щоб В. Орбан та керівництво "Фідес" не виказувало готовність

"відпрацьовувати" в принципі – просто "Альянс молодих демократів" вразило нахабство обсягів "боргових зобов'язань", озвучених Дж. Соросом. Тому було прийнято безпрецедентне рішення: пролити світло публічності на всю "історію хвороби" стосунків із Дж. Соросом і рішуче відмовити будь-яким претензіям "великого комбінатора". Нині аналітики в один голос стверджують, що це був чи не єдиний випадок за чотири попередні десятиліття політичного лобізму й корупції Сороса, коли його "залишили з носом".

Згідно з правдоподібним припущенням, Дж. Сорос вирішив за будь-яку ціну "спустити на землю дилетантів і вискочок" із "Фідес". Однак щедре фінансування будь-якої (!) опозиції В. Орбану та його однодумцям так і не призвело до бажаних для Сороса результатів. Не допомогли навіть дві президентські каденції Б. Обами та одна каденція Дж. Байдена: ці постаті на небосхилі новітньої американської політики з різних причин були ледве не маріонетками в руках Дж. Сороса, проте вони також не спромоглися "перевиховати" "Фідес" і змусити керівництво партії "визнати свою провину перед видатним митцем сучасності".

Ви запитаете, а де тут Україна? Вона хоч і не акцентовано, проте присутня в "угорському кейсі" Джорджа Сороса ще з часів президента В. Ющенка, а от у період правління П. Порошенка вона набула цілком виразних "прагматичних" (точніше кажучи, гешефтьярських) ознак, сутність яких полягала ось у чому: українська вертикаль влади виконувала будь-які бізнесові, кадрові та інформаційні забаганки Дж. Сороса, а натомість вона отримала щось на кшталт монгольського "ярлика на княжіння" чи католицької "індульгенції", які звільняють від відповідальності за будь-які мирські гріхи.

Здавалося б, амбітне "перезавантаження" української влади за результатами перемоги на президентських перегонах В. Зеленського мала б привести до тектонічних змін: оскільки П. Порошенко на кожному кроці підкреслював свою лояльність Дж. Соросу, то можна було припустити, що В. Зеленський буде орієнтуватися або на інших авторитетних персон чи груп впливу світопорядкової візантійщини, або взагалі відмовиться від такої згубної практики, почавши все з чистого аркуша. Але дивовижним чином соросівський

статус-кво в Україні залишився в силі: можливо тому, що новій політичній команді було запропоновано "режим максимального сприяння", а може вся річ у фантастичному кадровому дефіциті й дилетантстві "зеленої команди", яка не знала, на які "клавіши" необхідно натискати, щоб прозвучала потрібна "музика" на рівні "політики великих чисел".

Звичайно, відстоювання інтересів Джорджа Сороса в "угорському питанні" – це мізерний сегмент зобов'язань топрівня українського політикуму перед Дж. Соросом. Однак це не означає, що ним можна нехтувати, бо якщо ти не обов'язковий у дрібницях, то чи можна на тебе покладатися у великих справах. Тому, як казав один спостережливий чоловік, маємо те, що маємо.

Принагідно зазначимо: нещодавно "угорський прем'єр-міністр В. Орбан відреагував на слова Президента України В. Зеленського щодо обстрілу нафтопроводу „Дружба”, що, мовляв, тепер його „існування залежить від позиції Угорщини”. Зокрема, В. Орбан назвав це відкритою погрозою Угорщині та пригрозив наслідками", передає *Magyar Nemzet*. „Президент Зеленський відкрито погрожував Угорщині. Він визнав, що вони стріляють по трубопроводу „Дружба”, бо ми не підтримуємо їхнє членство в ЄС”. ... Угорський прем'єр заявив, що не можна потрапити до Євросоюзу через „шантаж, вибухи та погрози”" [Москаленко, 2025].

З цього приводу заслуговує на увагу така рефлексія: чому б замість того, щоб скеровувати зусилля на поглиблення дипломатичного провалля з Угорщиною, українському офіціозу не спробувати спростувати слова угорського прем'єр-міністра і чому б не зробити це достатньо аргументовано, переконливо й ілюстративно виразно, щоб у європейських партнерів України й за сумісництвом колег політичного керівництва Угорщини по ЄС та НАТО не виникло прикрих труднощів із коментуванням цього проблемного кейса, який значна частина світових ЗМІ охрестила "дикунським"? Мимоволі в пам'яті виринає сентенція: це гірше, ніж зрада, – це помилка.

Між іншим, з приводу тези В. Орбана щодо шантажу, вибухів та погроз як методів набуття членства в ЄС офіційні чинники України вирішили не обтяжувати себе публічними спростуваннями.

Чому? Адже будь-який інформаційний привід – це розкішна опція для нарощування політичного капіталу, а нехтування такими можливостями, як правило, зумовлене лише однією причиною – неспроможністю сформулювати хоча б умовно переконливу позицію, яка забезпечить бодай мінімальні політичні переваги.

У кожному разі питання залишається відкритим: як Україна збирається потрапити в НАТО і Євросоюз, якщо рішення щодо таких аспектів приймаються консенсусом, одногосно, а позицію Угорщини після такого "бекграунду" міждержавних стосунків спрогнозувати не важко? Ті, хто в середовищі українського політикуму уповноважені здійснювати підготовку подібних інформаційних акцій (щоб не сказати спецоперацій), навіть попри жорсткий цейтнот, усе-таки мають знаходити як час для належного інформаційного супроводу прийнятих рішень, так і натхнення для попередньої апробації цих рішень хоча б на рівні фахового середовища.

Зрештою, такі побажання набувають реалістичних ознак лише за умови, що такі опції, як спроможність до аргументаційного забезпечення намірів і натхнення на етапі пошуків підтримки подібних намірів суспільством, у принципі притаманні топрівню сучасної політико-управлінської вертикалі України.

РОЗДІЛ 9.

ПОЛІТИКА ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ:
СИМБІОЗ НАУКОМЕТРІЇ ТА МИСТЕЦТВА

Кожна війна розпочинається з волі конкретних персон, проте лише дуже незначна кількість воєн припиняється з їхнього бажання.

Макіавеллі

На підставі ключових принципів і алгоритмів теорії ігор С. Сінек осмислює ключові стратегії і результати як давно минулих, так і сучасних воєн [TED Archive, 2016]. Він зазначає, що ніхто не виграє війну в класичному сенсі слова – просто одна сторона програє повільніше, ніж інша (*nobody wins a war, one side loses more slowly than the other*). У цьому контексті актуалізується аспект, чому війни замість того, щоб якомога швидше закінчитися, інколи тривають роками й десятиліттями (*the real reason wars never end*).

Один із фундаторів теорії неореалізму (структурного реалізму) К. Уолтц, який, між іншим, користується чи не найбільшим авторитетом у адміністрації 47-го президента США Д. Трампа за критерієм переконливості світопорядкової і конфліктологічної концептуалістики, так окреслював внутрішню логіку завершення війни: **сильний візьме те, що зможе втримати; слабкий віддасть те, що не зможе захистити; а решта буде предметом угоди – тобто втілення на практиці формули "політика є мистецтвом можливого"**.

Звичайно, наведений загальнометодологічний начерк відображає внутрішню логіку завершення будь-якої війни (війни в принципі), а в конкретних прикладних кейсах можна натрапити на розлогий діапазон варіативності результатів війни, офіційно визнаних сторонами конфлікту. Зазначена варіативність в абсолютній більшості випадків пов'язана із політикою як мистецтвом можливого: залежно від рівня інструментального володіння таким мистецтвом інколи вдається значною мірою компенсувати

несприятливу емпіричну об'єктивістику, "стрибнувши вище голови" в питанні узгодженого повоєнного статус-кво.

І все ж, об'єктивістський принцип *"сильний візьме те, що зможе втримати; слабкий віддасть те, що не зможе захистити"* ніхто й ніщо не в змозі спростувати, тому він залишається фундаментальною точкою відліку і основним критеріальним мірилом вірогідного формату завершення російсько-української війни, а окреслена К. Уолтцем сітка смислового масштабування у фаховому середовищі вважається ключовим критерієм демаркації реалістичного та ілюзійного сприйняття дійсності взагалі та в сфері політики завершення війни зокрема.

Сьогочасна Україна потребує насамперед конвенційної визначеності щодо мети війни проти Росії та засобів її досягнення. Прихована (чи пак – неафішована) проблема пов'язана з тим, що в принципі одна й та сама війна може бути *засобом* досягнення різної *мети* – наприклад, забезпечення національних інтересів, політичного виживання конкретної персони чи політико-управлінської вертикалі тощо. Тому виконання завдання визначеності щодо мети війни проти Росії та засобів її досягнення потребує розблокування ресурсів критичного мислення і раціонального дискурсу, а будь-яка стисла "формула успіху" тут матиме профанативні ознаки, оскільки вона ігноруватиме потребу розлогої аргументації і компаративного аналізу переваг та недоліків кожної з можливих альтернатив. Тому за браком часу варто обмежитися лише окремими рамковими зауваженнями – на кшталт того, що подання мети у формі політкоректного евфемізму "перемога" недостатньо з огляду на змістовну невизначеність того, що слід вважати перемогою.

Рівняння за назвою "війна" має чимало складових, а завдання за назвою "перемога у війні" містить чимало знаків запитання. Як жартували в Ізраїлі з приводу понад дворічної війни в секторі Газа (між іншим, найбільш тривалої війни з часів здобуття цієї країною державної незалежності), *ми вже давно "в кількох кроках від перемоги у війні" – от тільки ніхто не в змозі пояснити, який результат війни вважається перемогою*. Тут ще слід мати на увазі, що з перспективами перемоги повинні виразно корелювати

засоби досягнення цієї мети, які мають бути або вже наявними, або гарантовано доступними в найближчій перспективі. Якщо такі засоби відсутні чи недостатні, то мета автоматично підлягає корекції на принципах чіткої кореляції із кількісними та якісними параметрами засобів.

Східна мудрість іронічно зауважує, що найбільш тривалими є бійки сліпих, які не бачать ні свого противника, ні самого себе, ні перспектив і результатів бійки. Такі бійки припиняються лише після криків зрячих, які дають зрозуміти сліпим, наскільки вони трагікомічні. Наприкінці 2024 року війна Росії проти України вочевидь уже набула чимало спільних ознак із такими бійками сліпих. Як до "голубів", так і до "яструбів" прийшло підсвідоме відчуття ресурсної і психологічної вичерпаності воєнної кампанії й розуміння того, що фактор часу вже давно працює на кого завгодно – тільки не на Україну.

Дослідницьке середовище часто вдається до послуг понятійного конструкту *casus belli*, який означає *привід для початку війни*. Втім, з'ясувалося, що *привід для завершення війни* має не менше значення, а крім того, він ще й істотно складніший свого концептуального візаві, бо, окрім рішучості й непохитності фази початку війни, потребує ще й інтелектуальної гнучкості, аналітичної бездоганності й політичної інтуїції.

Коли Президент України В. Зеленський у лютому 2025 року відвідав Вашингтон, то американські візаві в нього делікатно поцікавилися: "Чи є у Вас план перемоги?" Здавалося б, запитання просте й очевидне: воно лежить буквально на поверхні, тому вірогідність його оприлюднення була чи не найвищою з-поміж усіх інших. Однак таке запитання викликало в Президента України відчутні труднощі з формулюванням відповіді, а його негативний психосоматичний підтекст (у розумінні В. Зеленського) запустив той принцип доміно, який завершився епічним демаршем в Овальному кабінеті та безпрецедентним провалом переговорів щодо припинення війни.

Намагаючись відповідати ексцентричному реноме, В. Зеленський під час відповіді щодо плану перемоги взяв на озброєння концептуальну метафору кришталевої кулі – мовляв, він, на жаль,

не має в своєму розпорядженні такого досконалого інструменту для ворожіння, оптимального вибору і альтернативної історії, тому не знає в деталях плану перемоги, однак йому добре відомі принципи, на яких Україна піде на припинення війни – це збереження територіальної цілісності, відшкодування збитків, гарантії безпеки на майбутнє тощо. За словами В. Зеленського, ці принципи відображають уявлення українців про справедливість, а *якщо нема справедливості, то не буде й миру (no justice – no peace)*.

Тут треба визнати і врахувати існування диявольської дилеми однаково неприйнятних альтернатив завершення війни. Крім того, це щось на кшталт класичної фаустівської угоди, яка практично приречена на перегляд, а інтрига стосується лише того, коли такий перегляд відбудеться і яких формальних чи навіть узагалі "притягнутих за вуха" підстав виявиться для цього достатньо.

З одного боку, мала рацію аналогія В. Зеленського про Мюнхенський договір 20 серпня 1938 року, який був покликаний розблокувати Судетську кризу, а натомість поступки, зроблені агресору, призвели не до припинення війни, а до діаметрально протилежного ефекту – до її масштабування у форматі Другої світової війни. З іншого боку, не можна ігнорувати той факт, що хоча мирний договір справді може бути гіршим за війну, однак у прикладному випадку російсько-української війни у часовому форматі 2025 року це потрібно аргументовано довести й переконливо проілюструвати, а не експлуатувати мантру "ми не поступимося ні метром своєї землі", паралельно щодня віддаючи ворогу на полі бою до 10 км²" [Тайны истории, 2025]. Бо в такому разі виникає когнітивний дисонанс: з *одного боку*, Україна нібито не готова "поступитися ні метром своєї землі", а з *іншого боку*, вона без жодного візуального дискомфорту (принаймні на рівні політичного керівництва країни) поступається десятками кілометрів, тисячами втрачених життів і мільярдними збитками для інфраструктури.

Погодьтеся, якась дивна арифметика – причому, вона викликає подив не лише у президента США та його оточення, а й у будь-якої людини, спроможної до елементарного порівняльного аналізу. Це саме той випадок, коли потреба переконливих коментарів тими,

хто приймає рішення в Україні, є не лише доречною, а кричущою. Однак натомість українській громадськості й світу в цілому доводиться мати справу зі збереженням настільки безпрецедентного режиму тиші, що починаєш чути, як кров стугонить у твоїх скронях.

Вибір на користь продовження війни – це не просто зручний ритуальний жест для збільшення обсягів політичного капіталу: насправді це дуже крихкий лід, який розмежовує практично несумісні альтернативи, з одного боку, захисту національних інтересів України, а з іншого – хронічну клептоманію залежності від карго-культу. На щастя, існують хоч і опосередковані, проте доволі надійні критеріальні маркери, залучення яких допомагає з високою вірогідністю відповісти на запитання продовження чи не продовження війни з позицій національних інтересів. Ідеться насамперед про *врахування логістичної складової війни*, ігнорування, нерозуміння й загалом дилетантське ставлення до якої у вищих ешелонах української влади чомусь набуло виразних ознак стилістичного фетиша і бравади з елементами дикунства.

Важко збагнути, яким чином вибудувати непрофанативну стратегію перемоги у війні чи хоча б ефективну логістику, якщо український офіціоз досі не спромігся виразно артикулювати відповідь навіть на запитання, що значить перемога України. Що мають на увазі офіційні чинники України, коли вони стверджують, що ми "*буквально приречені на перемогу*". Ця формула містить одразу два невідомі компоненти. По-перше, хто такі "*ми*" – це всі громадяни України чи лише якась частина? По-друге, якими є параметри перемоги за критеріями втрат особового складу ЗС України і територіальних втрат чи здобутків?

Іншими словами, які втрати України, на думку топшабля українських посадовців, підпадають під їхнє розуміння перемоги в протистоянні Росії – мільйон українців, півтора мільйона, два? Аналогічною є ситуація з територіями: які територіальні межі України є необхідними й достатніми для остаточних переможних реляцій українського офіціозу: а) територія, яка перебувала під фактичним контролем України напередодні 24 лютого 2022 року;

б) територія, на яку поширювався державний суверенітет України з 1 грудня 1991 року й до останніх чисел лютого 2014 року, доки не розпочалася російська експансія в Крим; в) етнічні українські території в складі Росії, на які в 1918 році виказувала претензії УНР?

Серед вірогідних сценарних планів можливі й екстравагантні опції – на кшталт демілітаризації Росії від кордону України до зони вічної мерзлоти, а також виключне право України проводити впродовж 100 наступних років 1 січня військовий парад у Москві на Красній площі. Парад у цей день вбиватиме одразу двох символічних зайців: українські військові таким способом вшануватимуть день народження С. Бандери і водночас вітатимуть росіян із Новим роком – чудовий симбіоз для перехідного періоду в житті двох братніх народів!

На жаль, після трьох із половиною років війни український офіціоз так і не наважився на обґрунтування свого бачення ситуації за вказаними опціями перемоги. Ситуація в стилі: от і думайте, що хочте, проте воюйте не як хочте, а старанно й жертовно, з регулярними вкрапленнями непоступливої мужності й безпрецедентного героїства.

Між іншим, якщо ми були "буквально приречені на перемогу", то тим більше актуалізується потреба предметної відповіді на запитання: хто і що призвели до кричущих розбіжностей між *нарративно закріпленим належним та невітійним дійсним?*

Вибір на користь продовження війни за патової ситуації на лінії фронту здебільшого відкриває скриньку Пандори за назвою *війна на виснаження*. Такий новий етап війни може бути скринькою Пандори для обох сторін конфлікту, а може – лише для однієї. А оскільки кожна зі сторін конфлікту наївно сподівається, що скринька Пандори – це "вочевидь не для неї", то у всіх виникає самовбивча спокуса зіграти в таку "русскую рулетку".

Треба розуміти, що вирішальне значення в питанні перспектив ведення війни на виснаження має *фактор стратегічної глибини* – фізична спроможність забезпечити потреби фронту на належному рівні впродовж тривалого часу. Йдеться про розлогий діапазон чинників, які мають критичне значення для бажаного

перебігу бойових дій на оглядову перспективу. Основними за станом на сьогодні є два параметри: можливості мобілізаційного ресурсу та ефективність тієї зброї, яка перебуває в розпорядженні. Зрозуміло, що за фактором мобілізаційного ресурсу Україна відчутно поступається Росії, тому розраховувати на перемогу вона може лише за рахунок більшої кількості чи якості тих зразків військової техніки і зброї, які, скажімо так, роблять різницю (*game chager, ultimate weapon*) на полі бою у війні сучасного зразка.

Хоча б побіжного коментаря потребує поширена у вітчизняному академічному середовищі теза про "необхідність надання пріоритетного значення протидії реалізації агресивних планів Росії". Щоб не опинитися в полоні ілюзій, варто враховувати два аспекти: по-перше, в питанні завдання шкоди підприємствам та мережам критичної інфраструктури агресора Україна після трьох з половиною років війни вже *de facto* "стрибає вище голови", регулярно завдаючи дошкульних збитків Кремлю; по-друге, наскільки наші західні партнери ретельно використовують свій потенціал щодо зазначеного аспекту – питання хоч і цікаве, проте в цілому контрпродуктивне з огляду на нашу принципову неспроможність вплинути на "динаміку сумління" наших нібито союзників.

У 2023 році значні сподівання були пов'язані з тим, що санкційні обмеження невдовзі призведуть до ледь не повної зупинки виробництва Росією балістичних ракет. Однак на практиці російський виробник ракет "Іскандер" Воткінський завод спромігся придбати верстати, а найголовніше – підсанкційні навігаційні чіпи (це до питання про ефективність виголошених Дж. Байденом "санкцій із пекла") для нарощування ракетного виробництва, тому впродовж 2024 року було виготовлено понад 1 400 балістичних ракет "Іскандер" та 500 крилатих ракет Х-101. За іншими джерелами, у 2024 році Росія виробила лише 700–750 балістичних ракет для комплексів "Іскандер-М", однак навіть ця цифра не може не вражати, бо в 2023 році балістичних ракет "Іскандер" виробляли втричі менше. За даними ГУР, станом на початок червня 2025 року Росія накопичила близько 600 балістичних та 300 крилатих ракет "Іскандер" [Самий сік, 2025b].

Що стосується можливостей ППО, які країни Заходу надають Україні, то тут також чимало підстав для тривоги: станом на 2022 рік США виготовляли близько 600 ракет "Patriot", а Росія майже 800 ракет "Іскандер". При цьому для збиття 800 ракет "Іскандер" потрібно від 1 200 до 1 500 ракет "Patriot". Іншими словами, **навіть якби Сполучені Штати зі священних альтруїстичних міркувань надали в розпорядження України весь (!) свій арсенал ракет "Patriot", то їх виявилось б недостатньо для нейтралізації всіх російських "Іскандерів"**.

Для увиразнення комплексної картини в цій предметній сфері зазначимо, що в 12-денній війні проти Ірану Ізраїль використав таку кількість новітніх американських ракет "ТНААД", яку США не виготовляють навіть упродовж року (і це на додаток до того, що вартість кожної з таких ракет сягає понад \$12 млн). Принагідно зазначимо, що всіма західними аналітичними структурами невідповідність можливостей протиповітряної оборони викликам реальних загроз вважається ледь не основним висновком 2025 року, який потребує пріоритетного реагування військово-промислових комплексів. Для прикладу: США надали в розпорядження Ізраїлю 25% систем ППО "ТНААД" (два з восьми наявних дивізіонів), однак це не гарантувало ефективної протидії балістичним загрозам Ірану навіть упродовж 12 діб, то що в такому разі казати про захист самих Сполучених Штатів від загроз із боку значно більш технологічно розвинених світопорядкових і геополітичних антагоністів?

Власне, війна між Ізраїлем та Іраном була припинена не тому, що офіційний Тегеран капітулював, а тому, що ще один тиждень-півтора обстрілів з боку Ірану призвели б до повного вичерпання Ізраїлем своїх засобів ППО проти балістичних загроз, унаслідок чого кожен наступний постріл "балістикою" потягнув би за собою настільки численні жертви в Ізраїлі, що весь бравурний наратив його офіціозу про "повернення Ірану в Середньовіччя" набув би жалюгідного вигляду. Ізраїльтяни психологічно й ментально не готові до великих жертв, тому дворічна війна проти "Хамасу", яка забрала майже півтори тисячі життів цивільних ізраїльтян і понад 1 900 – серед військовослужбовців ЦАХАЛУ та поліції, уже

перетворилася на жажливий фрустраційний фактор, а якщо до нього додалися б тисячі жертв унаслідок іранських обстрілів, то шальки терезів суспільної думки могли б схилитися на користь будь-якого рішення, окрім продовження "блискучої бойової операції проти Ірану".

Публічні коментарі вищого політичного керівництва України з приводу перемоги у війні проти Росії вкрай необхідні не лише для потреб елементарної демократичної звітності влади перед народом, який попри будь-які "але" все ще залишається джерелом влади в цій країні; треба враховувати також прописну істину теорії і практики стратегічного мислення, а саме: переконлива аргументація – це найбільш досконалий інструмент превентивної політики; тобто якщо у вас на руках, послуговуючись терміном Д. Трампа, *виграшні карти*, то не варто затягувати гру в політичний покер – натомість **можна просто відкрити карти і таким простим способом зробити свою перемогу очевидною не лише для себе, а й для всіх причетних до цієї гри.**

Між іншим, коли Голді Меїр поставили запитання, схоже до того, яке надійшло на адресу В. Зеленського 28 лютого 2025 року в Овальному кабінеті Білого дому, то вона відповіла так: у війні з арабами нашою секретною зброєю була абсолютна відсутність альтернативи – якщо єгиптяни могли бігти в Єгипет, а сирійці – в Сирію, то ми могли бігти тільки в Середземне море. Тож відповідаючи собі на запитання, як слід вчинити, – одразу бігти в море чи все-таки дати бій? – ми зробили свідомий вибір на користь того, щоб усе-таки дати бій.

Схоже на те, що на відміну від ізраїльтян часів Г. Меїр, в яких не було альтернативи, в українців часів В. Зеленського якісь альтернативи є – і саме вони заважають перемогти і навіть укласти мирну угоду. Або, можливо, альтернативи є не в українців, а особисто в Зеленського та деякої частини політико-управлінської вертикалі – тоді причинно-наслідкові зв'язки зразу стають на свої місця.

Повертаючись до екстравагантного візиту Президента України В. Зеленського до Сполучених Штатів 28 лютого 2025 року, доцільно прояснити один важливий статусний аспект: **США**

підтримують Україну, але не вважають її своїм союзником. Саме ця специфічна особливість пояснює безліч непорозумінь і різнотлумачень, котрі виникали впродовж російсько-української війни. І саме вона визначає номенклатуру й обсяги допомоги, яка може коливатися в широкому діапазоні, а може й зовсім зійти нанівець.

На окрему прискіпливу увагу заслуговує запитання, **чому США не вважають Україну своїм союзником?** Для розширення варіативності відповідей наведене запитання можна дещо переформулювати: **що є причиною наслідку фактичної відмови Сполученими Штатами Україні в статусі союзника?** Ці запитання заслуговують на розлогі монографічні дослідження, тому для уникнення ризиків профанування зробимо лише обережне припущення: *по-перше*, кожен союзницький статус не є раз і назавжди закріпленим канонам; *по-друге*, **якщо ви справді прагнете бути союзником, то вам потрібно довести свою союзницьку надійність і значущість.**

Іншими словами, **кожен статус не-союзника може бути наслідком лише двох причин – або ненадійності, або незначущості як союзника.** Отже, якщо комусь заманеться отримати омріяний статус союзника США (зрештою, не лише США), то для початку треба відповісти самому собі на дуже просте запитання: що я зробив для того, щоб бути надійним і значущим союзником, чи сприяли цьому мої дії, прийняті рішення, коментарі й мова тіла впродовж оглядового минулого? Після предметної відповіді на це запитання туман невизначеності одразу розсіюється.

За станом на кінець 2023 року росіяни мали 15-кратну перевагу над Збройними силами України в літаках, 8-кратну – в танках, 4-кратну – в БМП. Це призвело до практичної безальтернативності формування "м'ясних рот" і "фаршбатів" як незручної контекстуальної реальності меморандумів українського офіціозу про "значення кожного людського життя" і "ведення війни не числом, а вмінням". Утім, навіть дикунство "м'ясних рот" усе більше перетворюється на недосяжну мрію з огляду на бусифікацію як унаочнену метафору втрати Україною її мобілізаційного ресурсу.

А чого варта кількість кримінальних справ із дезертирства, яка в травні 2025 року перетнула позначку 400 тисяч! Щоб уникнути дискомфортової тіні, кинуті терміном "дезертирство", його було замінено милозвучним евфемізмом СЗЧ (самовільно залишена частина), проте суті справи це не змінює. Показово, що до судової фази не дійшла навіть мізерна частина кримінальних справ: це пояснюється простою причиною – об'єктивною обумовленістю дезертирства такими обставинами, як безглуздим киданням особового складу у "м'ясні штурми", здирництвом і кричущою некомпетентністю керівного складу. Опосередковано це пояснює той факт, чому впродовж 2024 – першої половини 2025 років близько 70% іноземних добровольців покинули передову й повернулися до себе додому.

Із приводу мантри українського офіціозу про "ведення війни не числом, а вмінням" маємо визнати, що вона з якихось причин не поспішає з переконливим ілюстративним підкріпленням. Тут доречним виявиться ще один екскурс в афористику Г. Меїр, яка любила повторювати: *мені незрівнянно легше отримувати ноти протесту, ніж похоронки*. Воістину, чи то часи змінилися, чи особистісний формат політичних діячів зазнав, висловлюючись терміном москалів, "усушки и утряски", але нам доводиться мати справу із ситуацією, коли фактор похоронок уже не має для влади настільки критичного значення, як для Г. Меїр.

В епоху інформаційного суспільства словесна еквілібристика, формалізована в ідеологічних, пропагандивних та маніпулятивно-навіювальних ресурсах, є доволі дієвим функціональним засобом, однак усе-таки не панацеєю: їй притаманні об'єктивні й доволі жорсткі обмеження, а якщо тривалий час покладати на виключно чи переважно такий інструментарій впливу на масову свідомість, то на певному етапі це неухильно почне призводити, висловлюючись терміном, запозиченим із військової справи, до каскадного обвалу фронту, коли прорив оборони в одному місці запускає в дію принцип доміно, внаслідок чого "сипиться" весь фронт.

Якщо сьогодні через ці чи інші причини ми не можемо здолати Росію на полі бою, то **варто скерувати зусилля хоча б на реалістичне сприйняття політичної дійсності й побудову**

адекватних цій дійсності поведінкових стратегем і когерентних управлінських рішень. Однак Україна в особі політико-управлінської вертикалі вже традиційно для себе "не шукає легких шляхів": замість ретельного засвоєння повчальних уроків історії, вона віддає перевагу спокусам побудови чергових химерних замків, в яких, на відміну від будинку з химерами, що розташований у Києві на вулиці Банковій, неможливо жити в принципі, а прецінь – усій країні водночас.

У поезії 1919 року "Один в любов..." ще не зламаний ультиматумами радянського "соцреалізму" Павло Тичина оприлюднив навдивовижу зрілу діагностику, яка може вважатися взірцем інтелектуальної чесності та відваги:

*Чи вже втомилась наша нація,
чи недалеко до кінця,
коли кругом одна протрація
і майже жодного співця?
І майже жодної поезії,
яка б нас вдарила! –
Нема...*

Такої чесності та відваги вочевидь бракує українським можновладцям, які, замість принципового й ґрунтовного аналізу проблем з метою їх ефективного розв'язання, скеровують свої зусилля на забезпечення бездоганної досконалості мистецтва переміщуватися "між крапельками" – де-факто стратегемами мульти-васалітету як спроби прислужувати одночасно кільком господарям задля отримання зиску, який сукупно перевищує обсяги тісних стосунків лише з одним союзером.

Окремі імпульсивні "сплески принциповості" – на кшталт тих, що спостерігалися під час епічного "обміну думками" між В. Зеленським, Д. Трампом та Дж. Д. Венсом в Овальному кабінеті 28 лютого 2025 року, розраховані хіба що на безнадійних політичних маргіналів, неспроможних до елементарних аналітичних процедур. Натомість для кваліфікованої частини суспільства такі ексцентричні "сотрясання воздухов" (висловлюючись терміном "людини з підпілля" Ф. Достоєвського) симптоматизують акт політичного самогубства, яке, на превеликий жаль, ризикує

перетворитися на політичне самогубство України – з тією різницею, що Україна жодним чином не прагне політичного самогубства, але замість неї з цією "почесною місією" переконливо впорався політичний клас, топщабель політико-управлінської вертикалі.

Тут можна було б прочитати розлогу лекцію про кричущі проблеми з політичною відповідальністю, але кому ці лекції читати – тим, хто не відчуває землі під собою, бо вважає, що вхопив бога за бороду? Ні, реалізм – понад усе, тому на лекціях для цієї категорії населення заощадимо.

За великим рахунком, топщабель українського політикуму редукував величезний потенціал *політики як мистецтва можливого* до мізерного сегмента такого потенціалу – *мистецтва переміщуватися "між крапельками"*. Такий тренд культивується в коридорах української влади впродовж десятиліть, а нині за критерієм безроздільності свого впливу він набув гротескно-циклопічних масштабів. Саме під його впливом **політико-управлінська вертикаль України перетворюється на театр маріонеток, а її невміння чи небажання переконливо відповісти на принципові виклики сьогодення ледь не в автоматичному режимі призводить до фактичного статусу країни-помилки і країни-непорозуміння на геополітичній світопорядковій шахівниці сучасності**, яка, як і кожне непорозуміння, приречена на елімінацію, поступове чи раптове, однак у кожному разі зникнення з карти світу.

Щоб такі причинно-наслідкові реалії не надто били по психосоматиці, їх варто сприймати стоїчно – в стилі М. Аврелія, Сенеки чи хоча б Ф. Ніцше: останній слушно зауважував, що хірург повинен сприймати хворобу пацієнта крізь призму не його чи своїх сліз, а в контексті потреби надати невідкладну допомогу, ефективність якої перебуває в безпосередній залежності від "спроможності тримати скальпель рукою, яка не тремтить". А оскільки, з одного боку, сльози, а з іншого боку, "рука, яка не тремтить" – це явища несумісні, то кожен із нас так чи інакше опиняється перед фундаментальним для України і екзистенційним для себе особисто вибором: **або ми поповнюємо когорти**

"плакальників", або все-таки заощадимо на чергових "плачах Ярославни" на користь збереження сил і натхнення для повернення пацієнта на ім'я "Україна" з полону згубних ілюзій до притомного стану реалістичного сприйняття дійсності.

Кожній сфері діяльності притаманні певні апріорні вади, зумовлені генетично, генеалогічно, тому й виникають концептуальні максими на кшталт "війна – надто серйозна справа, щоб її довіряти військовим" та "політика – надто серйозна справа, щоб її довіряти політикам". То кому довірити архівідповідальну справу завершення війни, як не політикам і не військовим? Можливо, експертному співтовариству, технократам, тим науковцям, яким вдалося зберегти реноме моральних авторитетів, адже гармати замовкають тоді й настільки, коли й наскільки виникає потреба почути *силу аргументів*, а не *аргументи сили*. Не зайвим буде також переосмислення концептуалістики лауреата Нобелівської премії з економіки 2005 року Т. Шеллінга, який у книзі "Зброя та вплив" здійснює ретельне ранжування факторів і аргументів, які мають значення для припинення війни і укладання миру [Schelling, 2020].

РОЗДІЛ 10.

**ПРЕДМЕТНІ ЗАПИТАННЯ ЗАВЖДИ НА ЧАСІ,
АБО
ЗА КИМ ДЗВЕНИТЬ ДЗВІН ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ
УКРАЇНИ?**

*А ми дивились та мовчали,
Та мовчки чухали чуби.
Німії, підлії раби!*

Тарас Шевченко

У 1901 році, коли Сполучені Штати вперше почали позиціонувати себе тим, що нині має назву "*Superpower*", Т. Рузвельт концептуалізував поведінкову стратегему США такою рекомендаційною формулою: "Говорить тихо і носить велику палицю". В епоху імперського суперництва така рекомендація була вочевидь слушною, проте в наш час чимало американців сумніваються в корисності глобальної військової присутності США, вважаючи таку поведінкову стратегему небезпечним атавізмом. У "Великій палиці" один із провідних американських авторитетів у галузі міжнародних відносин Еліот Коен не погоджується з такими настроями: він стверджує, що жорстка сила залишається важливим інструментом американської зовнішньої політики [Cohen, 2018].

Визнаючи, що США мають бути обережними щодо того, чому, коли і як вони застосовують силу, автор "Великої палиці" наполягає, що міжнародна роль Сполучених Штатів у наш час є важливою як ніколи, а збройна сила життєво важлива для успішного виконання цієї місії. На переконання Е. Коена, якщо Сполучені Штати відмовляться від своєї позиції сильної і розсудливої військової сили, якщо відмовляться від статусу охоронця стабільного світового порядку, то світ матиме справу з безладом, насильством і тиранією в масштабах, яких не спостерігалось з 1930-х років.

Концептуалістика Е. Коена перегукується з легендарним висловом Аль Капоне про те, що *добрим словом і пістолетом*

можна досягти значно більшого, ніж просто добрим словом. Це, так би мовити, до питання про взаємопотенціюючий, синергетичний ефект умілого поєднання інструментарію *hard power* та *soft power*. Зрештою, чому б не згадати й вислів О. фон Бісмарка про те, що якщо у вас нема своєї зброї, то ви не в змозі контролювати перебіг війни.

Наведена аргументація вкрай доречна й показова в контексті безпрецедентного розбазарювання українськими можновладцями зброї і військової техніки впродовж трьох десятиліть, яка призвела до кричущої неготовності дати відсіч російській агресії засобами зброї, внаслідок чого довелося покладатися на особисту жертвність і героїзм захисників Києва і Харкова, Сум і Миколаєва, Чернігова і Гостомеля [Yanina Sokolova, 2022; 24 Канал, 2023а; Самий сік, 2022].

Якщо формула "хочеш миру – готуйся до війни" є класичним трюїзмом, який віддзеркалює самоочевидність, то теза про те, що превентивна політика – це фундамент справжньої стратегії, є хоч і більш інтелектуалоємним, проте також цілком консенсусним. Крізь призму цього критеріального маркера та сукупність заходів із військового будівництва України, яка існувала впродовж третини століття до повномасштабного вторгнення Росії (йдеться про 1991–2022 роки), можна позначити стислим термінологічним конструктом *стратегія гарантованої поразки*. Це засвідчує безпрецедентну некомпетентність і безвідповідальність структур і персон, уповноважених формувати й реалізовувати державну політику в цій сфері.

Лише на четвертому році ведення війни проти Росії в Україні нарешті з'явився власний арсенал високоточної зброї (зрозуміло, що на початковому етапі у вкрай обмежених обсягах). Найпотужнішою є ракета "Фламінго", спроможна вражати цілі на відстані до 3 000 кілометрів і нести боеголовку вагою понад тону. Ефективність та низька вартість порівняно з американським "Tomahawk" роблять "Фламінго" справжнім проривом у вітчизняному оборонно-промисловому комплексі. Другим за значущістю вважається модернізований "Довгий Нептун" із дальністю 1000 кілометрів, який уже успішно застосовувався проти нафтопереробних заводів

Росії. Третім елементом ракетної програми є балістична ракета "Сапсан", що отримала оновлені тактико-технічні характеристики: вона спроможна доставляти 480 кілограмів корисного навантаження на відстань до 300 кілометрів [Good Times Bad Times Україна, 2025].

Здавалося б, війна з другою армією світу має забезпечити ефект тверезого й відповідального сприйняття реалій, але ж ні – скандали із закупівлями в Міноборони та хабарі в уряді України не припиняють відбуватися з циклічністю, вартою кращого застосування [Апостроф TV, 2023]. Ця згубна тенденція доповнюється й посилюється вже типовою для вітчизняних політико-управлінських широт візантійщиною і підклимною боротьбою, яка багатом знаковим постатям просто не залишає часу й сил для протистояння північно-східному сусіду.

Приміром, після того, як сили безпілотних систем (СБС), на які припадає лише 2,2% видатків України на оборону, забезпечили 25% втрат ворога влітку 2025 року, Мадяр (Роберт Броуді) вийшов із публічною заявою про необхідність збільшення обсягів видатків на СБС до рівня 5%: у разі дотримання такої вимоги сили безпілотних систем гарантують закриття 100% периметру фронту і забезпечать 50% ліквідацій ворога. Здавалося б, ось воно – світло в кінці тунелю, однак така пропозиція припала до вподоби не всім центрам сили української влади, бо інакше важко розцінити раптове цунамі викриттів "хабарництва" й "розкрадання", пов'язаного нібито з Мадяром (Броуді) [СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ, 2025; TRIGGER MMA, 2025].

Ідеться про повторне відкриття закритої понад десять років тому кримінальної справи, пов'язаної з неповерненим Китаю кредитом. Питання не в тому, чи винен і наскільки винен Мадяр (Броуді) – питання в іншому: хто і чим керувався, коли "активував свої докори сумління" саме тоді, коли підрозділи Мадяра демонструють найвищий рівень ефективності протистояння російській агресії? Це викликає симбіоз подиву і роздратування не лише на рівні суспільної думки України, а й серед західних союзників України.

Утім, найбільш негативні відгуки західних медіа і політичного істеблішменту про Україну стосуються непрозорого й нераціонального використання наданих коштів. Коментуючи цей дражливий проблемний кейс, представниця республіканської більшості в Палаті представників конгрес-вумен Марджорі Тейлор Грін узагальнила квінтесенцію проблеми так: **народ США заслуговує повної прозорості стосовно того, куди й навіщо витрачаються його гроші**; Україна – одна з найбільш корумпованих країн світу, а війна з Росією не в змозі заперечити цього факту.

Замість того, щоб адекватно й своєчасно реагувати на окреслені проблеми способом їх ефективного розв'язання, українські можновладці вже традиційно для себе вирішили "уникнути зустрічі з реальністю" – почали шукати впливових адвокатів, а в умовах жорстких політичних протистоянь у США та в інших провідних країнах Заходу такі пошуки мають високі шанси на успіх, тож не випадково, що афільовані зі структурами Джорджа Сороса українські ЗМІ почали наввипередки розхвалювали рішення адміністрації Джозефа Байдена створити інструмент аудиту, який забезпечить підзвітність надання американської фінансової та військової допомоги Україні.

Особливо розтиражованим був вислів заступниці державного секретаря США з політичних питань Вікторії Нуланд: "Адміністрація Байдена послідовно зосереджена на тому, щоб не допустити нецільового використання допомоги чи зброї. Ми співпрацюємо зі Світовим банком, із консалтинговою фірмою *Deloitte*, а також із групою урядових аудиторів США, які перебувають у Києві. **Україна повинна не просто пережити цю війну, вона повинна вийти з неї сильнішою, „чистішою”, демократичнішою, більш європейською**" [24 канал, 2023b]. От тільки пані Нуланд чомусь не деталізувала, яким способом досягається така вражаюча мета.

Утім, можливо вона, як і політико-управлінська верхівка України, покладається, скажімо так, на "магічну силу слова", коли *сказане* автоматично означає *зроблене*. Це доволі типово для адміністрації президента Джозефа Байдена – окреслити принцип надання допомоги Україні амбітною формулою *az long az it*

takes (тобто *впродовж усього часу, який для цього буде потрібний*), а далі самоусунулися від надання необхідних для перемоги України обсягів допомоги, час від часу виправдовуючи свою анабіотичну бездіяльність міркуваннями про "необхідність уникати ескалації конфлікту".

Якщо перекласти ці вислови з мови політкоректних евфемізмів зрозумілою мовою притомних людей, то матимемо такий вердикт: повномасштабна агресія Росії проти України – це зовсім не ескалація конфлікту; ескалація конфлікту настане тоді, коли Україна за кількістю і якістю зброї буде хоча б приблизно еквівалентною Росії. Недопущення такого статус-кво в принципі на рівні стратегем, а також блокування будь-якого руху в цьому напрямі на рівні повсякденної тактики закарбувалося в новітній політичній історії виразним пріоритетом адміністрації Дж. Байдена. Саме такими були і за інерцією залишаються реалії, в яких Україні доводиться виживати й надалі плекати надію на перемогу у війні впродовж трьох із половиною років.

Не хотілося б, однак доведеться розчарувати романтиків, яких здивувала позиція президента Дж. Байдена: в ній немає нічого дивного чи екстраординарного, а натомість – цілковита спадкоємність поведінкових стратегем щонайменше десятилітньої давності, коли на початку березня 2014 року Джозеф Байден (тоді ще в статусі віцепрезидента США) прилітав до Києва, щоб відмовити Україну ввести війська в Крим для придушення на той час доволі локального проросійського заколоту. Відмовив... А тепер – як об'єктивний і закономірний наслідок потурання російському експансіонізму – Україні доводиться мати справу із понад сотнею тисяч убитих, півмільйоном поранених, близько восьми мільйонів біженців і внутрішньо переміщених осіб, інфраструктурними збитками в межах \$500 млрд. І це – лише верхівка айсберга, з яким Україні доведеться мати справу в оглядовому майбутньому: звичайно, за умови, якщо майбутнє в неї взагалі буде, бо, беручи до уваги параметри наведеного айсберга – це зовсім не факт.

Повертаючись до аспекту неухильної звітності влади України за отриману фінансову підтримку, у Сполучених Штатах зразка 2025 року ніяк не можуть збагнути, чому їхня країна "окупована

паразитами" (*we are occupied by parasites*), чому американські платники податків повинні утримувати бюрократичний апарат України, який за три роки війни не лише не скоротився (хоча б пропорційно до фактичної кількості населення), а й зріс на 20%? А найбільш симптоматично, що видатки на цю категорію населення підвищилися на понад 60%, хоча абсолютна більшість інших категорій відчула на собі тягар значних фінансових скорочень [НАРОДНИЙ АУДИТ, 2025].

Масовій свідомості України, а прецінь – свідомості спеціалізованих, академічній необхідно, врешті-решт, збагнути, що США – це не монархія, не тиранія і не автократія: там президент не може приймати волонтаристські рішення про виділення десятків мільярдів доларів виключно на підставі своїх симпатій чи антипатій. Чому не може? Щонайменше з двох причин: по-перше, такі рішення ухвалюються не лише ним одноосібно, а й також Сенатом і Конгресом; по-друге, навіть якщо Сенат і Конгрес будуть одностайно "за", слід врахувати ще фактор виборців і водночас платників податків, які регулярно нагадують: *it's not "government money"; it's "taxpayer money"* (це не гроші уряду – це гроші платників податків).

Іншими словами, якщо у президента й уряду США з'являється непереможне бажання допомогти тій чи іншій країні, яка потерпає від війни, стихійного лиха чи фінансового колапсу, то потрібно заручитися підтримкою максимальної більшості платників податків. Чому саме максимальної більшості? Тому, що, з одного боку, заручитися підтримкою всіх неможливо в принципі, позаяк завжди знайдуться ті, хто не дасть згоду навіть до повернення Ісуса Христа до активних соціальних практик; з іншого боку, якщо більшість буде незначною, то рішення про надання пакета допомоги автоматично втрачає свою легітимність, оскільки допомога виділяється з коштів, генерованих усіма платниками податків, а не лише тими, хто дав "добро" на альтруїстичну акцію.

Це пояснює критичне значення аргументаційної складової намірів про допомогу – в цьому разі йдеться не стільки про президента й уряд США, скільки про потенційних реципієнтів допомоги: вони повинні переконливо обґрунтувати, по-перше,

необхідність допомоги; по-друге, прозорість і ефективність її використання; по-третє, хоча б ритуально визнати національні інтереси США як своєрідну червону лінію, яку країна-реципієнт отриманої допомоги не збирається порушувати за жодних обставин.

Принагідно зазначимо, що станом на жовтень 2025 року **Україна не виконала жодну (!) з цих вимог** – зокрема, в категорії необхідність допомоги відсутні чіткі цільові орієнтири (абстракція на кшталт "для потреб перемоги" є змістовно й критеріально надто розмитою, щоб вважатися серйозним аргументаційним засобом). Пояснення щодо категорії "прозорість і ефективність використання допомоги" взагалі відсутні – чи то через надмірну завантаженість українського офіціозу освоєнням попередніх пакетів допомоги, чи з міркувань, що війна все спише (принаймні в їхньому випадку). Що ж стосується аспекту не бути перпендикуляром до національних інтересів США, то цією апріорною вимогою українські високопосадовці взагалі знехтували, враховуючи оранжерейні умови функціонування в Україні структур Джорджа Сороса та домінування в інформаційному полі нашої країни визначеного цим транснаціональним гешефтьєрем інформаційного порядку денного, який номінально українські медіа в своїй абсолютній більшості чемно й запопадливо ретранслюють за всім предметним діапазоном, окресленим у спущених "згори" методичках.

Чому цей аспект має істотне значення для США часів 47-го президента Д. Трампа? Окрім численних психосоматичних підтекстів, на протокольній поверхні все просто й недвозначно: в Сполучених Штатах проти фінансово-організаційних структур Дж. Сороса відкрито кримінальні провадження за статтями фінансування внутрішнього тероризму – йдеться, зокрема, про різнопрофільне обслуговування ними *Antifa* та інших екстремістських об'єднань, які визнано терористичними [The Economic Times, 2025]. Відповідно до американського законодавства, персони й структури, які обслуговують внутрішній тероризм, несуть навіть більшу відповідальність перед законом, ніж внутрішні терористи: окрім пожиттєвих тюремних термінів їм "світить" конфіскація всіх

активів і скасування реєстрацій усіх організацій. Згадку про це заступник глави адміністрації Дональда Трампа С. Міллер супроводжував словосполученням з іронічним підтекстом *just in case* – мовляв, *про всяк випадок, якщо хтось "забув"*.

Саме з огляду на похмурі юридичні перспективи імперії Дж. Сороса американські медіа все частіше рясніють заголовками в стилі *Soros is cooked* (тобто *Сорос спалився, з ним покінчено*). А тепер порівняйте цю реальність з реальністю статусу соросівських структур в Україні: якщо виникає когнітивний дисонанс, то вас можна привітати – ви належите до категорії розумово повноцінних індивідів, спроможних принаймні на формально-логічні процедури. На жаль, за всіма ознаками в коридорах української влади таких індивідів обмаль, бо там або відсутнє відчуття когнітивного дисонансу, або панує інфантильна ілюзія, що "якось воно буде", навіть за наявності когнітивного дисонансу – мовляв, одним дисонансом більше, одним менше...

Сутності впливів Дж. Сороса притаманна така специфічна ознака неоднозначності, яка англійською позначається формулою "*pronounce Soros multiple ways in the same sentence*", тобто вимовляти "Сорос" з різними підтекстами навіть в одному реченні. Це делікатна, евфеміністична версія стану речей, а в більшості ж випадків навіть інтерв'юери Джорджа Сороса вдаються до значно відвертіших формулювань – на кшталт того, яке зробив П. Морган: "*You're are the craziest person I've ever spoken to*" ("Ви найбільш божевільна людина, з якою я коли-небудь розмовляв"). І схоже на те, що Сороса такі характеристики не вибивають зі стану рівноваги – скоріше навпаки: вони спонукають його до бравади, посиленої посмішкою самовдоволення. Воістину на подібні реакції здатен лише психічно своєрідний індивід.

Створюється враження, що українські високопосадовці, з яких кожен якщо не другий, то третій є стипендіатом фондів Сороса, непокояться переважно тим, щоб на Україні не повисло тавро *awkwardly thanks*, тобто незграбної подяки ("так собі" подяки) "видатному філантропу сучасності" за всі його "труди праведні в ім'я і для потреб України". За великим рахунком, маріонетковий статус високопосадовців і першочергове обслуговування

особистих та корпоративних інтересів Дж. Сороса не є чимось екстраординарним – з цим доводиться мати справу навіть Сполученим Штатам та багатьом європейським сусідам України [Aydogan, 2025], однак в Україні все-таки специфічна ситуація: їй конче необхідна допомога США – принаймні за тією номенклатурою військової техніки і озброєнь, яка спроможна забезпечити якісну перевагу над Росією, а відтак і схилити шальки терезів у війні на користь України.

Висловимося більш виразно й недвозначно: **за відсутності певної номенклатури військової техніки і озброєнь США перемога України у війні проти Росії неможлива в принципі, апріорі.** То чи варта гра, на кону якої в прямому сенсі доля України, свічок інтересів Дж. Сороса в нашій країні? Чому б Україні не скористатися цінним досвідом спілкування з американськими високопосадовцями і особисто з Д. Трампом президента Аргентини Х. Мілея: коли в його країні виникли відчутні фінансові труднощі, він спромігся впродовж кількох діб отримати від США \$20 млрд на стабілізацію фінансового ринку [Geopolitical Economy Report, 2025]. Є лише одне правдоподібне пояснення, чому українські можновладці вперто не піддаються на спокусу опанування досвідом Хав'єра Мілея: **для них поразка України у війні проти Росії є меншою проблемою, ніж рішуче розірвання стосунків із фінансово-організаційним спрутом Джорджа Сороса.**

Тут не йдеться про сумнівність риторичних аргументів, застосованих українськими високопосадовцями для хоча б якогось такого виправдання стратегем, які визначають орієнтованість на зовнішні фактори: тут доводиться мати справу з відсутністю будь-яких аргументів на стадії обговорення, зрештою і самої стадії, а натомість – з волонтаристським прийняттям рішень, які, окрім очевидного недоліку відсутності деліберативної демократії, ще й викликають безліч запитань щодо своєї раціоморфності, доцільності, далекосяжності тощо.

Мимоволі напрошується запитання: який смисл вкладається в слово "Україна" – це *народ України* чи лише *політичний клас*? А якщо для політичного класу народ як джерело влади України і

національні інтереси України не мають жодного (принаймні нормативно й регламентаційно зобов'язуваного) значення, то з якого дива цей політичний клас наділений повноваженнями вести переговори про надання допомоги Україні, про особливості освоєння цієї допомоги і про боргові зобов'язання не себе особисто, а України?

Станом на осінь 2025 року сформульовані запитання в різних формах латентно присутні в найрізноманітніших середовищах суспільно-політичного життя України – в діапазоні від спілкування в чергах на базарі й до університетських аудиторій і академічних кабінетів [Самий сік, 2025а]. Тут ідеться не про суху констатацію якихось тенденцій чи соціологічного статус-кво – сутність проблеми значно глибша й далекосяжніша, а саме: країна, яка чинить героїчний спротив значно сильнішому ворогу, не може собі дозволити розкіш непопулярної, а отже, і сумнівної за критерієм легітимності влади.

Чому не може? Тому, що такий стан речей деморалізує масову свідомість і вкрай негативно позначається на консолідованості суспільства у відбитті російської агресії. Ключовий виклик, челендж цієї загрозливої ситуації пов'язаний із відповіддю на сакраментальне запитання "що робити?": річ у тім, що кожен варіант відповіді містить значні потенційні ризики і виклики на адресу самого існування України як хоча б номінально суверенної країни.

Практично від початків державного унезалежнення Україна функціонувала за суїцидальною моделлю, відповідно до якої паразитувати на Україні, визискувати її і заганяти в боргову прірву мають ексклюзивне право лише окремі представники влади та наближені до них (афільовані з ними) групи впливу, а от віддавати борги, накопичені "обраними", і вмирати за Україну під час війни – це ексклюзивний обов'язок українського народу в цілому, точніше, тієї його частини, яка непричетна до паразитування, мільярдних крадіжок і визискувань. Така формула функціонування України є фатальною для громадянського (національного) солідаризму, а країна в цілому є приреченою на дезінтеграцію, відчуження й

протистояння різних суспільних кластерів, наслідком чому є фіаско проекту за умовною назвою "Україна".

Характерною ознакою мирних угод, укладених за посередництва Д. Трампа, є формат заморозки війни з ефектом взаємної фрустраційної болісності для сторін конфлікту. На відміну від більшості сучасних концептуальних підходів до завершення воєн, які базуються на пошуку аргументаційних переваг для кожної зі сторін конфлікту, Д. Трамп застосовує діаметрально протилежний підхід: він максимально увиразнює можливі втрати й збитки кожної зі сторін конфлікту, підводячи до думки, що чим далі, тим більше такі втрати й збитки переходитимуть з площини вірогідної в площину фактичну. А що стосується реальних чи ілюзорних переваг, то цей аспект залишається на розсуд кожної сторони конфлікту – доцільності й спроможності застосування нею аргументаційних можливостей та їхнього медійного супроводу.

Важлива специфічна ознака практикованого Д. Трампом ефекту взаємної фрустраційної болісності мирної угоди полягає в тому, що така угода не є педантично вивіреною на аптекарських терезах – у тому сенсі, що болісність однієї сторони конфлікту може бути значно більшою. Траекторія і динаміка переговорної стратегії максимального тиску, яка позначається концептом *Peace Deal Stick* (палиця мирної угоди) залежить від відповіді, яку радники з національної безпеки президента США, очолювані С. Міллером, сформулюють на запитання, **хто головний вигодоотримувач (бенефіціар) конфлікту на даний момент часу?**

За станом на 28 лютого 2025 року головним вигодоотримувачем вважалася Україна – точніше, її політичне керівництво, позаяк воно не могло предметно пояснити спосіб, яким збирається досягти розтиражованої мети за назвою "перемога". А якщо аргументована відповідь на таке очевидне запитання відсутнє, то напрошується висновок, що справжня причина невизначної артикуляції пов'язана не з аргументаційними спроможностями політичного керівництва України, а з чомось іншим. З чим? Можливо, з тим, що **Україна має бажання і можливість отримувати допомогу обсягом у десятки мільярдів доларів, але**

чому не має ні бажання, ні можливостей звітувати щодо доцільності й ефективності використання отриманих коштів?

Призупинення невійськової складової допомоги США виконувало функції своєрідного тесту на ставлення влади України до дилеми, за рахунок кого скорочувати обмежені можливості внутрішнього фінансування – за рахунок скорочення бюрократичного апарату й зменшення обсягів його фінансування чи за рахунок чергового "затягування пасків" українським народом. Відповідь була цілком прогнозованою, і вона не сподобалася ні українському народу, ні адміністрації Д. Трампа.

За таких обставин навіть попри філігранне мистецтво перемищуватися "між крапельками" політико-управлінській вертикалі України в оглядовій перспективі не уникнути щоразу жорсткіших форм фінансової та технічної звітності, які, з огляду на війну, тривалий час кредиторами офіційного Києва вважалися недоречними. Комплексний аудит, здійснюваний за першою вимогою будь-якого кредитора України, а також перехресний фінансовий моніторинг на регулярній основі невдовзі набуде статусу узвичаєної норми – чогось на кшталт підтвердженої сплати за проїзд у громадському транспорті на першу ж вимогу кондуктора. Якщо ж така "сплата за проїзд" не підтверджується, то тоді, відповідно до консенсусно погодженого протоколу, настає фаза стягнень і штрафних санкцій.

Заходи з фінансової та технічної звітності необхідно здійснювати не лише на вимогу країн, які надавали допомогу Україні коштами їхнього бюджету (тобто коштами їхніх платників податків) чи способом підвищення рівня їхніх боргових зобов'язань, які лягають на плечі знову-таки їхніх платників податків; ще одна причина пов'язана з *репутаційним реноме України, сумніви щодо якого були однією з основних перешкод на шляху надання нашій країні допомоги в необхідних для перемоги обсягах, що, власне, й призвело до результатів, які виразно втілюються в сленговій формі "маємо те, що маємо"*. Тож напрошується цілком логічний висновок: щоб мати більше, ніж маємо, Україні треба не уникати під будь-яким приводом фінансових моніторингів і

аудитів, а за найменшої нагоди самій наполягати на таких верифікаційних процедурах усіма зацікавленими сторонами.

Країна, яка на понад 50% своїх повсякденних життєдіяльнісних потреб залежить від зовнішньої підтримки, буквально приречена на те, щоб бути чемною – і безвідносно до того, яким саме є предметний кейс, що обумовлює таку чемність. Зокрема, Україна повинна чемно подякувати адміністрації президента Дж. Байдена за 2 млн ковдр, надісланих у розпал російської агресії: така допомога в кожному разі краща, ніж зубочистки, освіжувачі ротової порожнини, бітуалети для осіб третьої статі та методички коректного розуміння ідеологеми DEI (*diversity, equity, and inclusion*).

З іншого боку, під час повноцінної агресії другої за потужністю армії світу ковдри все-таки відчутно поступаються за рівнем інструментальної ефективності засобам ППО і протистояння бронетехніці ворога: якби навесні 2022 року Україна володіла хоча б десятком тисяч снарядів калібру 155 міліметрів та кількома тисячами чогось на кшталт "Джевелінів", "Стігнерів" та "Блоупайпів", то вона перетворила б північ Київщини (від Чорнобиля до Гостомеля) в суцільне кладовище російської військової еліти, а війна закінчилася б на умовах України ще влітку 2022 року. На жаль, маємо те, що маємо, і замість справедливого миру ми змушені були лише зігрівати себе думкою про такий мир, загорнувшись в американські ковдри.

Доктрина активного невтручання, якою Захід маркував своє ставлення до протистояння України Росії від самого початку державного унезалежнення нашої країни, навіть на рівні смислових параметрів є евфемізмом із виразними ознаками абсурду, оскільки за логікою речей активним може бути лише втручання, а невтручання апріорі пасивне. Таке словоблуддя вкотре підводить до думки, що Україна завжди була насамперед і в основному розмінною монетою. В такій системі смислових координат не викликає подиву і модель підтримки України, яка в середовищі американського експертного співтовариства дістала назву *to the last Ukrainian* – до останнього українця; зауважте: не до перемоги України й навіть не до поразки Росії як світопорядкового і

геополітичного антагоніста США, а до остаточного вичерпання українцями своїх ресурсів – насамперед людських, демографічних.

У політиці – як у перетягуванні каната: головне – не *сила*, а *стратегія* і *командна робота*. На жаль, доводиться констатувати, що зі стратегіями і колективною роботою в Україні попередньої третини століття справи кепські. Чому? Насамперед і в основному тому, що її політико-управлінська вертикаль постає втіленням заповідника феєричного ідіотизму і непролазних хащів тугодумства. Якщо ж узяти до уваги, що неефективна політико-управлінська вертикаль – це найкоротший шлях не лише в глухий кут суспільного розвитку, а й загалом на кладовище Історії, то кепський стан речей в усіх сферах суспільної життєдіяльності та жахливий стан підготовки до війни з Росією викликає не стільки подив, скільки співчуття і відчай.

Такий вердикт повною мірою поширюється і на безпрецедентну ситуацію, яка вразила весь світ, окрім України, засоби масової інформації якої "просто не помітили", що **в 2022 році з дипломатичного відрядження до США в Україну не повернулося 19 з 20 українських дипломатів**. Принагідно зазначимо, що 95% втеч дипломатів – це світовий рекорд, гарантована перша позиція в Книзі рекордів Гіннеса. А оскільки щодо керівниці дипломатичного представництва України в США з цього приводу не було вжито жодних "виховних заходів", то вона зрозуміла це як карт-бланш для подальших ексцентричних експериментів. Чи не найбільш ризикованим із-поміж них було складання плану відвідин президентом Зеленським США незадовго до президентських виборів минулого року: всі заходи цього візиту мали виразну акцентованість на вдячності Демократичній партії США й особисто Дж. Байдену.

Тут справа навіть не в очевидній тенденційності та відсутності дипломатичних балансів, а в тому, що всі респектабельні аналітичні ресурси на той час уже ставили під великий сумнів перемогу кандидата від Демократичної партії на президентських виборах 5 листопада 2024 року. Іншими словами, в тому випадку Президент України був змушений грати в дуже ризиковану гру. Підтвердження цього не змусили довго чекати: спікер Палати

представників Конгресу США М. Джонсон у дописі, опублікованому на платформі X вимагав "негайно звільнити" посла України О. Маркарову, оскільки підготовлений нею візит президента В. Зеленського був частиною політичної кампанії з метою допомогти демократам і очевидним втручанням у вибори. Принагідно зазначимо, що таке звинувачення містить потенціал кримінального переслідування Сполученими Штатами всіх і кожного, хто був причетний до цієї, як висловилися інші знакові представники Республіканської партії США, "інфантильної афери".

Здавалося б, можна було тричі перехреститися з приводу того, що М. Джонсон звинуватив не особисто В. Зеленського, а посла О. Маркарову: достатньо було відкликати посла України зі США, зробити в соціальних мережах лаконічний допис зі словами "вибачення щодо прикрого непорозуміння" й перезавантажити стосунки з республіканцями та Дональдом Трампом як їхнім висуванцем на виборах із чистого аркуша. Але цих простих і самоочевидних кроків не було зроблено не лише, як наполягав М. Джонсон "негайно", а й через дев'ять місяців після перемоги Д. Трампа на президентських виборах. З цього приводу можливо-владцям України варто засвоїти хрестоматійну сентенцію Г. Кіссінжера: **бути другом США небезпечно, але бути ворогом узагалі згубно** (*To be a friend of America is dangerous but to be an enemy is fatal*).

Невідомо, чим саме керувався Президент України, коли не лише не звільнив Маркарову, а й доручив їй підготовку наступного візиту до США, що відбувся 28 лютого 2025 року? На яку психологічну атмосферу можна було розраховувати, якщо пані посол України в США фактично є *persona non grata* в Державному департаменті Сполучених Штатів (The United States Department of State) – фактичному аналогові українського МЗС? І навіщо було влаштовувати той незабутній симбіоз демаршу і симульованої істерії в Овальному кабінеті? Яку мету мали перед собою всі складові цього пазла?

Якщо завдання полягало в тому, щоб отримати максимальну підтримку США у фінансовій, військово-технічній та дипломатичній сферах, то застосована методологія досягнення мети була

не просто неоптимальною, а найгіршою з усіх можливих. А втім, чому б не припустити пріоритетність для топівня української влади іншої мети – змусити Д. Трампа сказати: "Гаразд, я бачу, що мої посередницькі послуги жодній зі сторін російсько-українського протистояння не потрібні, тому надалі з'ясовуйте стосунки самостійно, а я пішов грати в гольф – сподіваюся, принаймні проти цього ніхто з воюючих сторін не заперечує...". От для досягнення такої мети засоби, застосовані українським офіціозом, були цілком відповідними.

Але чи розуміє українська сторона, що вербальна фігура "піти грати в гольф" має не буквально, а алегоричне значення: вона передбачає дистанціювання США від усього можливого діапазону допомоги Україні і навіть взаємин з Україною? **Чи справді це – саме те, що потрібно Україні, що узгоджується з її національними інтересами? А якщо це не узгоджується з національними інтересами України, то з чіими національними, корпоративними та особистими інтересами це узгоджується і чому Україна обслуговує ці інтереси коштом тисяч жертв серед своїх громадян і мільярдами збитками для своєї інфраструктури?**

Доводиться визнати, що натужно практиковані українським офіціозом спроби змусити Д. Трампа усунутися від посередницьких послуг в російсько-українському конфлікті цілком логічно вкладаються в життєдіяльнісні алгоритми теперішнього формату української влади (чи пак – влади в Україні). Йдеться про те, що адміністрація 47-го президента США функціонує на принципах максимальної транспарентності й жорсткої підзвітності як передумови функціональної ефективності. Відповідно, кожен потенційний партнер Сполучених Штатів повинен бути готовим функціонувати на аналогічних принципах і з дотриманням таких же канонів. І от тут виникає сакраментальне запитання: **чи готова Україна в теперішньому персональному складі її політико-управлінської вертикалі до функціонування на принципах максимальної транспарентності й жорсткої підзвітності?**

З позитивною відповіддю на сформульоване запитання поспішати не варто, позаяк воно передбачає безліч вимог, незвичність яких для українських можновладців надає таким

вимогам статусу ледве не подвигів Геракла. Взяти хоча б необхідність жорсткої звітності за фінансову допомогу під час війни: ясна річ, чимало проєктів втілювалися в життя буквально "з коліс", тому вичерпна звітність у таких випадках неможлива апріорі; але коли під знаком питання опиняється ефективність використання десятків мільярдів доларів, то справа честі України внести максимальну ясність і прозорість у подібні проблемні кейси. **Чи спроможна політико-управлінська вертикаль України бути на рівні вимог цієї справи честі? Бо якщо вона неспроможна, то "естафетна паличка" автоматично перейде до народу України. А якщо вже й він виявиться безпорадним перед цим історичним викликом, то це буде останнім розчерком пера, яким засвідчить закриття проєкту української державності.**

Фундаментальна проблема України полягає в уже стереотипізованій звичці можновладців відрекомендовувати ледве не кожне доленосне запитання таким, що є "не на часі". Гіпотетично, такий вердикт має право на існування, але коли щодо резонансних проблемних кейсів він пролонгується на десятиліття, то з цього приводу по третині століття державного незалежнення в народі вже, скажімо так, починають виникати запитання і накопичується незгода навпіл із роздратуванням.

На жаль, Україна сучасного формату не володіє тим запасом міцності, що був у її розпорядженні в 1991 році, тому вона не може дозволити собі розкіш вислуховувати ще одну третину століття мантри про "не на часі". Тож владі варто оперативно починати відповідати на запитання й оприлюднювати переконливі версії безлічі "непорозумінь" – інакше народ, як джерело влади, почне формулювати відповіді на власний розсуд і, відповідно до цих відповідей, виноситиме вердикти щодо кваліфікаційного рівня, посадових відповідностей, зловживань тощо.

Відповідати на дразливі запитання – це лише *minimum* *minimum* того, що український народ очікує від влади, уповноваженої цим же народом захищати його інтереси. Наступною елевационістською сходинкою має бути формування комунікативного простору національного дискурсу щодо ключових

національних інтересів України і фундаментальних викликів сьогодення на адресу суспільства та держави. Йдеться про кричущу потребу повноцінного інформаційно-комунікативного обміну, засобом якого реалізується потреба того, що Дональд Девідсон позначив терміном "*концептуальна сітка*", а французи окреслюють словосполученням "*idée rescue*" – себто конвенційна мудрість як сукупність стереотипізованих уявлень, сформованих на підставі загальносуспільної апробації інтерпретацій і аргументів стосовно ключових проблемних викликів та вірогідних альтернатив розвитку.

Потреба такого інформаційно-комунікативного обміну зумовлена тим, що ця стереотипізована сукупність пояснень має загальноприйнятий статус, а отже – виконує вкрай важливу солідаризаційну функцію. Відсутність же таких базисних ієрархій смислів і значень призводить до різноглумачень та ідейних протистоянь, унаслідок чого суспільство може перетворитися на легку здобич для агресорів і експансій. Це правило є універсальним, а на сучасну Україну його причинно-наслідкові закономірності поширюються повною мірою.

Важливим (якщо не доленосним!) є *аспект ціни війни та миру на терезах національних інтересів*. Відповідно до закону Фолкленда, якщо ви не маєте практичного впливу на певну предметну сферу й не приймаєте рішення щодо перебігу процесів в її межах, то припиніть нею опікуватися, а натомість зосередьтеся на тих предметних сферах, в яких ваша суб'єктність не підлягає сумніву. На жаль, **у випадку із сучасною Україною дуже важко збагнути, в яких сферах суспільно-політичної життєдіяльності та прийняття рішень її суб'єктність ще не підлягає сумніву.**

Лаконічно висловлюючись, *повноцінна державна суб'єктність* – це спроможність приймати політичні рішення відповідно до *національних інтересів*. Якщо дещо заглибитись у конкретизацію, то, *по-перше*, потрібне розуміння національних інтересів як загалом, так і в кожному прикладному сегменті зокрема; *по-друге*, необхідна політична відповідальність і громадянська непохитність слідувати саме цим національним інтересам, а не

інтересам особистим, корпоративним, партійним, клановим, бізнесовим тощо.

Оскільки ж ідеться про прийняття політичних рішень, тобто рішень влади від імені держави, то пріоритетного значення набуває відповідність зазначеним вимогам політико-управлінської вертикалі найвищого щабля і відповідальність за прийняті рішення. На жаль, у випадку України практично всього періоду державної незалежності доводиться констатувати кричущі проблеми як із відповідністю, так і з відповідальністю.

З одного боку, можна й треба констатувати **фундаментальну розбіжність, протиріччя національних інтересів**, а з іншого боку, реальністю є також *ситуативний збіг національних інтересів* за окремими кейсами і тенденціями розвитку політичної дійсності. В такій системі смислових координат часто тиражовані українським офіціозом тези про "очевидну логіку підтримки Заходом України" постають віддзеркаленням того прикрого симбіозу інфантильності, наївності та ілюзійності, який у психіатрії забезпечує *ефект дереалізації*.

Ще один проблемний виклик зумовлений тією особливістю, що механізм забезпечення **національних інтересів** може мати (і здебільшого має!) дуже мало спільного з *логікою збереження влади, логікою збереження себе у владі, логікою пролонгації своїх владних повноважень*. Це пояснює поширеність феномену шахрайської підміни (насамперед засобами інформаційних технологій) **національних інтересів** дрібним політиканством. Для виправдання такої де-факто національної зради застосовується розлогий діапазон інформаційного інструментарію, починаючи з банального *замовчування* (за принципом: немає інформаційного повідомлення – немає і відповідного явища), демагогії, популізму, постправди, пересмикування пріоритетності докладання зусиль тощо.

Наприклад, виразна ангажованість, функціональна підпорядкованість і жорстка підзвітність структурам ФСБ і ГРУ персонального складу практично всієї середньої і вищої ланок козачих структур Південного Сходу України і УПЦ (МП) є секретом Полішинеля навіть у середовищі дилетантів у сфері специфіки російського експансіонізму; що ж стосується контррозвідувальних

українських спецслужб, то для них це – така ж тривіальність, як для математиків $2+2=4$. Закономірно напрошується запитання: **чому ця очевидність десятиліттями не знаходить належного відгуку й реагування в середовищі політико-управлінської еліти, уповноваженої і відповідальної за прийняття адекватних і своєчасних рішень для потреб національної безпеки країни?**

Якщо тривалий час на рівні ідейно-інформаційного забезпечення суспільного буття превалує абсурдизм, то на певному етапі він з *епіфеномену* як *похідного від деяких детермінант явища* перетворюється на *самовідтворювальну, регенеративно самодостатню causa sui – тобто на причину самої себе*. А якщо десятиліттями проводити шизофренічну політику, то, врешті-решт, серед друзів залишаться лише шизофренія і шизофреніки. Така політика зводить нанівець, обнуляє (англійською *nullifying*) будь-який героїзм і звитягу, будь-які наміри й успіхи в самому зародку.

Найбільш курйозна, трагікомічна, а в перспективі й трагічна для України ситуація пов'язана з тим, що після блискучої перемоги на президентських виборах 2024 року Д. Трампа раптом з'ясувалося: **персони та афільовані з ними структури, які впродовж двох попередніх десятиліть надиктовували українській владі "польотні завдання" від імені США і колективного Заходу, насправді не презентують нікого, окрім себе, своїх особистих та корпоративних інтересів. А далі ще цікавіше: виявилось, що такі особисті та корпоративні інтереси не лише не тотожні національним інтересам США, а й у багатьох аспектах суперечать їм, є їх антиподом і антагоністом.**

Такі публічні роз'яснення адміністрації Д. Трампа робляться не з любові до виконання перед світом просвітницьких функцій, а насамперед для того, щоб політичні режими, які раніше із різних причин підпали під вплив осіб, що прикриваються легендами "інвестиційних банкірів" та "видатних альтруїстів сучасності", змогли перезавантажити свої стосунки на основі зваженого вибору з-поміж двох альтернатив: або вони стають на один бік із президентом США Д. Трампом і тими політичними силами, що керуються ідеологічним орієнтиром *Make America Great Again*, або

вони й надалі граються в ігри, правила й методички використання яких пишуться "великими комбінаторами".

За логікою речей, з огляду на доленосність вибору між такими альтернативами українська влада мала б порадитися з експертним співтовариством і суспільством у цілому. Проте впродовж понад року з моменту перемоги Д. Трампа на президентських виборах цього не сталося, а офіційний Київ і надалі зберігає олімпійський спокій, намагаючись справити враження чи то великого мудреця, чи глухонімого. За таких обставин не варто дивуватися, що рівень міждержавних стосунків між США та Україною перебуває на одному з найнижчих рівнів від часів здобуття державної незалежності, а довіра керівництва Сполучених Штатів до своїх візаві з України взагалі губиться в соціологічних похибках.

Очевидно, не варто розлого пояснювати, що такий бекграунд і статусний формат, висловлюючись дипломатичним евфемізмом, не сприяє активації Сполученими Штатами всіх наявних у них важелів допомогти Україні. Що це означає для перспектив ведення Україною війни на виснаження – в цілому зрозуміло навіть дилетантам. Чи буде текст мирної угоди з Росією за всіх цих підтекстів найкращим з можливих для України, очевидно, пояснювати також не варто. Інтрига зберігається лише стосовно ціни, яку український народ сплатить за весь цей театр абсурду і бенкет під час чуми в одному флаконі. А ще на дозвіллі можна поміркувати про конкретні форми й обсяги політичної відповідальності, на яку заслуговує така екстремальна екстравагантність.

Дженіфер Донеллі позначила наївні сподівання терміном "*poisoned*" – тобто "отруєні" [Donnelly, 2020]. Функцію (мимовільну чи цілеспрямовану – це предмет окремого дослідження) здебільшого виконує інструментарій ілюзій, значення яких не варто недооцінювати, позаяк **усі негаразди України так чи інакше, більшою чи меншою мірою є наслідком і ціною, яку доводиться сплачувати за домінування ілюзій на рівні світосприйняття.** Іншими словами, саме ілюзії спочатку роблять неефективність країни в принципі можливою, а згодом і закономірною, неухильною за таких конкретно-історичних умов і обставин.

У книзі "Чотири есе про свободу" І. Берлін аргументовано застерігав від потрапляння в пастку політичної спекуляції "високими ідеалами": він наголошував, що **втрата свободи не може виправдовуватися необхідністю досягнення навіть дуже високої мети – на кшталт справедливості, культури, соціального прогресу тощо**. А якщо аргумент "справедливості, культури та соціального прогресу" стосується ненадійних партнерів, то тут взагалі нема про що говорити: **свобода і здоровий глузд – понад усе**.

Якщо країна тривалий час функціонує за "валідольним" сценарієм (чи пак – на валідольних принципах), наслідком яких є перманентна потреба в героях і повсякчасній жертвовності громадян, то що сказати про перспективи такої країни? Вони цілком передбачувано доволі сумні, а ще більш прикро, що така версія майбутнього є безальтернативною.

Щоб розраховувати на дещо більш оптимістичне, потрібно докорінно переглянути систему координат, яка робить неухильним саме такий сценарій розвитку країни. Або ж необхідно змінювати країну – в сенсі присвячувати решту життя перебуванню в іншій країні, в якій замість того, щоб інфантильність одних громадян компенсувалася героїзмом інших, компетентна влада відповідально виконує свої посадові функції.

Такий вибір свідомо чи підсвідомо вже зробили близько восьми мільйонів українців, скориставшись статусом біженців. Порівняно з Україною, життя в тих країнах, куди вони емігрували, може здатися дещо нудним і позбавленим драйву, однак воно передбачуване, заможне, а також трагічно не обривається внаслідок серцевого нападу чи пострілу. Хоча трагізм, безперечно, надає життю як окремого індивіда, так і суспільства в цілому важливої перчинки, однак, як влучно зауважив І. Берлін, кожна людина наділена вродженим правом уникати трагізму: це означає, **що ніхто не в змозі спонукати її до трагізму, а прецінь – прирікати на трагізм**. Інакше це – порушення вроджених прав, які в принципі підпадають під визначення злочинів проти людяності.

Предметні запитання можуть бути незручними й дисконформними з багатьох міркувань і під багатьма кутами зору, але їх треба сприймати за аналогією з ліками, ефективність яких діамет-

рально протилежна їхній приємності. Отже, якщо організм справді прагне видужання (безвідносно до того, йдеться про індивідуальний організм чи суспільний і державний), то йому треба абстрагуватися від фактора приємності, а натомість подбати про ретельне й педантичне дотримання вимог кваліфікованих лікарів.

Тому не запитуйте, за ким дзвенять дзвони розв'язаної Росією війни: вони лунають за Україною загалом і за кожним із нас зокрема. Але якщо у випадку з Україною ще виникають труднощі з конкретизацією відповідальності за кризовий стан і неналежне реагування на нього, то на індивідуальному рівні виразність окреслення такої відповідальності має непогані перспективи: як казав один класик, *рукописи не горять*, тому в сфері академічної науки гуманітарного профілю дуже легко визначити, чия діагностика кризового стану України і терапія лікування її хвороб була дієвою, а чия – дилетантською, ілюзорною і згубною.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Щоб не плакати, я сміялась.

Леся Українка

Попри безпрецедентний для першої чверті ХХІ століття резонанс російсько-української війни, вона не внесла докорінних змін у теорію і практику воєн, їхніх причинно-наслідкових зв'язків, детермінативних факторів і т. ін, тому в абсолютній більшості випадків теоретико-методологічний інструментарій, напрацьований щодо цього предметного кейса попереднім досвідом людства, залишається цілком когерентним, валідним і повчальним для оперування реаліями протидії України російській агресії. Іншими словами, відповіді на всі фундаментальні "чому", "як" і "навіщо" російсько-української війни можна без зайвих труднощів знайти в теоретико-концептуальному й стратегемному забезпеченні конфліктогенності загалом і воєн зокрема, розробленому мислителями попередніх століть і навіть тисячоліть.

То в чому ж полягає сенс і значення аналітичних зусиль, присвячених російсько-українській війні? Наскільки такі зусилля взагалі виправдані й доцільні? Чи не є вони тим контрпродуктивним баластом, який у математичній сфері знань позначається терміном *"дурна безкінечність"* і який відображає масив емпіричних даних, котрі апіорі не в змозі забезпечити якісний приріст знань, а натомість апостеріорі втілюються в зашлакованість фактографічного контенту, призводячи до ефекту, діаметрально протилежного лезу Оккама – тобто замість критеріального, аргументаційного та ілюстративного у виразненні картини світу (зокрема, тієї її частини, яка стосується предметної сфери) доводиться мати справу з фактичним розмиванням і релятивізацією очікуваної виразності, що призводить до прикрої ситуації, позначуваної фразеологізмом *"за деревами не видно лісу"*.

Аналітичні зусилля, присвячені російсько-українській війні, виправдані й доцільні тоді й настільки, коли й наскільки вони предметно осмислюють ключові аспекти цього предметного кейса, бо коли це вдається, то, окрім приросту знань, актуальних для

локального українського рівня, маємо справу з теоретико-концептуальними здобутками, котрі резонують значущими аналогіями і в глобальному масштабі.

Виникнення епістемологічних та гносеологічних лакун загалом, а лакун ідеологічних зокрема й насамперед, зумовлене сукупністю багатьох факторів. Серед причин такого наслідку варто виокремити передовсім містечковість аналітичних зусиль політичної думки України, відсутність того, що англійською позначається словосполученням "*360 degree view*". Вузкість предметної призми і аспектного діапазону залишається ахіллесовою п'ятою як об'єктивного сприйняття реалій сьогодення, так і окреслення правдоподібних перспектив.

Утім, основний масив детермінативного впливу на утворення ідеологічних лакун і їх тривале перебування в сірій зоні далекої периферії суспільно-політичної уваги пов'язаний зі специфікою інформаційного середовища України, яке функціонує у форматі двох взаємопов'язаних реалій – *по-перше*, в силовому полі так званої *контрольованої демократії*; *по-друге*, в режимі *окозاملування*, який є симбіозом, з *одного боку*, параноїдальних замовчувань навіть тих тематичних аспектів, які замовчувати безглуздо з огляду на обізнаність щодо них широких верств українського суспільства, з *іншого боку*, спроби досягти окозاملувальної мети реалізуються також способом розлогого діапазону таких засобів, як демагогія, дезінформація, тенденційність, упередженість, чорна риторика, постправа, геслайтинг, популізм, політкоректність, евфемізми тощо. Загальною метою таких зусиль є *забезпечення ідеологічної гегемонії* і водночас *індоктринація споживачів інформаційних послуг*, перетворення їх на слухняних, легко маніпульованих об'єктів владних впливів і регламентацій.

Інформаційна сфера постає втіленням асиметричних методів ведення війни, тому під час війни вона об'єктивно й закономірно приковує до себе прискіпливу увагу. На жаль, доводиться констатувати, що нудний наратив радянських часів в інформаційному середовищі номінально суверенної України поступився місцем не кваліфікованій і аргументованій думці, а інформаційній бульбашці світоглядної ексцентрики, пошукам морального виправдання у

форматі репрезентації чогось на кшталт "прогресу", "світла" й "добра", поширенню дилетантської маячні, що заколисує громадянське сумління, й декоруванню галюциногенних сцен за умовною назвою "ми буквально приречені на перемогу".

Натужні переможні реляції мають на меті щонайменше два цільові орієнтири.

По-перше, вони претендують на виконання магічної функції самоздійснюваного пророцтва – за принципом: те, що декларативним стилем повторюється впродовж багатьох днів поспіль, набуває унікальної можливості бути втіленим на рівні суспільно-політичної практики навіть попри відсутність належних об'єктивних передумов у вигляді причинно-наслідкових зв'язків, внутрішньої логіки процесу і т. п.

По-друге, українська версія "побєдобєсія" покликана приховати "секрет Полішинеля", згідно з яким політика, здійснювана від імені України впродовж понад третини століття державної незалежності, насправді прирікала країну не на перемогу, а на щось діаметрально протилежене – на стагнацію, зневіру і, врешті-решт, на поразку.

А той факт, що Україна все ще гідно протистоїть значно сильнішому, ніж вона, агресору, є наслідком не кваліфікованої і відповідальної державної політики, як, зрештою, і не дегенеративних тенденцій у функціонуванні інформаційної сфери, а самовідданості й жертвовності українського народу, який, зціпивши зуби, тимчасово абстрагувався від того театру абсурду, який практикує політико-управлінський та медійний бомонд.

Загалом же монопольне домінування на рівні інформаційного поля України наротивів, які віддзеркалюють позицію власників медійних ресурсів, їхніх бенефіціарів та політичних кураторів, які опікуються дотриманням єдиної версії розгортання подій та способів їх інформаційного висвітлення, є далеким як від функціонального оптимуму, так і від забезпечення національних інтересів України.

З прикрістю доводиться констатувати сприяння такому статус-кво в сфері інформаційної політики з боку соціально-гуманітарного сектору вітчизняної науки загалом і академічного

середовища зокрема й насамперед: замість пошуків справжніх причин негативних явищ і тенденцій та формулювання переконливої пропозиційності щодо оптимізації існуючого статус-кво, вітчизняна гуманітаристика та її суспільно-політична складова за інерцією з радянських часів або й надалі віддають перевагу сервільному обслуговуванню "генеральної лінії партії", або зберігають мовчазний нейтралітет із претензією на рефлексійну зосередженість.

Варто зауважити недооцінку вітчизняною гуманітаристикою інструментальних можливостей феноменологічного дослідницького підходу, який насправді є одним із ключових методологічних інструментів для потреб виявлення діапазону вірогідних моделей розвитку і сценарних планів розгортання подій. Висловлюючись терміном Г. Вайнгера, це той *as if*, який створює необхідні передумови для предметного й реалістичного окреслення меж альтернативних *status quo*, кожен з яких є не лише цілком можливим, а й навіть найбільш вірогідним і практично безальтернативним за відповідних умов і обставин.

Ефективне застосування феноменологічного підходу для потреб предметної сфери виконаного дослідження надало можливість провести критеріальні демаркації явищ і процесів російсько-української війни, визначити їхній смисл і значення в широкому історичному контексті та перспективістському діапазоні. Саме феноменологічний підхід спонукає визначальних для долі України запитань – на кшталт того, чому ми в тому чи іншому випадку не досягли того, чого гіпотетично могли б досягти? Рефлексійні й аналітичні зусилля, скеровані на аргументовану відповідь, є найкращою передумовою оптимізації існуючого статус-кво в найширшому діапазоні – починаючи з реалістичного сприйняття суспільно-політичних реалій і до побудови державної політики на принципах компетентності, відповідальності та аргументаційної переконливості.

Українському прикладному кейсу притаманні декілька основних проблемних лагун. Перша й основна лагуна стосується невідповідності топщабля української влади статусному рівню функціонування (інтелектуальний формат, ідеологічні, концептуальні

та стратегемні точки відліку для прийняття доленосних для країни рішень) та невиразності мотиваційного (якими кредо, симпатіями й стилістичними перевагами послуговуються) рівня. Сутність проблеми полягає не в нестачі знань щодо цього специфічного аспекту, а в тому, що, з одного боку, Україна мимоволі наражає себе на статус заручника непередбачуваних рішень влади; з іншого боку, не володіючи інформацією щодо справжніх труднощів влади з оцінкою реалій війни, експертно-аналітичне середовище практично втрачає можливість підставити владі дружнє плече задля підвищення аргументаційного рівня й загальної ефективності політико-управлінських рішень.

Друга за значущістю проблемна лакуна стосується прогресуючої втрати Україною суб'єктного статусу. З часом усе важче відгородитися від думки, що **українське суспільство живе в межах чужих сценарних планів, які не мають жодного стосунку до національних інтересів України**. У коридорах української влади тривалий час культивується лакейський менталітет підлезування до сюзеренів із будь-якого приводу й навіть без нього: з часом зазнавав переформатування пантеон сюзеренів, а от сервільна запопадливість перед ними не лише залишалася в силі, а й щоразу посилювалася, "бронзовішала". Йдеться про аспект елементарної самоповаги й гідності, яка не потребує звитяг у форматі революцій, а потребує повсякчасної копіткої праці – чогось на кшталт повсякденного плебісциту, виразно змальованого Е. Геллнером.

Заколисувальні мантри з приводу того, що "в епоху глобалізму як усезагальної взаємозалежності всі країни так чи інакше втрачають свою суб'єктність", у фаховому середовищі не можуть розраховувати на маніпулятивний ефект, бо одна річ – що США хоч і мають державний борг обсягом \$37 трлн, проте залишаються цілком функціонально дієздатними, а інша річ – що Україна покриває більшу частину своїх повсякденних життєдіяльнісних видатків за рахунок донорських надходжень іззовні: за таких умов вочевидь важко розраховувати на прийняття суверенних рішень на будь-якому рівні функціонування – аж до специфіки гендерного маркування клозетів.

Та найбільшу тривогу й обурення викликає залежність політико-управлінської вертикалі України навіть не від зовнішніх донорів, а від окремих осіб і організаційних структур, які тривалий час намагалися натужно справити враження, що нібито їх делегували Україні владні інституції провідних демократій для здійснення технічної, методичної і дорадчо-консультативної допомоги Україні на її шляху до, звичайно ж, "блискучого майбутнього" (і ніяк не менше!).

Стосовно того, що сьогодні Україна перебуває значно далі від "блискучого майбутнього", ніж два десятиліття тому, коли така індоктринація була започаткована, не варто дивуватися і впадати у відчай, адже в світі не існує жодної країни, яку "великі комбінатори" могли б відрекомендувати в статусі наочного взірця втілення на практиці своїх "евристичних рекомендацій". Сконцентруємо увагу на основному ракурсі: в прикладному кейсі політичного керівництва України окремим персонам і афільованим із ними структурам справді вдалося справити враження про себе як про "наставників, делегованих центрами зовнішнього впливу", внаслідок чого **величезний обсяг політико-управлінських опцій опинився в підпорядкуванні осіб і структур неукраїнської юрисдикції, яких український народ не наділяв (зрештою, й не міг наділити в принципі!) такими функціями і повноваженнями.**

Україні не завадить взяти на озброєння поведінкову стратегію США за назвою "Говоріть тихо і носіть велику палицю": отримавши будь-яку допомогу від будь-кого, треба чемно подякувати, а далі **робити те, що відповідає НАШИМ національним інтересам – тобто не інтересам окремих персон, бенефіціарів, структур, внутрішніх кланів та центрів зовнішнього впливу, а саме національним інтересам України як моделі суверенної держави з виразним культурно-цивілізаційним та ідейно-світоглядним стрижнем.** Якщо ж із приводу змістовного наповнення цього стрижня зберігається невизначеність і різнотлумачення, то їх треба усунути способом предметного національного дискурсу, організованого на принципах деліберативної демократії і компаративного аналізу.

В епоху галопуючого розвитку інформаційно-комунікативних технологій **ідейний супровід суспільно-політичної життєдіяльності набуває виразних ознак матеріальної сили** – того, висловлюючись терміном марксизму, базису, який визначає специфіку й динаміку інших сфер суспільного буття і свідомості, які мають статус надбудови.

Окрім того, що ідейна та ідеологічна складова війни сама собою є засобом асиметричного протистояння ворогу, а отже – де-факто зброєю у форматі сукупності факторів, які позначаються концептом *soft power*, ця складова має істотне (а в багатьох випадках навіть вирішальне!) значення для отримання чи неотримання Україною засобів *hard power* – військової техніки, зброї та озброєнь, які роблять різницю в протистоянні Росії і, врешті-решт, визначають результуючий ефект цієї війни.

Згадка про драматичну невизначеність у питанні отримання чи неотримання підтримки, достеменно необхідної для перемоги у війні, є не випадковою: вона підводить до думки про принципове значення для України якісного протистояння Росії на полі бою, яке можливе не стільки за рахунок кількісного еквіваленту зброї, яку використовує агресор проти нашої країни, скільки за якісних видів вражень противника – тих *game changer* чи *ultimate weapons*, які роблять різницю на полі бою на користь України. Показово, що для увиразнення змістовного наповнення *ultimate weapons* інколи вживають аналогію з бейсболу у вигляді терміна "*hardball*", тобто м'яча, якого противнику дуже важко відбити, що, власне, й схиляє шальки терезів на користь тієї сторони протистояння, яка використовує можливості *hardball*.

Попри те, що війна сучасного типу (і російсько-українська війна зокрема) є значно більш технологічною, ніж війни початку та середини ХХ століття, значення особистісного фактору на рівні як окремого індивіда, так і суспільства в цілому залишається доволі істотним для перспектив перемоги у протистоянні ворогу. Це закономірно актуалізує *аспект національного солідаризму* – того, що можна позначити поетичним конструктом "чуття єдиної родини". **Саме фактор національного солідаризму визначає не лише кількісні обсяги, а й якість та ефективність тієї**

самопожертви, на яку громадянин і суспільство готові піти задля протистояння ворогу. Така самопожертва є системним явищем, в основі якого лежить декілька складових-елементів, взаємозумовленість і взаємодія яких приводить до конкретно-історичного ефекту жертвності.

Фундаментальна відмінність функціонування суспільства у стані війни від стану миру полягає в тому, що **війна, висловлюючись фігурально, не вибачає помилок: ті проблемні аспекти, які в часи миру можуть перебувати в стані латентної стагнації впродовж років і навіть десятиліть, у часи війни набувають раптового загострення й тієї актуалізації, яка потребує оперативних відповідей.** Тобто, війна – це жорсткий тест на світоглядну відповідність, аналітичну дієздатність і політико-управлінську ефективність: хто його не складає на належному рівні, той опиняється навіть не на смітнику політичної історії, а на значній глибині під цим смітником.

За результатами здійсненого дослідження виразних ознак набуває низка **рекомендацій для органів державної влади.** Йдеться, зокрема, про те, що:

1) *невтішні результати війни (а вони безвідносно до формальних параметрів миру чи перемир'я з Росією вже невтішні з огляду на завдані Україні системні збитки) є недвозначним вироком політиці, здійснюваній Україною впродовж попередньої третини століття.* Цей фактор робить проблему поліаспектного осмислення попередніх політико-управлінських рішень максимально чутливою до сприйняття громадською думкою. Народ України не можна позбавляти права ознайомитися з комплексним аналізом пріоритетів політики, здійсненої впродовж попередньої третини століття від його імені – зокрема й насамперед це стосується політики, здійсненої в сфері оборони та безпеки. **І фахове середовище, і масова свідомість країни мають право отримати відповідь на низку ключових запитань, а саме: яку мету мали перед собою тоді, коли віддавалася перевага саме таким засобам забезпечення обороноздатності, а не іншим?** Тут ідеться як про мотиваційну складову прийнятих рішень, так і про політичну (а, можливо, й не лише політичну) відповідальність за

неефективні політичні практики, які потягнули за собою de facto національну трагедію України;

2) необхідно *припинити згубну практику політико-управлінської вибірковості й тенденційності під час визначення ієрархії значущості проблем і викликів, які потребують пріоритетного реагування*. Це стосується всіх значущих кейсів функціонування України, а насамперед і в основному – протистояння ворогу, який вчинив повномасштабну агресію. Чому наведена потреба і вимога є категорично необхідною? Тому, що **існуючий стан речей у зазначеній сфері не лише руйнує довіру народу до влади – він знекровлює віру в проєкт "Україна", дискредитує на рівні масової свідомості ідею України як суверенної, амбітної держави**. Якщо влада все ще претендує на статус виразника політичної волі українського народу, то вона повинна приймати доленосні для країни рішення, керуючись мандатом консенсусних чи хоча б конвенційних рішень суспільства, а не власними ситуативними міркуваннями і кон'юнктурними перевагами;

3) *докорінного перегляду потребує нинішня парадигма фактичних принципів функціонування інформаційного поля й передовсім – медійного супроводу протистояння України агресору*. На рівні спеціалізованої свідомості (фахового, експертно-аналітичного, академічного середовищ) посилюється консенсус щодо **інструментальної неефективності демагогічних практик і пропагандивних механізмів**, які все частіше викликають розчарування й роздратування навіть на рівні масової свідомості. Превалювання маніпулятивних інформаційних технологій в інформаційному супроводі війни призводить не лише до ефекту, окресленому формулою "гора народила мишу" – фактичні наслідки є значно гіршими: розчарування, зневіра й деморалізація суспільної свідомості України, які прокладають найкоротший шлях до поразки;

4) не підлягає сумніву *необхідність ґрунтовного переосмислення й перегляду залежності політико-управлінської вертикалі України від зовнішніх впливів в особі окремих структур і персоналій, чия міжнародна репутація є в кращому разі суперечливою і контрверсійною*. Попри все більш інтенсивний медійний

супровід, інституційну підтримку та кадрове забезпечення, маніфестовані свого часу примарні переваги тісної взаємодії з цими "центрами прийняття рішень" упродовж десятиліть так і не набули матеріалізованого втілення у формі очікуваних здобутків України. Скоріше навпаки: йдеться про матеріальні збитки і репутаційні втрати, які останнім часом лише посилюються з огляду на ототожнення цих осіб і афільованих з ними структур з підривною діяльністю і загрозою національним інтересам країн, які є ключовими союзниками й донорами України в протистоянні російській агресії (виразним наочним прикладом може слугувати кримінальне переслідування урядом США Джорджа Сороса та його сателітів на підставі "фінансування й організаційного забезпечення внутрішнього тероризму"). Отже, **якщо за результатами комплексного аналізу доводиться констатувати дисфункціональність для національних інтересів України взаємин із тими чи іншими персонами, структурами та країнами, то необхідно виносити однозначний вердикт щодо недоцільності пролонгування таких відносин;**

5) *істотного посилення потребує концептуальна й експертно-аналітична підтримка доленосних рішень, які приймаються владою від імені народу України.* Наявні форми дорадчого супроводу діяльності влади є вкрай неефективними через надмірну формалізованість, забюрократизованість та неоперативність. Утім, існує невичерпний діапазон функціональної оптимізації цієї предметної сфери з метою надання їй належного динамізму й аргументаційної переконливості, які максимізують легітимацію управлінських рішень за рахунок підвищення рівня суспільної довіри й підтримки.

Пріоритетним напрямом подальших наукових пошуків є ієрархізація факторів, які визначають досяжність перемоги України в протистоянні Росії, а також динаміка можливих змін у цій системі координат унаслідок контекстуальних впливів. Доводиться констатувати, що після майже чотирьох років протистояння Росії в межах повномасштабної війни, яка за кількістю жертв не поступається навіть початковій фазі Другої світової війни (йдеться про період з 1 вересня 1939 року по 22 червня

1941 року), ні на рівні офіційної позиції України, ні в експертно-аналітичній сфері не сформульовано виразного бачення того, **якою є ієрархія факторів, котрі визначають перемогу України.**

Безпрецедентність такої ситуації наштовхує на припущення, що з якихось причин визначеність у цьому фундаментальному питанні не відповідає чийсь особистим чи/та корпоративним інтересам, загрожуючи ефектом скриньки Пандори, що запустить у дію принцип доміно для політичного класу України і всього політичного істеблішменту України трьох попередніх десятиліть. *De facto* йдеться про класичний конфлікт інтересів, коли **дотримання вимог загальнонаціональних інтересів загрозює інтересам партикулярним.** За таких обставин політико-управлінській вертикалі, суспільству і народу, який усе ще залишається джерелом влади, треба визначитися з пріоритетами, а саме: **чиї інтереси підлягають першочерговому задоволенню – інтереси країни в цілому (національні) чи інтереси окремих осіб і груп впливу?**

Також не підлягає сумніву, що аспект ієрархії факторів, котрі визначають перемогу України, не належить до переліку простих: його предметне осмислення й ґрунтовна концептуалізація потребують наполегливих міждисциплінарних зусиль. У кожному разі, **за відсутності визначеності в цьому проблемному питанні перспективи перемоги у війні сучасного формату є апріорі ілюзорними й профанативними.** Тому пролонгування невизначеності автоматично означає карт-бланш на користь дилетантизму, інфантилізму, ілюзорному сприйняттю суспільно-політичних реалій, а відтак – і прийняттю управлінських рішень на принципах некомпетентності, волонтаризму та інформаційно-пропагандистської кон'юнктури. Очевидно, не варто розлого пояснювати, що **це – найкоротший шлях до поразки, а не до перемоги.**

Бібліографічні посилання

2024 рік став рекордним за кількістю війн – *The Times*. (2025, Червень 11). UA.NEWS. <https://ua.news/ua/world/2024-rik-stav-rekordnim-za-kilkistiu-viin-the-times>

24 Канал. (2023а, Січень 23). *Скільки танків та іншої техніки було продано з України за часи незалежності* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=mqWKI-K-gFA>

24 канал. (2023b, Січень 28). *Потужна ЗАЯВА із США / НОВИЙ ПОВОРОТ у скандалі "з яйцями"?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=buМЕНro-ZmM>

Апостроф TV. (2023, Січень 22). *СКАНДАЛ З ЗАКУПІВЛЯМИ В МІНОБОРОНИ ТА ХАБАРИ В УРЯДІ* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=DszEAP9Wnj0>

Базована Історія. (2024, Серпень 11). *УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1939 | Чому Карпатська Україна ПРОГРАЛА Свою Незалежність?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=hUH5O0W4mrw>

Батлер, Дж. (2016). *Фрейми війни. Чиї життя оплакують?* (Ю. Кравчук, Пер. з англ). Київ: Медуза.

Білоус, О. (2025, Серпень 26). Індія лише трохи скоротить закупівлі російської нафти через мита США, – Bloomberg. РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/rus/news/indiya-lishe-trohi-skorotit-zakupivli-rosiyskoji-1756189820.html>

Бондаренко, Н. П. (2024). *Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив фективності* (Дис. ... док. філос.). Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ.

Верменич, Я. (2012). Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України*, 6, 67–90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2012_6_7

Веденєєв, Д. (2006). Структури безпеки українських націонал-патріотичних організацій (перша половина 1950-х – початок 1960-х рр.). У *Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 30–31 жовтня 2006. р.)* (с. 121–128). Київ: "Зовнішторгвидав". <http://history.org.ua/LiberUA/966-8274-12-1/966-8274-12-1.pdf>

Відеожурнал Версаль. (2021, Березень 13). *Куди зникли сотні тисяч українців після перепису 1897 року в Російській Імперії* [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=TKIDJ_HJees

Гомілко, О. (2020). Падіння Берлінського муру та сучасні виклики спорудження нових стін: рефлексія. BASEES (12–14 квітня, 2019 р., Кембридж, Велика Британія). *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 25(2), 287–298. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-16>

Гоцалюк, А. А. (2024). Демократія як мета і постправда як засіб: дилема когерентності. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 49(4–6), 7–17. <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2024/2024r-494-6/demokratia-iak-meta-i-postpravda-iak-zasib-dylema-koherentnosti>

Гурківська, А. І. (2022). *Політична дійсність в епоху постправди: змістовнофункціональні особливості* (Дис.... док. філос. наук). Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ.

Гірц, К. (2001). *Інтерпретація культур: Вибрані есе* (Н. Комарова, Пер. з англ.). Київ: "Дух і Літера".

Дмитро Гнап. (2025, Жовтень 3). *З ФРОНТУ ТІКАЮТЬ ЦІЛИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=LY3IgzOAgqc>

Знаєм24. (2021, Серпень 19). *Як росіяни крали українську музику та композиторів, Історія обману* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TtG6T5grH8Q>

імені Т. Г. Шевченка. (2020, Квітень 15). *ТУТ ЖИЛИ УКРАЇНЦІ? Сіра Україна та Жовтий Клин / Імперія Україна* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=mGSe6ErLoA>

Інсайдер. (2025, Серпень 29). *"Бідним – воювати, багатим – панувати", – промова священника на похоронах бійця сколихнула соцмережі* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=sACq5psGFZ0>

Історія Без Міфів. (2022, Лютий 16) *Зелений Клин: "українська Атлантида" на Далекому Сході // Історія без міфів* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fx4mQ03G5wE>

Китай "без вагань розпочне війну" за Тайвань, – заявив китайський генерал міністру оборони США. (2022, Червень 11). The

Epoch Times. <https://www.epochtimes.com.ua/politychni-novyny/kytay-bez-vagan-rozpoznane-viynu-za-tayvan-zayavyv-kytayskyu-general-ministru-oborony-ssha-143841>

Коментарі. (2010, Квітень 16). ...

Копитько, Г. (Ред.). (2024, Липень 17). У Кринках на Херсонщині зникли безвісти 788 українських військових – Слідство.Інфо. *Інформатор.* <https://informato.r.ua/uk/u-krinkah-na-hersonshchini-znikli-bezvisti-788-ukrajinskih-viyskovih-slidstvo-info>

Кочан, В. (2008). *Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі* (Автореф. дис. ... канд. філос. наук). Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Сімферополь.

Кривицька, О. (2015). Дискурс пограниччя в соціокультурних дослідженнях: теоретико-методологічні аспекти. *Наукові записки ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 4 (78), 173–174 https://ipied.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_dyskurs.pdf

Кузьоменська, Л. Г. (2019). Комунікативна ефективність як функціональна мета мовних засобів. *Освітній дискурс: збірник наукових праць* (О. П. Кивлюк, Ред.), 18(11–12), 59–75.

Кучерепа, М. (2007). Волинь у геополітичних планах СРСР і Німеччини 1939 р. У *Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р.)* (с. 19–34). Київ: "Зовнішторгвидав". <http://history.org.ua/LiberUA/966-8274-12-1/966-8274-12-1.pdf>

Лаврук, Т. П. (2012). Новітні особливості інтерпретативної репрезентації геополітичної дійсності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 21, 26–32. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2012_21_7

Лаврук, Т. П. (2013). Геополітика в умовах інформаційного суспільства: проблема тексту і контексту. *Політологічний вісник*, 70, 264–273.

Лаврук, Т. П. (2015а). Геополітичний образ: між утопією та міфом. *Вісник Дніпропетровського університету*, 1, 108–114. <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/587/607>

Лаврук, Т. П. (2015б). Росія і "українське питання": логіка спадкоємності. *Гілея: науковий вісник*, 97(6), 373–378. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_97_92

Левкулич, В. (2022). Вища освіта у дзеркалі викликів та альтернатив сучасності. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28(1), 139–158. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-8>

Левкулич, В. В. (2017). Сучасність у смисловому полі дискурсу справедливості. *Науковий вісник. Серія "Філософія"*, 48 (Ч. II), 82–92.

Левкулич, В. В. (2018). *Справедливість як соціокультурний феномен: монографія*. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика".

Любарский без цензуры (Сергей Любарский). (2024, Декабрь 24). *Америка не хотела распада Советского Союза* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=3CDDYEOРepU>

Масштабні Битви. (2022, Грудень 17). *Тотальна Війна. Битва на Канітолійських Висотах. Рим проти Естрюків* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=MILZСupMu4U>

Матусевич, Т. В. (2024). *Філософська парадигма наукової освіти: стратегії і практики розвитку відповідального громадянства* (Дис. ... доктора філос. наук). Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ.

Москаленко, Ю. (2025, Серпень 26). Віктору Орбану не сподобалась заява українського президента. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/WORLD/orban-pohrozhuje-dovhostrokovimi-naslidkami-za-udari-po-naftoprovodu-druzhbа.html>

НАРОДНИЙ АУДИТ. (2025, Серпень 18). *Армія чиновників проти ЗСУ. Скільки насправді коштує утримання влади в Україні* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ZAF9elaNAVU>

Невідома історія. (2025, Вересень 30). *Голлівудський колгосп. Пропаганда СРСР в американському кінематографі. "The North Star", 1943 р.* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/shorts/NHStTqDD47k>

Олександр Алфьоров. (2024, Вересень 8). *Лекція Олександра Алфьорова: "Історична неминучість нападу на Україну"* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=dVi3AY6IUJE>

Петренко, В. К. (2024). Інформаційно-комунікативні тенденції сучасності як фактор життєдіяльності суспільства. *Культурологічний альманах*, 4, 246–255. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.28>

Психологія українською. (2025, Вересень 2). *Ефект ореолу: когнітивне викривлення, якому піддаються всі* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=b8xSAFiivGM>

Рафальський, О. О., & Самчук, З. Ф. (2018). *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Рафальський, О. О., Калакура, Я. С., Коцур, В. П., & Юрій, М. Ф. (Ред.). (2020). *Антропологічний код української культури і цивілізації* (Кн. 2). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Самий сік. (2022, Березень 25). *Українська ракетна програма: запитання без строку давності!* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Ufnbx6EfrKE>

Самий сік. (2025а, Квітень 5). *"Із такими рейтингами – на вибори? Він точно цього хоче?"* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=08L9OzZ1GDY>

Самий сік. (2025b, Червень 29). *Кремль дістав необхідні прилади для Іскандерів: Китай допомагає вбивати українців* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=vDIIAGtjzds>

Самчук, З. Ф. (2009). *Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору: монографія у 2 т.* (Т. 1). Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.

Самчук, З. Ф. (2020). Текст політики на тлі цивілізаційних контекстів і підтекстів як відсутній елемент освітнього дискурсу. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 24(6), 7–22.

СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ. (2023, Серпень 2). *Про таємні домовленості між Байденом і Путіним щодо війни в Україні – Newsweek* @sviydosvogo [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=1ZSGC_Qe_WQ

СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ. (2025, Вересень 15). *Про звинувачення Мадяра у розкраданні 1,5 млрд доларів, наданих Китаєм* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OfmD7AmAfJA>

Сливінський, А. О. (2024а). Принцип соціокультурної рівнозначності як критеріальний еквівалент ефективної взаємодії країн і народів: труднощі реалізації. *Культурологічний альманах*, (4), 263–273. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.30>

Сливінський, А. О. (2024b). Соціокультурна взаємодія як фактор еволюціонування людства. *Вища освіта України*, 2, 14–27.

Тайны истории. (2025, Май 19). *Мир, который хуже войны: три худших договора* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/shorts/OMV5Z35pT9c>

Факти ICTV. (2022, Травень 16). *Вкрадені землі: Кубань, Крим, Таганрог і Белгород. Як росія перекроювала українські межі?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nmtkt9CF-Ys>

Хмілевська, В. (2025, Серпень 22). В Орбана опублікували реакцію Трампа на ситуацію з "дружбою": "Я дуже злий. Розкажи про це Словаччині". *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/politics/v-orbana-opublikovali-reaktsiju-trampa-na-situatsiju-z-druzhbou-ja-duzhe-zlij-rozkazhi-pro-tse-slovachchini.html>

Христина Чернега. (2025, Вересень 23). *Дрони за мільярди і золотий унітаз: хто пилить оборонку?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GAtYNe-OvCs>

Юрій Швець -- официальный канал. (2023, Февраль 16). *Утечка из Белого дома по Украине вызвала бурю в США / №426 – Юрий Швець* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-5PqcKfQelk>

Caliber Az. (2023, Октябрь 16). *Точки нужно ставить именно так. "Неудобная правда" Самита Алиева* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=9iCxgH32V60>

Diaspora UA. (2024, Березень 8). *Як Байден зупинив передачу 500 літаків перед війною і хто йому допомагав в Україні?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=30dZkj1cSVY>

Espresso. (2025, Вересень 16). *Бюджет з діркою у 2,4 трильйона: Гроші на медіа, а не на фронт?* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=N8MMXakyknc>

Good Times Bad Times Ukraina. (2025, Вересень 1). *Українські (власні) ракети великої дальності* [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=jch_S9G53P4

Ihor Smeshko. (2024, Вересень 26). *Ігор СМЕШКО: Україна – останній романтик Європи...ми мали третій у світі ядерний арсенал. 14.03.2016* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=EuCoqjQKdxg>

Ira Doroshenko. (2023, June 1). *22 ВІЙНИ З МОСКОВІЄЮ | Хто утворив Русь? Нашу Історію вкрали Ч. 1* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=z8kOw4WcobA>

Kozak UA. (2017, Листопад 12). Трипільська культура. А Європа ще сиділа у печерах [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TrR-hJk6aOQ>

MyProtest. (2022, Квітень 5). "Ти, сука, здохнеш в цім краю!" – Анастасія Дмитрук [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=tL_pZOOV_ow

Radio NV. (2024, Січень 31). Рішення суду ООН обурило Україну, це ганебно – Лана Зеркаль [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=p9Qckrjo_Eg

Tais. (2025, Серпень 31). Західна Україна у 1939–1941 роках: Два роки радянського терору [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=DWCQ7gv16DU>

TRIGGER MMA. (2025, Вересень 16). Хто винен? – Мадяр! Україна рантом згадала про неповернені кредити "дружньому" Кутаю [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=hr8T4ZCAHNI>

Tucker Carlson. (2025, Апрель 17). Такер и Бэннон: война между Израилем и Ираном может разрушить движение MAGA [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=tFM6L6TopsM>

Yanina Sokolova. (2022, Червень 2). Армія від Кравчука до Зеленського. Хто будував, а хто розпродавав. Президенту і ЗСУ [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nvAUuzRhCq0>

Arendt, H. (2006). *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. Penguin Classics.

Aydogan, M. (2025, March 10). Mask labels Polish foreign minister as "Soros puppet". *Anadolu Agency*. <https://www.aa.com.tr/en/world/musk-labels-polish-foreign-minister-as-soros-puppet/3505627>

Bacevich, A. J. (2009). *The Limits of Power: The End of American Exceptionalism*. Holt Paperbacks.

Bacevich, A. J. (2013). *Breach of Trust: How Americans Failed Their Soldiers and Their Country*. Metropolitan Books.

Bacevich, A. J. (2018). *Twilight of the American Century*. University of Notre Dame.

Bacevich, A. J. (2020). *The Age of Illusions: How America Squandered Its Cold War Victory*. Metropolitan Books.

- Baudrillard, J. (1983). Ecstasy of Communication. In *The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture* (p. 126–133). Port Townsend: Bay Press.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.
- Bevir, M. (2002). *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1999). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- Bredemeier, K. (2005). *Schwarze Rhetorik. Macht und Magie der Sprache. Mit zahlreichen Übungen*. Goldmann Verlag.
- Brown, W. (2019). *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*. Columbia University Press.
- Burke, K. (1966). *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature and Method*. Berkeley, Los Angeles: Univ. of California Press.
- Burnham, J. (2014). *Suicide of the West: An Essay on the Meaning and Destiny of Liberalism*. Encounter Books.
- Burnham, J. (2019). *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. Lume Books A Joffe Books Company.
- Butler, J. (2016). *Frames of War: When Is Life Grievable?* Verso.
- CaspianReport. (2024, March 25). *Mali, Niger, and Burkina Faso to form a confederation* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Ew5w6PyI66Y>
- Chomsky, N. (2017a). *Requiem for the American Dream: The 10 Principles of Concentration of Wealth & Power*. Seven Stories Press.
- Chomsky, N. (2017b). *Who Rules the World?* Picador.
- Cohen, E. A. (2018). *The Big Stick: The Limits of Soft Power and the Necessity of Military Force*. Basic Books.
- Colby, E. A. (2022). *The Strategy of Denial: American Defense in an Age of Great Power Conflict*. Yale University Press.
- Colby, E. A., & Kaplan, R. D. (2020, September 4). The Ideology Delusion. America's Competition With China Is Not About Doctrine. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-09-04/ideology-delusion>
- D'Souza, D. (2020). *United States of Socialism: Who's Behind It. Why It's Evil. How to Stop It*. All Points Books.
- Debord, G. (2002). *Society Of The Spectacle*. Black & Red.

Deneen, P. (2019). *Why Liberalism Failed (Politics and Culture)*. Yale University Press.

Disturban History. (2021, November 9). *The Ustaša Genocide Against Serbs - Short History Documentary* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=7VffNtUxScs>

Djilas, M. (1982). *New Class: An Analysis Of The Communist System*. Mariner Books.

Donnelly, J. (2020). *Poisoned*. Scholastic Press.

Eatwell, R., & Goodwin, M. (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. Penguin UK.

Ellul, J. (2015). *The Political Illusion*. Wipf and Stock.

Ellul, J. (2021). *The Technological Society*. Vintage.

Engle, E. (2024). Strategy, War, & Diplomacy: A Knowledge Compass for Finding Strategies to Win Wars and Keep Peace With Powerful Leadership Insights from World History. *Substack*. <https://osintbrief.substack.com>

EU Made Simple. (2022, May 1). *An EU Army can challenge China and Russia – Here is why* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=O_0i2tQ3OTA

Evola, J. (2018a). *Men Among the Ruins: Post-War Reflections of a Radical Traditionalist*. Inner Traditions.

Evola, J. (2018b). *Revolt Against the Modern World: Politics, Religion, and Social Order in the Kali Yuga*. Inner Traditions.

Evola, J. (2021). *Metaphysics of War*. Arktos Media Ltd.

Florin, S. G. (2025). *Neuropolitics: The Architecture of Political Consciousness*. Publisher: Florin S. G.

Gat, A. (2008). *War in Human Civilization*. Oxford University Press.

Geopolitical Economy Report. (2024, June 15). *Neo-feudalism: G7 supports BlackRock buying up world's infrastructure, to make rich even richer* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=88VU1JjmEps>.

Geopolitical Economy Report. (2025, October 5). *The real reason why Trump is bailing out Argentina with \$20 billion* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HSt6LWjw0YU>

GlobalFirepower.com Ranks (2005 – Present). (n.d.). GlobalFirepower. <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>

Goldberg, J. (2009). *Liberal Fascism: The Secret History of the American Left, From Mussolini to the Politics of Change*. PRH Christian Publishing.

Gottfried, P. E. (2021). *After Liberalism: Mass Democracy in the Managerial State*. Princeton University Press.

Greene, R. (2007). *The 33 Strategies of War*. Penguin Books.

Guénon, R. (2018). *The Crisis of the Modern World*. Sophia Perennis.

Hanson, V. D. (2002). *Carnage and Culture Landmark Battles in the Rise to Western Power*. Anchor Books.

History Hustle. (2023, February 24). *Why Was There a Ukrainian State in the Russian Far East?* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-cXX-3qcWk0>

Hopkins, A. G. (2018). *American Empire: A Global History*. Princeton University Press.

Hubert, H. & Mauss, M. (1981). *Sacrifice: Its Nature and Functions*. University of Chicago Press.

Husserl, E. (2017). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*. Martino Fine Books.

Invicta. (2019, June 28). *How Did War Become a Game?* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-seIA9tukDs>

Johnny Harris. (2022, March 23). *Here`s Who REALLY Won the War in Afghanistan* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=mqxcgP8WlxJQ>

Judis, J. B. (2016). *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York: Columbia Global Reports.

Kagan, D. (1996). *On the Origins of War: And the Preservation of Peace*. Anchor.

Kanal 13. (2024, March 27). *France to supply 78 Caesar self-propelled howitzers and 80,000 rounds of ammunition to Ukraine* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=VgeziGsnD6I>

Kissinger, H. (2002). *Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the 21st Century*. Simon & Schuster.

Kurier Historyczny. (2022, April 3). *SOJUSZ POLAKÓW Z BANDEROWCAMI PO RZEZI WOŁYŃSKIEJ* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=IOPRiemJoFM>

Kurier Historyczny. (2023, April 1). *ROZPRAWA Z BANDEROWCAMI W POWOJENNEJ POLSCE I PORAZKA AKCJI WISŁA* [Video]. YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=Ay50bYtX-mY>

Langacker, R. W. (1990). *Concept, Image and Symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin, N. Y.: De Gruyter.

Lasch, C. (1996). *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. W. W. Norton & Company.

Layne, Ch. (1993). The Unipolar Illusion. Why New Great Powers Will Rise. *International Security*, 17(4), 5–51.

Lifton, R. J. (2019). *Losing Reality: On Cults, Cultism, and the Mindset of Political and Religious Zealotry*. The New Press.

Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press.

Lippmann, W. (1967). *Stereotypes. Language in Uniform. A reader on Propaganda* (N. A. Ford, Ed.). New York.

Machin, D. & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. SAGE Publications Ltd.

MacIntyre, A. (2024). *The Total State: How Liberal Democracies Become Tyrannies*. Regnery.

Mansfield, E. D. (1993). Concentration, Polarity, and the Distribution of Power. *International Studies Quarterly*, 37(1), 105–128.

McLuhan, M. (2013). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Gingko Press.

Mearsheimer, J. J. (2019). *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. Yale University Press.

Middle East Eye. (2023, July 27). *The Ukraine war signalled the end of Western hegemony | David Hearst | The Big Picture S2EP4* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=6HqBbMaZJ9c>

Monbiot, G. & Hutchison, P. (2024). *Invisible Doctrine: The Secret History of Neoliberalism*. Crown.

Mouk, Y. (2019). *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press.

Nye, J. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't It Go Alone*. N. Y.; Oxford.

Nye, J. S., & Welch, D. A. (2016). *Understanding Global Conflict and Cooperation: An Introduction to Theory and History*. Pearson.

OrangeNutshell. (2025, April 4). *Rise of Islam from (625–632) using Google earth* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=aDH5863JN_Q

Orrell, D. (2010). *Economyths: How the Science of Complex Systems is Transforming Economic Thought*. Icon Books.

Orwell, G. (2000). *Animal Farm: a fairy story*. Penguin Classics.

Overy, R. (2024). *Why War?* W. W. Norton & Company.

Pape, R. (2005). Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7–45.

Peterson, J. (2012). *Playing at the World: A History of Simulating Wars, People and Fantastic Adventures, from Chess to Role-Playing Games*. Unreason Press.

Philosopheasy. (2024, July 22). *Ukraine, NATO, and US: Noam Chomsky's Analysis* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=kIrdnjyeeG8>

Rasch, W. (2003). Human Rights as Geopolitics: Carl Schmitt and the Legal Form of American Supremacy. *Cultural Critique*, 54, 120–147.

RealLifeLore. (2024, March 23). *Why France is Actually Preparing for War With Russia* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=fiD24uEvY1U>

Reno, R. R. (2019). *Return of the Strong Gods: Nationalism, Populism, and the Future of the West*. Gateway Editions.

Rose, T. (2022). *Collective Illusions: Conformity, Complicity, and the Science of Why We Make Bad Decisions*. Hachette Go.

Rosecrance, R. (1966). Bipolarity, Multipolarity, and the Future. *Journal of Conflict Resolution*, 10(3), 314–327.

Saad, G. (2020). *The Parasitic Mind: How Infectious Ideas Are Killing Common Sense*. Regnery Publishing.

Salinger, J. D. (1991). *The Catcher in the Rye*. Little, Brown and Company.

SandRhoman History. (2023, October 1). *The Origins of War (500,000 BC – 3,000 BC)* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=4PCFUxrAUBg>

Saul, J. R. (2018). *The Collapse of Globalism*. Atlantic Books.

Savage, M. (2006). *Liberalism Is a Mental Disorder: Savage Solutions*. Thomas Nelson.

Schelling, T. C. (2020). *Arms and Influence*. Yale University Press.

Schmitt, C. (2004). *Legality and Legitimacy*. Duke University Press Books.

Sciutto, J. (2024). *The Return of Great Powers: Russia, China, and the Next World War*. Dutton.

Shapiro, B. (2019). *Facts Don't Care about Your Feelings*. Creators Publishing.

Shapiro, B. (2020a). *How to Destroy America in Three Easy Steps*. Broadside Books.

Shapiro, B. (2020b). *Facts (Still) Don't Care About Your Feelings: The Brutally Honest Sequel to the National Smash Hit*. Creators Publishing.

Sideprojects. (2023, October 8). *The Biggest Misconceptions About Historical Warfare* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=D8tfzMyvZKM>

Sky News Australia. (2024, July 15). *"Total security breakdown": Secret Service Director faces calls to resign* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=YSPA3z7Q2XQ>

Slobodian, Q. (2020). *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Harvard University Press.

Sorensen, G. (2006). What Kind of World Order?: The International System in the New Millennium. *Cooperation and Conflict*, 41(4), 343–363.

Spiegel, S. L., Matthews, E. G., Taw, J. M., & Williams, K. P. (2013). *World Politics in a New Era*. Oxford University Press.

Stiglitz, J. E. (2017). *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*. W. W. Norton & Company.

Study of Antiquity and the Middle Ages. (2022, April 3). *Ukrainian Origins | A Genetic and Cultural History* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=byVQueBxRMI>

TalkTV. (2024, July 15). *"These Women Were Half The Size Of Trump" | Secret Service's Response To Assassination Attempt* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=MGibO9KPPBU>

TED Archive. (2016, November 8). *What game theory teaches us about war | Simon Sinek* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=0bFs6ZiynSU>

TED. (2023, June 14). *The Next Global Superpower Isn't Who You Think* | Ian Bremmer | TED [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=uiUPD-z9DTg>

The Armchair Historian. (2021, May 7). *Punic Wars from the Carthaginian Perspective* | *Animated History* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=xcK_hO2gPuc

The Armchair Historian. (2022, April 22). *WW2 From Finland's Perspective* | *Animated History* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ZM2cUzUJWFs>

The Armchair Historian. (2023, April 1). *WW2 From the Swiss Perspective* | *Animated History* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-6cVcEQD3dk>

The Economic Times. (2025, October 10). *"Antifa's days are over! No more": Trump admin releases fiery video after labeling it "terror group"* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=hTk3SMbw2vE>

The Front. (2022, December 2). *How this Tiny African Country Started a Global Trend: The Toyota War – Untangling Africa #9* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=_xicb6r_mJs

TLDR News EU. (2024, February 18). *Why Europe and America are Falling Out (it's not just Trump)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=N4hfOiKObCE>

toldinstone. (2022, June 10). *The War That Ended the Ancient World* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=qMNx9-AjrXM>

Turchin, P. (2007). *War and Peace and War: The Rise and Fall of Empires*. Penguin Publishing Group.

Turchin, P. (2015). *Ultrasociety: How 10,000 Years of War Made Humans the Greatest Cooperators on Earth*. Beresta Books.

Vattimo, G. (1997). *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*. Cambridge: Polity Press.

Vegesh, M., Palinchak, M., & Holonič, J. (2020). *GEOPOLITICS: UKRAINE, EUROPE, WORLD (SOCIO-POLITICAL VIEW)*. Fairmont, WV, USA [in Ukrainian].

von Clausewitz, C. (2010). *On War*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Waltz, K. N. (2018). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.

Warnick, B. (2002). *Critical Literacy in a Digital Era. Technology, Rhetoric, and the Public Interest*. London: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Weaver, R. M. (2013). *Ideas Have Consequences: Expanded Edition*. University of Chicago Press.

WION. (2024, June 15). *Trump Shooting: Who is Kimberly Cheatle, US Secret Service Chief asked to testify on attack | WION* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eRv4JEKEpVw>

Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Verso.

Wood, A. F. & Smith, M. J. (2004). *Online Communication. Linking Technology, Identity and Culture*. London: Laurence Earlbaum Associates Inc.

Žižek, S. (2002). *Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates*. New York: Verso.

Zoellick, R. B. (2020). *America in the World: A History of U. S. Diplomacy and Foreign Policy*. Twelve.

Наукове видання

**З. Ф. САМЧУК
І. О. ЛЕОНТЬЄВ**

**РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
У ДЗЕРКАЛІ ПРОБЛЕМНИХ ЛАКУН:
ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Комп'ютерна верстка та макетування – Н. Лисенко

Підписано до друку 07.04.2026 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 14,42. Обл.-вид. арк. 12,8.
Папір офсетний. Наклад 120 прим. Зам. № 2390

Видавець Національна академія наук України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса
вул. Генерала Алмазова, 8, м. Київ, 01011. Тел. +38 (044) 285-65-61.
www.ipiend.gov.ua; e-mail: office@ipiend.gov.ua

Виготовлювач ПП Лисенко М. М.
вул. Шевченка, 20, м. Ніжин, Чернігівська область, 16600.
Тел. +38 (067) 441-21-24; e-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.